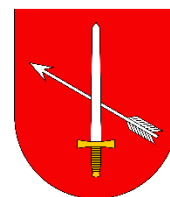

*Załącznik nr 1 do Uchwały nr 2/2025
Zarządu Lokalnej Grupy Działania „Zielone Bieszczady”
z dnia 12.03.2025 r.*

Lokalna Strategia Rozwoju (LSR) Lokalnej Grupy Działania “Zielone Bieszczady”

Stefkowa, marzec 2025 r.

SPIS TREŚCI

I. CHARAKTERYSTYKA PARTNERSTWA LOKALNEGO.....	3
1. Nazwa LGD i forma prawna.....	3
2. Opis procesu tworzenia partnerstwa uwzględniający dotychczasowe doświadczenia grupy/ jej członków	3
3. Opis struktury LGD.....	4
4. Informacja o składzie organu decyzyjnego.....	5
5. Rozwiązania stosowane w procesie decyzyjnym.....	6
6. Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD	7
II. CHARAKTERYSTYKA OBSZARU I LUDNOŚCI OBJĘTEJ WDRAŻANIEM LSR.....	8
1. Zwięzły opis obszaru LSR.....	8
2. Mapa obszaru LGD „Zielone Bieszczady”	9
3. Uwarunkowania społeczne, gospodarcze i środowiskowe	9
III. Partycypacyjny charakter LSR	15
IV. Analiza potrzeb i potencjału LSR.....	27
1. Analiza potrzeb rozwojowych i potencjałów obszaru wdrażania LSR.....	27
3. Wsparcie inicjatyw lokalnych i ponadlokalnych przez LGD.....	44
V. SPÓJNOŚĆ, KOMPLEMENTARNOŚĆ I SYNERGIA	44
1. Opis zgodności i komplementarności LSR z innymi dokumentami planistycznymi	44
2. Opis sposobu integrowania różnych sektorów, partnerów, zasobów, branż	48
VI. CELE I WSKAŹNIKI.....	59
VII Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru	74
1. Ogólna charakterystyka wewnętrznej organizacji pracy LGD, w tym przyjętych rozwiązań formalno- instytucjonalnych	74
2. Sposób ustanawiania i zmiany kryteriów wyboru zgodnie z wymogami określonymi dla programów.....	76
3. Określenie innowacyjności w sposobie oceny operacji.....	77
4. Informacja o realizacji projektów grantowych, operacji własnych oraz operacji realizowanych w partnerstwie, w tym z partnerami spoza obszaru danej LSR.....	78
VIII. Plan działania.....	79
IX. Plan finansowy LSR	80
X. Monitoring i ewaluacja.....	81
Literatura.....	88
Załączniki do LSR	89

I. CHARAKTERYSTYKA PARTNERSTWA LOKALNEGO

1. Nazwa LGD i forma prawna

Nazwa LGD: **Lokalna Grupa Działania „Zielone Bieszczady”**.

Status prawny LGD: stowarzyszenie specjalne.

Data rejestracji w Sądzie Rejestrowym: 26 wrzesień 2008 r.

KRS: 0000314427, NIP: 6891223206, REGON: 180378523.

2. Opis procesu tworzenia partnerstwa uwzględniający dotychczasowe doświadczenia grupy/ jej członków

Lokalna Grupa Działania „Zielone Bieszczady”, jest partnerstwem trójsektorowym, w skład którego z każdej gminy wchodzi przedstawiciele lokalnych grup interesów społeczno-gospodarczych reprezentujących interesy sektorów: publicznego, społecznego i gospodarczego. LGD działa, jako Stowarzyszenie i jest dobrowolnym, samorządnym, trwałym zrzeszeniem osób fizycznych i osób prawnych, w tym jednostek samorządu terytorialnego, mającym na celu działanie na rzecz rozwoju obszarów wiejskich. Stowarzyszenie zostało zarejestrowane w Sądzie Rejestrowym 26 września 2008 r. W okresie do 30 czerwca 2015 r. LGD „Zielone Bieszczady” wdrażała Lokalną Strategię Rozwoju na lata 2007 – 2013 na podstawie umowy ramowej nr 6933-UM 0900022/09 z dnia 21 maja 2009 r. Łączny zrealizowany budżet na realizację Lokalnej Strategii Rozwoju w ramach PROW 2007-2013 wyniósł **3 818 604,00 zł**. Obecnie, od 2016 r. LGD „Zielone Bieszczady” wdraża Lokalną Strategię Rozwoju na lata 2014 – 2020 na podstawie umowy ramowej nr 00025-6933-UM-0910025/15 z dnia 23 maja 2016 r. Łączny budżet na realizację Lokalnej Strategii Rozwoju w ramach PROW 2014 – 2020 wynosi **8 810 000,00 zł**. Stopień wykorzystania budżetu LSR poprzez wnioski wybrane do dofinansowania przez LGD i dla których została wypłacona pomoc finansowa wynosi powyżej 70%.

Zgodnie z Lokalną Strategią Rozwoju na lata 2007-2013, LGD „Zielone Bieszczady” obejmowała obszar określony granicami administracyjnymi 4 gmin wiejskich i 1 gminy miejsko – wiejskiej wchodzących w skład powiatów: bieszczadzkiego (3 gminy) i leskiego (2 gminy). Dnia 11 czerwca 2015 na mocy uchwały nr VIII/47/2015 obszar LGD powiększył się o gminę Sanok, zaś dnia 16 czerwca 2015 zgodnie z uchwałą nr VI/32/15 o gminę Tyrawa Wołoska i w takiej konfiguracji 7 gmin wdrażana jest Lokalna Strategia Rozwoju na lata 2014-2020. Gminy, które powiększyły obszar LGD „Zielone Bieszczady” działały do 30.06.2015 r. w ramach LGD „Dolina Sanu”. Z racji zbyt małej liczby mieszkańców obszarów nie kwalifikowały się jednak samodzielnie do ubiegania się o środki na realizację LSR na lata 2014-2020.

Dzięki skutecznemu wdrażaniu LSR powstały nowe firmy oraz infrastruktura dla społeczności lokalnej i turystów. Stowarzyszenie nie ogranicza się do organizacji naborów w ramach PROW, pomocy Wnioskodawcom i Beneficjentom, czy działań o charakterze aktywizacyjnym, skutecznie sięga także po inne środki, realizując mniejsze i większe inicjatywy na rzecz społeczności lokalnej, by jeszcze lepiej poprawiać jakość życia naszych mieszkańców (wykaz projektów znajduje się w załączniku nr 12 do wniosku o wybór LSR).

W perspektywie finansowej PROW 2007-2013 w ramach środków LSR przedsiębiorca uruchomił przedsięwzięcie ***Bieszczadzkie Drezyny Rowerowe***, które odniosły ogromny sukces na Podkarpaciu i w kraju, m.in. Najlepszy produkt turystyczny roku 2015, Turystyczny produkt roku, Lokomotywa Rynku Kolejowego. Zaś przykładem inwestycji wspartej w ramach poddziałania 19.2 (PROW 2014-2020) może być chociażby ***Inkubator Przetwórstwa Lokalnego w Moczarach***, który również zdobywa nagrody w skali województwa i kraju m.in. główna nagroda w konkursie ogólnopolskim „Sposób na sukces” w 2022. To działanie ponad standardy zostało dostrzeżone między innymi przez Zarząd Województwa Podkarpackiego, który w 2020 r. nasze LGD wybrał laureatem konkursu ***”NGO Wysokich Lotów”*** w kategorii Gospodarka, rynek pracy. Ta główna nagroda to ogromne wyróżnienie i motywacja do dalszej ciężkiej pracy na rzecz społeczności lokalnej.

Lokalna Grupa Działania „Zielone Bieszczady” posiada doświadczenie we wdrażaniu LSR oraz realizacji operacji finansowanych z innych źródeł, w tym projektów współpracy międzynarodowej. LGD w perspektywie 2007 – 2013 zrealizowała projekty współpracy międzynarodowej (*Program Szwajcarski, Program Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś –Ukraina*; 1 projekt współpracy zrealizowany przez LGD był partnerstwem co najmniej 3 partnerów (*projekt współpracy w ramach PROW 2007-2013 „Nordic Walking Park Południe Podkarpacia”*)). LGD posiada

również doświadczenie w realizacji projektów spoza PROW 2014 – 2020 **realizując 25 projektów w okresie 2016-2022 w tym projekty w partnerstwie**, m.in. przedsięwzięcia w ramach Podkarpackich Inicjatyw Lokalnych, Podkarpackiego Ośrodka Wspierania Ekonomii Społecznej, Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, „SZANSA – nowe możliwości dla dorosłych” w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014 – 2020 czy też w ramach Programu Wspierania Rozwoju Uniwersytetów Ludowych na lata 2020 – 2030, edycja 2020, szczegółowe zestawienie wykazu projektów przedstawiono w *załączniku nr 12 do wniosku o wybór LSR*. W tym okresie LGD pozyskała ponad milion złotych środków dotacyjnych finansowanych spoza PROW 2014-2020. Większość projektów realizowanych przez Lokalną Grupę Działania „Zielone Bieszczady” opiera się na projektach partnerskich, projektach współpracy jak i na udzielaniu osobowości prawnej grupom nieformalnym działającym na obszarze LSR, które są zaangażowane społecznie, a wśród nich znajdują się liczni reprezentanci członków LGD. Należy zaznaczyć, że LGD gwarantuje **inkluzywny** charakter działalności Stowarzyszenia co oznacza, że **jest otwarta na współpracę** oraz stale dąży do budowania partnerstwa oraz włączania nowych grup interesów, środowisk społecznych, zawodowych i naukowych, gdyż nadrzędnym celem działalności LGD jest podejmowanie działań na rzecz rozwoju obszarów wiejskich poprzez realizację oraz aktywne wsparcie innowacyjnych, spójnych i przemyślanych przedsięwzięć, przyczyniających się do zrównoważonego rozwoju i podnoszenia jakości życia ludności całego obszaru LSR.

3. Opis struktury LGD

Według stanu na dzień 25.05.2023 r. Stowarzyszenie LGD „Zielone Bieszczady” liczy 63 członków. Strukturę członków stowarzyszenia tworzą przedstawiciele lokalnych grup interesów społeczno-gospodarczych reprezentujących interesy sektorów: publicznego, społecznego i gospodarczego. Sektor publiczny jest w większości reprezentowany przez gminy z obszaru LGD, sektor gospodarczy tworzą w większości przedstawiciele jednoosobowych działalności gospodarczych, a sektor społeczny to przedstawiciele organizacji pozarządowych oraz lokalni liderzy życia społecznego, którzy chętnie angażują się w działania związane z przygotowaniem jak i wdrażaniem LSR. Liczbę osób reprezentujących poszczególne sektory przedstawiono w układzie tabelarycznym:

Tabela 1. Członkowie Stowarzyszenia LGD „Zielone Bieszczady”- podział wg sektorów

Sektor publiczny	Sektor gospodarczy	Sektor społeczny i mieszkańcy
11	13	39

Źródło: Opracowanie własne na podstawie deklaracji członków LGD „Zielone Bieszczady”.

Strukturę Stowarzyszenia tworzą:

Walne Zebranie Członków - najwyższa władza LGD, która ustala kierunki działania LGD, wybiera i odwołuje Zarząd, Radę i Komisję Rewizyjną, oraz ich poszczególnych członków, rozpatruje i zatwierdza sprawozdania z działalności organów LGD jak również uchwała statut i jego zmiany;

Zarząd - organ zarządzający, w skład którego wchodzi osoby wybrane przez Walne Zebranie LGD spośród członków zwyczajnych LGD, **w tym minimum jedna osoba w wieku senioralnym (60+)**, zarząd liczy od 5 do 7 osób, a jego kadencja trwa 4 lata. Do kompetencji zarządu należy m.in. realizacja uchwał Walnego Zebrania Członków czy też reprezentowanie Stowarzyszenia na zewnątrz i działanie w jego imieniu;

Rada - organ, dla którego do wyłącznej kompetencji należy wybór operacji, które mają być realizowane w ramach opracowanej przez LGD LSR oraz ustalenie kwot wsparcia dla wybranych operacji, Rada wybierana jest przez Walne Zebranie Członków spośród członków LGD;

Komisja Rewizyjna - organ kontrolujący całokształt działalności LGD, komisja składa się z 3 osób, a do czynności komisji należy przede wszystkim prowadzenie okresowych kontroli działalności statutowej i finansowej LGD.

Zadania poszczególnych organów władzy określone zostały szczegółowo w statucie stanowiącym *załącznik nr 2 do wniosku o wybór LSR*. LGD realizując cele statutowe powołało zgodnie ze statutem - Biuro LGD, które działa w oparciu o uchwalony przez Zarząd LGD Regulamin Biura określający organizację i zasady jego funkcjonowania.

Oprócz podstawowych dokumentów wewnętrznych, funkcjonowanie stowarzyszenia regulują także:

Regulamin udzielania zamówień określający zasady zlecania zadań; **Procedura dokonywania ewaluacji i monitoringu** zawierająca m.in. opis i metody oceny efektywności świadczonego przez pracowników LGD

doradztwa; **Polityka bezpieczeństwa danych osobowych** regulująca zasady udostępniania informacji będących w dyspozycji LGD, a także zasady bezpieczeństwa informacji i przetwarzania danych osobowych.

Siedziba LGD „Zielone Bieszczady” mieści się w Stefkowej. Biuro zlokalizowane jest w pomieszczeniu o pow. 22,20 m² wyposażonym w niezbędny sprzęt do obsługi administracyjno – biurowej. Biuro zatrudnia obecnie 3 pracowników: Kierownika biura, Asystenta Kierownika biura oraz Specjalistę ds. projektów. Kadra posiada doświadczenie i niezbędną wiedzę w przygotowywaniu, wdrażaniu i aktualizacji dokumentów. Pracownicy mają doświadczenie w przygotowywaniu wniosków o dofinansowanie oraz wniosków o płatność w ramach PROW 2007-2013 oraz PROW 2014-2020. Wszyscy pracownicy zatrudnieni w biurze LGD posiadają doświadczenie i niezbędną wiedzę do wdrażania i aktualizacji dokumentów strategicznych o zasięgu lokalnym. Pracownicy biura udzielają bezpłatnego doradztwa w zakresie naboru wniosków. Biuro prowadzi rejestr udzielonego doradztwa, kartę doradztwa oraz ankiety badające jakość udzielonego doradztwa. Każdy beneficjent któremu zostanie udzielone doradztwo zarówno telefoniczne, jak i w biurze zostaje wpisany do rejestru udzielonego doradztwa. Beneficjent po zakończonym doradztwie wypełnia ankietę badającą jakość udzielonego doradztwa. Doradztwo w zakresie działań związanych z przedsiębiorczością może być prowadzone również przez zewnętrznych ekspertów zatrudnianych przez LGD.

Biuro LGD do wykonywania zadań i celów zatrudnia wykwalifikowany personel, posiadający odpowiednie umiejętności praktyczne i wiedzę. Pracownicy Biura, w miarę potrzeb biorą udział w szkoleniach podnoszących ich kompetencje i wiedzę. W trakcie opracowywania nowej LSR pracownicy Biura regularnie uczestniczyli w spotkaniach Polskiej Sieci LGD oraz realizowali szkolenia zgodnie z planem szkoleń. W związku z nowymi wyzwaniami i zagadnieniami pracownicy Biura uczestniczyli m.in. w: cyklu szkoleń z FAOW w zakresie gospodarstw opiekuńczych, krótkich łańcuchów żywnościowych, spółdzielni energetycznych czy też koncepcji Smart Villages; konferencji Podkarpacka Gospodarka 2023 (21.03.2023), udział w spotkaniu upowszechniającym model usamodzielniania osób dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną (online 22.02.2023), **udział w konferencji "Smart wieś"** i ich rola, jaką będą odgrywać w Krajowym Planie Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej w nowej perspektywie finansowej 2023-2027, **udział w konferencji Zero Waste** (online 15.03.2023) wydarzenie dla przedstawicieli i przedstawicieli organizacji pozarządowych i jednostek samorządu terytorialnego na temat współpracy lokalnej w zakresie gospodarki odpadami komunalnymi.

Stowarzyszenie LGD "Zielone Bieszczady" od początku działania założyło sobie propagowanie idei podejścia LEADER poprzez organizowanie spotkań z liderami lokalnymi, organizacjami pozarządowymi, przedstawicielami samorządów, rolnikami, przedsiębiorcami oraz innymi osobami zainteresowanymi programem, na których promuje się ideę oddolnego kreowania rozwoju lokalnego z udziałem LGD oraz jego funkcji koordynujących programu LEADER. **W pozyskiwaniu nowych partnerów Stowarzyszenie prezentuje postawę otwartości i gotowości do pomocy oraz współpracy. Zapewnia swobodny i niedyskryminujący dostęp do członkostwa.**

Statut określa zasady współpracy LGD z członkami LGD tj. partnerami tworzącymi LGD. Każdy podmiot wewnątrz organizacji ma do odegrania inną rolę, ale wszystkie muszą ze sobą współpracować i podejmować właściwe decyzje. Tym samym relacje między członkami LGD na etapie opracowywania i wdrażania LSR są oparte **na pogłębionym partnerstwie i skutecznej komunikacji**, co potwierdzają treści odnoszące się m.in. **do sposobu funkcjonowania partnerstwa w odniesieniu do częstego korzystania z możliwości kolegiального podejmowania decyzji, stosowania przyjaznych dla odbiorcy form komunikacji, sformułowanych zachęt do zgłaszania nowych pomysłów/inicjatyw dot. funkcjonowania LGD i wdrażania LSR.**

4. Informacja o składzie organu decyzyjnego

Organem decyzyjnym LGD jest Rada. Do wyłącznej kompetencji Rady należy wybór operacji, które mają być realizowane w ramach opracowanej przez LGD LSR oraz ustalenie kwot wsparcia dla wybranych operacji. Rada jest wybierana przez Walne Zebranie Członków LGD spośród członków LGD w głosowaniu jawnym. **W skład Rady wchodzi przedstawiciele lokalnych grup interesów społeczno-gospodarczych reprezentujących interesy sektorów: publicznego, społecznego i gospodarczego przy czym przedstawiciele władzy publicznej ani żadnej pojedynczej grupy interesów nie kontrolują procesu podejmowania decyzji.** Na każdym etapie działalności LGD utrzymana zostanie reprezentatywność składu organu decyzyjnego LGD. Rada liczy od 7 do 15 członków. W Radzie

zasiadają między innymi seniorzy (osoby, które ukończyły 60 rok życia), jak i kobiety. Członkowie Rady nie mogą być równocześnie członkami Zarządu, Komisji Rewizyjnej ani pracownikami biura LGD. Rada dokonuje wyboru operacji zgodnych z LSR uchwałą po dopełnieniu procedury ich wyboru zgodnie z Regulaminem Rady. Pracami Rady kieruje jej Przewodniczący, który czuwa nad prawidłowym przebiegiem procesu oceny i wyboru operacji, nad poprawnością dokumentów oraz zgodnością formalną czuwa Sekretarz.

5. Rozwiązania stosowane w procesie decyzyjnym

LGD posiada organ decyzyjny, w którym żadna pojedyncza grupa interesu nie kontroluje procesu podejmowania decyzji. Zasady pracy Rady określone są w Regulaminie Rady. W dokumencie przewidziano prowadzenie rejestru interesów członków organu decyzyjnego pozwalającego na identyfikację charakteru powiązań z wnioskodawcami/poszczególnymi projektami. Procedury wyboru i oceny operacji w ramach LSR /grantobiorców/, wraz z regulaminem organu decyzyjnego – Regulaminem Rady - uwzględniają następujące kwestie: Sposób udostępnienia procedur do wiadomości publicznej; Zasady podejmowania decyzji w sprawie wyboru operacji; Sposób organizacji naborów wniosków; Podawanie do publicznej wiadomości protokołów z posiedzeń dotyczących oceny i wyboru operacji zawierających informacje o wyłączeniach z procesu decyzyjnego, ze wskazaniem których wniosków wyłączenie dotyczy; Sposób informowania o wynikach oceny i możliwości wniesienia protestu.

Przyjęte procedury są: zgodne z przepisami obowiązującymi dla RLKS, niedyskryminujące, przejrzyste, pozwalające uniknąć ryzyka konfliktu interesów tj. zawierają wzory deklaracji bezstronności, przewidują regulacje zapewniające zachowanie parytetu sektorowego, szczegółowo regulują sytuacje wyjątkowe (określono sposób postępowania w przypadku takiej samej liczby punktów), zapewniają stosowanie tych samych kryteriów w całym procesie wyboru w ramach danego naboru, określają tryb wniesienia przez wnioskodawców protestu od rozstrzygnięć organu decyzyjnego w sposób zapewniający możliwość skutecznego wniesienia protestu. Dla projektów grantowych opracowano procedury ich realizacji szczegółowo opisujące proces wyboru grantobiorców, sposób rozliczania, monitoring i kontrolę. Przyjęte procedury przewidują przejrzysty sposób postępowania w sytuacji rozbieżnych ocen w ramach kryteriów, procedury uwzględniają ustanowienie osoby, której zadaniem będzie czuwanie nad prawidłowym przebiegiem procesu oceny i wyboru, poprawności dokumentacji, zgodności formalnej.

Funkcje członków organu decyzyjnego pełnione są osobiście. Mając na uwadze konieczność zapewnienia wysokiego poziomu merytorycznego działań LGD, opracowuje się program szkoleń dla członków organu decyzyjnego w zakresie oceny wniosków w celu podniesienia ich wiedzy i kompetencji. Zapewniono, że wyniki oceny i wyboru operacji przez Radę będą podawane do publicznej wiadomości po zakończeniu pracy Rady. Przewidziano zastosowanie mechanizmu gwarantującego wyłączenia członków Rady z oceny operacji, w przypadku konfliktu interesu lub powiązań z wnioskodawcą. Wyłączenie następuje na wniosek członka Rady, a w uzasadnionym przypadku na wniosek Przewodniczącego Rady. Procedura uwzględnia umożliwienie wnioskodawcom składanie protestów od decyzji Rady zgodnie z właściwymi przepisami i Wytycznymi. W procedurze określono wzory dokumentów służących do oceny operacji tj. karta oceny zgodności z programem w ramach którego wybierana jest operacja, karta oceny operacji pod względem spełniania kryteriów wyboru, wzór rejestru interesu, wzór protestu. Procedury wyboru operacji określają, poza tym sposób i zasady postępowania Rady na wszystkich etapach oceny zgodności operacji z LSR i PS WPR 2023-2027 i FEP 2021-2027 oraz ustalania list operacji wybranych, w tym rozstrzygania o miejscu na liście, gdy kilka operacji otrzymało jednakową liczbę punktów.

Zarząd Stowarzyszenia działa w składzie pięcioosobowym, a każda osoba pełniąca funkcję posiada wieloletnie doświadczenie w realizacji i rozliczaniu projektów dotacyjnych. Przez cały okres zdobywali i powiększali doświadczenie przy realizacji zadań poprzednich okresów programowania. Doświadczenie to jest wykorzystywane przez zaangażowanie osób do opracowania i realizacji LSR na lata 2021-2027. Stałość kadry zarządzającej przyczynia się również do kontynuacji wizji i misji wyznaczonej od początku powstania partnerstwa. Również skład osobowy biura Stowarzyszenia opiera się na kadrze, która posiada wiedzę i doświadczenie w ramach pełnionych przez siebie funkcji, odpowiadające zakresowi merytorycznemu LSR.

6. Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD

Podstawowym dokumentem regulującym funkcjonowanie LGD jest Statut stowarzyszenia. LGD działa na podstawie przepisów ustawy Prawo o stowarzyszeniach i ustawy o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności oraz przepisy unijne rozporządzenie (UE) 2021/1060 (rozporządzenie ogólne). Nadzór nad stowarzyszeniem sprawuje Marszałek Województwa Podkarpackiego. Z uwagi na to, że LGD zamierza aktywnie korzystać z dostępnych środków pomocowych na poziomie regionalnym w ramach FEP 2021-2027 dokumentami regulującymi funkcjonowanie LGD w zakresie wydatkowania tych środków są rozporządzenie 2021/1058 oraz rozporządzenie (UE) 2021/1057.

Do dokumentów wewnętrznych regulujących funkcjonowanie LGD poza statutem należy zaliczyć regulaminy: Walnego Zebrania Członków, Zarządu, Rady, Komisji Rewizyjnej oraz Regulamin Biura LGD, które zaprezentowano poniżej:

- 1) **Statut Lokalnej Grupy Działania „Zielone Bieszczady”** - jest podstawowym dokumentem regulującym funkcjonowanie LGD, określający cele i kierunki działań podejmowanych przez Stowarzyszenie, uchwalany i zmieniany przez Walne Zebranie Członków, regulujący m.in. następujące kwestie:
 - organ nadzoru - wskazanie właściwego Marszałka Województwa,
 - wprowadzenie dodatkowego organu stowarzyszenia - odpowiedzialnego za wybór operacji oraz szczegółowe określenie jego kompetencji i zasad reprezentatywności,
 - określenie organu LGD kompetentnego w zakresie uchwalania LSR i jej aktualizacji oraz kryteriów wyboru operacji,
 - zasady nabywania i utraty członkostwa w LGD oraz jej organach.
- 2) **Regulamin Walnego Zebrania Członków** - uchwalany i zmieniany przez Walne Zebranie Członków, reguluje m.in. następujące kwestie:
 - zasady zwoływania, organizacji i dokumentacji posiedzeń organu,
 - zasady podejmowania decyzji w sprawie powołania organów LGD (sposób zgłaszania kandydatów, oddawania głosów, wybory uzupełniające),
 - podejmowanie uchwały w przypadkach określonych Statutem.
- 3) **Regulamin Zarządu** - uchwalany i zmieniany przez Walne Zebranie Członków, reguluje m.in.:
 - szczegółowe zasady zwoływania i organizacji posiedzeń,
 - zakres kompetencji członków Zarządu,
 - zasady protokołowania posiedzeń.
- 4) **Regulamin Rady** - przyjęty zgodnie z właściwymi przepisami regulującymi funkcjonowanie organu decyzyjnego lokalnej grupy działania rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. oraz rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r., uchwalany i zmieniany przez Walne Zebranie Członków, reguluje m.in.:
 - szczegółowe zasady zwoływania i organizacji posiedzeń organu decyzyjnego (sposób informowania członków organu o posiedzeniach, zasady dostarczania dokumentów dotyczących spraw podejmowanych na posiedzeniach, itp.),
 - szczegółowe rozwiązania dotyczące wyłączenia z oceny operacji (sposób wyłączenia członka organu z oceny),
 - szczegółowe zasady podejmowania decyzji w sprawie wyboru operacji (ocena wniosków, sposób podziału wniosków do oceny pomiędzy członków organu, zasady preselekcji operacji, jeśli dotyczy, zasady dokumentowania oceny, wzory dokumentów, itp.) o ile nie zostały określone w Statucie lub innych procedurach,
 - zasady protokołowania posiedzeń organu decyzyjnego,
 - zasady wynagradzania członków organu decyzyjnego.
- 5) **Regulamin Komisji Rewizyjnej** - uchwalany i zmieniany przez Walne Zebranie Członków, reguluje m.in. następujące kwestie:
 - szczegółowe zasady zwoływania i organizacji posiedzeń,
 - zasady prowadzenia działań kontrolnych,
 - zasady protokołowania posiedzeń.

- 6) **Regulamin Biura LGD** - uchwalany i zmieniany przez Zarząd, reguluje m.in. następujące kwestie:
- zasady zatrudniania i wynagradzania pracowników,
 - uprawnienia kierującego biurem członka Zarządu,
 - zasady udostępniania informacji będących w dyspozycji LGD uwzględniające zasady bezpieczeństwa informacji i przetwarzania danych osobowych,
 - opis metody oceny efektywności świadczonego doradztwa przez pracowników LGD.

Lokalna Grupa Działania określiła podział zadań pomiędzy pracownikami biura. Przypisano pracownikom biura działania w zakresie współpracy, animacji społeczności lokalnej i doradztwa. Dodatkowo w przypadku usług doradczych weryfikowana będzie ich jakość (ocena na podstawie ankiet) oraz efektywność określona jako odsetek wniosków o przyznanie pomocy /powierzenie grantu, w ramach których LGD świadczyła usługi doradcze i które otrzymały wsparcie ze środków LSR w łącznej liczbie operacji/grantów.

7) **Plan komunikacji z lokalną społecznością**

Plan komunikacji uwzględnia realizację obowiązków komunikacyjnych beneficjentów EFSI wynikających z art. 50 ust. 1 rozporządzenia UE 2021/1060 oraz zasad komunikacji, zgodnie z informacjami przekazanymi LGD przez właściwe IZ oraz księgą wizualizacji w zakresie PS WPR prezentację głównych celów i przesłanek leżących u podstaw jego opracowania. Dokument określa opis działań komunikacyjnych i grup docelowych oraz środków przekazu. Opis zakładanych wskaźników realizacji działań komunikacyjnych oraz efektów działań komunikacyjnych, opis sposobu, w jaki będzie analizowana efektywność działań komunikacyjnych i zastosowanych środków przekazu (w tym tryb korygowania planu komunikacji).

II. CHARAKTERYSTYKA OBSZARU I LUDNOŚCI OBJĘTEJ WDRAŻANIEM LSR

1. Zwięzły opis obszaru LSR

Obszar funkcjonalny LSR w latach 2023-2027 obejmować będzie teren 7 gmin sąsiadujących ze sobą położonych na terenie powiatu bieszczadzkiego: gm. Czarna, Lutowiska, Ustrzyki Dolne; powiatu leskiego: gm. Olszanica i Solina; powiatu sanockiego: gm. Tyrawa Wołoska oraz gmina wiejska Sanok (obszar południowo - wschodni województwa podkarpackiego).

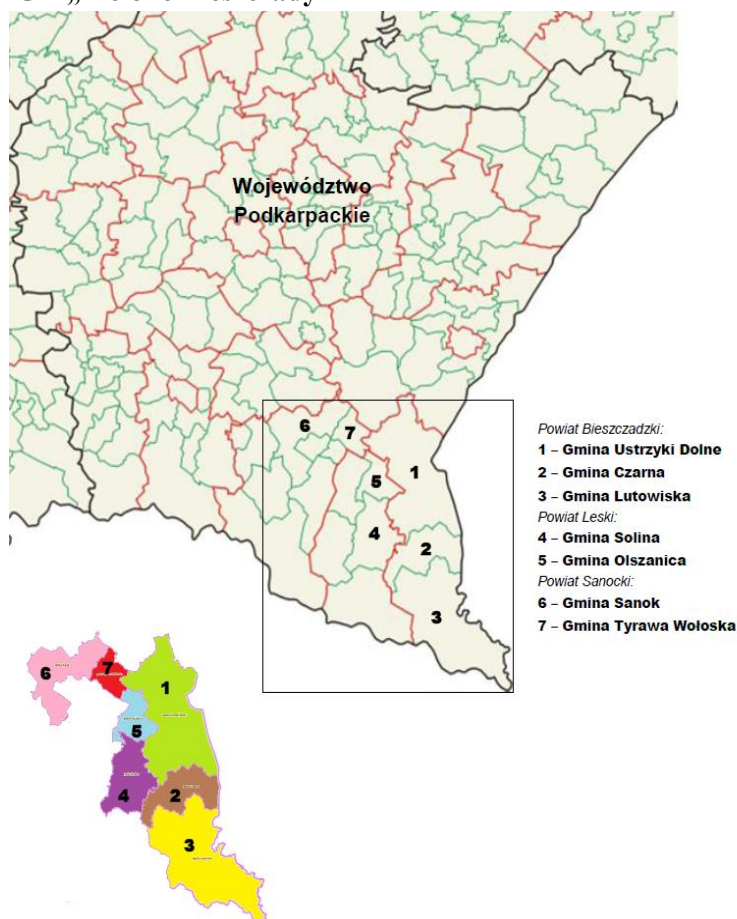
Ludność gmin wchodzących w skład LGD „Zielone Bieszczady” liczy łącznie 51 295 osób (wg danych GUS na 31.12.2020 r.). Dla porównania - w latach 2014-2020 LSR LGD „Zielone Bieszczady” obejmowała swoim zasięgiem działania obszar zamieszkały przez 52 201 osób o powierzchni 1718,08 km². W latach 2014-2020 na obszarze województwa podkarpackiego działało 26 Lokalnych Grup Działania z łączną liczbą mieszkańców 1 524 569. Średnia liczba mieszkańców objętych LSR dla województwa podkarpackiego wynosiła zatem 58 637 tym samym liczba mieszkańców obszaru realizacji LSR LGD „Zielone Bieszczady” (51 295 osób) jest niższa niż średnia wojewódzka.

Tabela 2. Powierzchnia oraz struktura ludności gmin wchodzących w skład LGD „Zielone Bieszczady”

Wyszczególnienie	Powierzchnia km ²	Liczba (ogółem)	ludności	Liczba mężczyzn	Liczba kobiet
Gmina Ustrzyki Dolne	478,67		16 680	8 178	8 502
Gmina Czarna	184,77		2 376	1 188	1 188
Gmina Lutowiska	475,63		2 031	1 021	1 010
Gmina Solina	184,52		5 325	2 646	2 679
Gmina Olszanica	93,54		4 815	2 381	2 434
Gmina Sanok	231,7		18 091	9 083	9 008
Gmina Tyrawa Wołoska	69,25		1 977	992	985
Razem	1718,08		51295	25489	25806

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych: Bank Danych Lokalnych GUS, 31.12.2020 r.

2. Mapa obszaru LGD „Zielone Bieszczady”

3. Uwarunkowania społeczne, gospodarcze i środowiskowe

Geograficznie obszar LGD (jako całość) to teren wschodniego Przedgórzia Karpackiego objęty Międzynarodowym Rezerwatem Biosfery Karpaty Wschodnie. Analizowany obszar położony jest nieopodal ciągu istniejących bądź potencjalnych korytarzy transportowych o zasięgu transeuropejskim, a przygraniczne położenie geograficzne tj. sąsiedztwo ze Słowacją i Ukrainą stanowi niezaprzeczalny jego atut.

Teren objęty LSR posiada duży potencjał wynikający z zasobów i walorów środowiska naturalnego. **W jego obrębie znajdują się różnorakie formy ochrony przyrody w tym Bieszczadzki Park Narodowy i jego otulina, Park Krajobrazowy Gór Słonnych i jego otulina, Park Krajobrazowy Doliny Sanu i jego otulina, rezerваты przyrody i ich otuliny, obszar chronionego krajobrazu, obszar NATURA 2000, które stanowią ponad 80% powierzchni obszaru gmin członkowskich.** Obecność obszarów chronionych wiąże się jednak z jednej strony z promocją walorów przyrodniczych i rekreacyjnych, a z drugiej z ograniczeniami bądź zakazami. Na tego typu obszarach działalność gospodarcza podporządkowana jest celom ochrony przyrody, pewne jej formy mogą być wykluczane lub ograniczane. Z drugiej strony, tereny te cechują wysokie walory przyrodnicze i kulturowe, które (przy odpowiednim zagospodarowaniu) zwiększają ich atrakcyjność turystyczną oraz potencjał. Kwestią istotną jest - z perspektywy przeciętnego mieszkańca prowadzenie zrównoważonej polityki w zakresie ustalania i poszerzania obszarów chronionych na terenie gminy.

Ukształtowanie rzeźby terenu jest zróżnicowane, poczynając od równiny Dołów Jasielsko - Sanockich po strome zbocza Gór Słonnych. Różny jest również stopień zalesienia terenu. Łańcuchy i pasma wzgórz oraz gór przeciętane są licznymi dolinami rzek i potoków. Rzeki należą do zlewiska Bałtyku oraz Morza Czarnego (Strwiąż). Główne grzbiety górskie zajęte są przez hale, zwane połoninami. Malownicze tereny są bogato przeciętane szlakami turystyki pieszej (o różnych stopniach trudności), konnej i rowerowej m.in. Szlak architektury drewnianej, Szlak Naftowy, Szlak Wodny „Błękitny San”, Szlak „Nordic Walking Park”, Szlak „Zielony Rower”. Niestety często szlaki

turystyczne jak i te rekreacyjne nie są w pełni wykorzystane zdarza się, że mają niepełną infrastrukturę lub są słabo oznakowane. Brak jednoznacznego obrazu w zakresie standardu infrastruktury sportowej, rekreacyjnej i kulturalnej potwierdzają wyniki badania ankietowego przeprowadzonego przez LGD „Zielone Bieszczady”. Jednocześnie w zagadnieniach związanych z czystością środowiska, powietrza, jakością wody, poziomem hałasu, czystością w miejscach publicznych wśród badanych przeważały oceny dobre i bardzo dobre. Na opisywanym obszarze znajdują się też największe, jeszcze stosunkowo mało zanieczyszczone zbiorniki retencyjne – Jezioro Solińskie i Myczkowieckie o I klasie czystości. Obok wyjątkowych elementów krajobrazowo-przyrodniczych, obszar LGD wyróżnia bogate niematerialne i materialne dziedzictwo kulturowe, w tym zabytki kultury świeckiej i religijnej, a także obiekty rękodzieła rzemieślniczego. Specyfika obszaru wynika również z niesamowitej mieszanki kulturowej i narodowościowej. Dziedzictwo kulturowe i historyczne Karpat jest jednym z głównych wyróżników tego regionu w skali Europy i świata. Przesądza ono o wyjątkowej atrakcyjności turystycznej Karpat, a swym bogactwem i różnorodnością lokalnych kultur nie ustępuje dziedzictwu przyrodniczemu regionu. Odpowiednio wyeksponowane może przyczynić się do zwiększenia rozwoju gospodarczego Bieszczad i jego konkurencyjności dla inwestorów i turystów. Niematerialne dziedzictwo kulturowe manifestuje się m. in. tradycję, folklor, twórczość ludową i rzemiosło np. ikony, ozdoby z bibuły, ceramika, wyroby z drewna. Niebagatelną rolę odgrywają też liczne kiermasze i festyny promujące tutejsze bogactwo – także produktów lokalnych. Producenci przeważającej części produktów są zrzeszeni w różnych zorganizowanych formach certyfikacji np. Sieć produktów lokalnych „Made in Karpaty”, „Bieszczadzkie Centrum Certyfikacji Produktu Lokalnego”, Bieszczadzka Marka Lokalna „Made in Bieszczady” czy też „GoToCarpathia”. Mimo ogromnego potencjału opisywanego obszaru jego atuty wydają się być nie w pełni wykorzystane. W opinii mieszkańców - uczestników organizowanych spotkań konsultacyjnych zdecydowanie słabą stroną terenów objętych LSR jest niewystarczająca, słaba promocja regionu i niedostateczna sieć handlu detalicznego oraz sprzedaży bezpośredniej produktów lokalnych.

Analiza obszaru wskazuje, że **obszar LSR należy do słabo zurbanizowanych i cechuje się niską gęstością zaludnienia**. Średnia gęstość zaludnienia (liczba ludności na 1 km²) na opisywanym obszarze to 34 osoby - dla porównania dla Podkarpacia to 117 osób. Nadmienić należy, że gmina Lutowiska należąca do obszaru działania LGD jest gminą najrzadziej zaludnioną w odniesieniu do jej powierzchni w Polsce. Niska gęstość zaludnienia ma negatywny wpływ na koszty jednostkowe utrzymania infrastruktury technicznej, (w tym: sieci wodociągowej i kanalizacyjnej), infrastruktury społecznej (między innymi szkół, przedszkoli, domów opieki społecznej), a w konsekwencji również kosztów świadczenia usług komunalnych (dostarczania wody, odbioru ścieków i odpadów).

Tabela 3. Średnia gęstość zaludnienia

	Ustrzyki Dolne	Czarna	Lutowiska	Solina	Olszanica	Sanok	Tyrawa Wołoska	ŚREDNIA
liczba ludności na 1 km ²	35	13	4	29	51	78	29	34

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych: Bank Danych Lokalnych GUS, 31.12.2020 r.

Zgodnie z delimitacją zaproponowaną w Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (SOR) zidentyfikowano w kraju obszary zagrożone trwałą marginalizacją. Teren ten obejmuje łącznie 728 gmin o powierzchni 104,8 tys. km², który zamieszkuje 6,1 mln mieszkańców. **4 gminy członkowskie LGD znalazły się na liście gmin zagrożonych trwałą marginalizacją i są to: Gmina Czarna, Gmina Lutowiska, Gmina Olszanica i Gminy Tyrawa Wołoska.** Na obszarze LSR szczególnie doskwierająca jest słaba dostępność komunikacyjna, opóźnienia urbanizacyjne za które w dużej mierze odpowiedzialne są procesy m.in. depopulacji, drenażu migracyjnego itp. co stanowi aktualnych problem obszaru LSR. Analiza danych statystycznych pokazuje, że najpoważniejszym wyzwaniem demograficznym dla obszarów marginalizowanych jest depopulacja, połączona ze starzeniem się mieszkańców obszaru LSR, na które to wyzwania powinno się oddziaływać szczególnie dostępnymi działaniami w ramach LSR 2023-2027.

Dane statystyczne pokazują, że liczba ludności w większości gmin obszaru LSR spada. Niestety przewiduje się utrzymanie się obecnego trendu demograficznego pogłębiającego starzenie się społeczeństwa, a w konsekwencji

zmniejszenia zasobów rynku pracy. Niższa gęstość zaludnienia negatywnie wpływa również na uwarunkowania gospodarcze, co nie sprzyja do podejmowania decyzji przez przedsiębiorców do inwestowaniu (wysokie koszty dostarczenia mediów, problemy komunikacyjne, problemy z pozyskaniem kwalifikowanych pracowników, itp.).

Jednymi z najważniejszych czynników wpływających na przyszły stan rynku pracy są uwarunkowania demograficzne, a spośród nich zwłaszcza struktura ludności ze względu na wiek. Na przestrzeni ostatnich lat obserwowany jest proces starzenia się społeczeństwa, **na obszarze LSR, podobnie jak w całym kraju i regionie, niezmiennie rośnie liczebność grupy osób w wieku 60 lat i więcej w ogólnej populacji ludności.** Według prognozy liczebność tej grupy będzie nadal się zwiększać. Najliczniejszą grupę w badanej zbiorowości stanowią osoby w wieku 70 i więcej lat (10,84%), następnie osoby w wieku 35-39 lata (8,06%). Najmniej osób jest w grupach wiekowych 0-4 lat (4,87%) oraz 5-9 lat (5,18%). Dane statystyczne potwierdzają, że jesteśmy najszybciej starzejącym się społeczeństwem w UE. W związku ze starzeniem się społeczeństwa, z każdym rokiem będzie wzrastać liczba osób niezdolnych do samodzielnego funkcjonowania w środowisku i wymagających całodobowej opieki. Kobiety stanowią 50,31 % ogółu społeczeństwa (25 806), a mężczyźni stanowią 49,69 % (25 489).

Tabela 4. Ludność wg grup wieku i płci

	0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70 i więcej
ogółem	2498	2659	2938	2680	2907	3225	3672	4135	4074	3681	3350	3310	3625	2982	5559
mężczyźni	1240	1347	1496	1372	1505	1676	1873	2105	2060	1919	1703	1718	1777	1450	2248
kobiety	1258	1312	1442	1308	1402	1549	1799	2030	2014	1762	1647	1592	1848	1532	3311

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych: Bank Danych Lokalnych GUS, 31.12.2020 r.

Udział liczby osób w wieku nieprodukcyjnym na obszarze LSR w liczbie mieszkańców obszaru objętego LSR według stanu na koniec 2020 r. wynosi 38,21%. We wszystkich gminach obszaru odsetek ludności w wieku nieprodukcyjnym jest wyższy (38,21%) niż w skali kraju (21,9%). Starzejące się społeczeństwo może wpłynąć niekorzystnie na zmiany w gospodarce obszaru LSR. Odływ migracyjny ogranicza potencjał rozwoju regionu, ze względu na to, że migracje dotyczą w znacznej mierze ludzi młodych, a także lepiej wykształconych co za tym idzie, zagrożeniem dla rozwoju obszaru może być drenaż kapitału ludzkiego przez zagranicę i bardziej konkurencyjne miasta i gminy w Polsce.

Tabela 5. Struktura ludności w wieku nieprodukcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców

	Ustrzyki Dolne	Czarna	Lutowiska	Solina	Olszanica	Sanok	Tyrawa Wołoska	Suma / średnia
liczba mieszkańców	16 680	2 376	2 031	5 325	4 815	18 091	1 977	51 295
liczba osób w wieku przedprodukcyjnym	2 969	462	315	921	845	3 754	413	9 679
liczba osób w wieku poprodukcyjnym	3 656	424	413	1 144	1 012	3 408	332	10 389

stosunek liczby osób w wieku nieprodukcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców	39,71	37,29	35,84	38,78	38,57	39,59	37,68	38,21
--	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych: Bank Danych Lokalnych GUS, 31.12.2020 r.

Migracje, które kreują wielkość populacji na danym obszarze, wpływają również na jej strukturę wiekową i mają kluczowe znaczenie dla kształtowania prostej zastępowalności pokoleń. **W 2020 r. saldo migracji na obszarze LSR (ogółem zameldowania - wymeldowania) wynosiło -15.** Najwyższa wartość ujemna wskaźnika odnotowana została w Gminie Ustrzyki Dolne (-73). Dodatnia wartość wskaźnika odnotowana została w dwóch gminach tj. Gmina wiejska Sanok (23) oraz Gmina Solina (6). Z uwagi na fakt, iż jednym z czynników determinujących zmianę miejsca zamieszkania jest czynnik ekonomiczny, niski wskaźnik migracji świadczy o niskiej atrakcyjności obszaru LGD dla pozostania w nim młodych osób. Trend negatywny jest nadal bardzo wysoki w porównaniu bezwzględnym w stosunku do kraju i regionu.

Tabela 6. Migracje na obszarze LSR

	Ustrzyki Dolne	Czarna	Lutowiska	Solina	Olszanica	Sanok	Tyrawa Wołoska	Suma / średnia
liczba mieszkańców	16 680	2 376	2 031	5 325	4 815	18 091	1 977	51 295
zameldowania ogółem	178	23	14	52	41	190	14	512
wymeldowania ogółem	251	35	38	46	57	167	25	619
saldo migracji; ogółem (zameldowania – wymeldowania)	-73	-12	-24	6	-16	23	-11	-15

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych: Bank Danych Lokalnych GUS, 31.12.2020 r.

Od wielu lat jednym z głównych problemów obszaru objętego LSR i jej mieszkańców jest bezrobocie zarówno jawne jak i ukryte. Brak dużych zakładów, oraz załamanie się koniunktury na produkty okolicznych przedsiębiorstw spowodowały, że całe województwo jest obszarem wysokiego bezrobocia strukturalnego. Według stanu na 31.12.2020 r. na opisywanym obszarze ze statusem bezrobotnego zarejestrowanych było 2 771 osób. **Tym samym udział liczby bezrobotnych zarejestrowanych na obszarze LSR w liczbie ludności w wieku produkcyjnym na obszarze objętym LSR według stanu na koniec 2020 r. wynosi średnio 9,3 i jest wyższy niż analogiczne dane do obszaru województwa podkarpackiego 6,7.** Według stanu na 31.12.2020 r. na opisywanym obszarze ze statusem bezrobotnego zarejestrowanych było 2 771 osób. W opisywanej grupie 51,03% to kobiety (1 414 osób), 48,97% to mężczyźni (1 357 osób).

Tabela 7. Liczba bezrobotnych do liczby osób w wieku produkcyjnym na obszarze LSR

	Ustrzyki Dolne	Olszanica	Tyrawa Wołoska	Czarna	Lutowiska	Solina	Sanok	ŚREDNIA dla LGD	Podkarpacie
ludność w wieku produkcyjnym	10 564	3 088	1 293	1 566	1 369	3 388	11 543	4 687,29	1 324 616
bezrobotni zarejestrowani ogółem	1 001	380	66	146	149	431	598	395,86	87 326

udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym	9,5	12,3	5,1	9,3	10,9	12,7	5,2	9,3	6,7
--	-----	------	-----	-----	------	------	-----	------------	------------

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych: Bank Danych Lokalnych GUS, 31.12.2020 r.

Liczba osób bezrobotnych na obszarze LSR jest również powiązana z ośrodkami pomocy społecznej, gdyż według stanu na dzień 31.12.2020 r. na obszarze LSR liczba osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej wynosiła łącznie 3388. **Udział liczby osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej na obszarze LSR w liczbie mieszkańców obszaru objętego LSR według stanu na koniec 2020 r. wynosił średnio 7,71 %.** Najlicniejszą grupę osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w odniesieniu do liczby mieszkańców gminy stanowią mieszkańcy gminy Lutowiska (13,49%), następnie mieszkańcy gminy Tyrawa Wołoska (11,33%). Najmniejszy stosunek liczby beneficjentów pomocy społecznej w odniesieniu do liczby mieszkańców występuje w gminie Solina jedynie 2,95%.

Tabela 8. Liczba beneficjentów pomocy społecznej w odniesieniu do liczby mieszkańców

	Ustrzyki Dolne	Czarna	Lutowiska	Solina	Olszanica	Sanok	Tyrawa Wołoska	Suma / średnia
liczba beneficjentów pomocy społecznej	991	188	274	157	247	1307	224	3388
liczba mieszkańców	16 680	2 376	2 031	5 325	4 815	18 091	1 977	51 295
udział beneficjentów pomocy społecznej w odniesieniu do liczby mieszkańców	5,94	7,91	13,49	2,95	5,13	7,22	11,33	7,71

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych: Bank Danych Lokalnych GUS, 31.12.2020 r.

Dochód podatkowy na 1 mieszkańca obszaru objętego LSR liczony, jako średnia arytmetyczna z gmin tworzących obszar LSR (tzw. wskaźnik G - podstawowych dochodów podatkowych na 1 mieszkańca gminy przyjęty do obliczania subwencji wyrównawczej na 2020 r.) wynosił w 2019 r. 1 744,44 zł. Dochód podatkowy gminy na 1 mieszkańca dla województwa podkarpackiego został wyliczony jako średnia arytmetyczna wskaźników G dla wszystkich gmin województwa. **Tym samym dochód podatkowy na 1 mieszkańca LSR (1 744,44 zł) jest niższy niż średnia dla województwa 118,48 zł.**

Tabela 9. Dochód podatkowy gminy na 1 mieszkańca na obszarze LSR

Ustrzyki Dolne	Olszanica	Tyrawa Wołoska	Czarna	Lutowiska	Solina	Sanok	ŚREDNIA dla LGD	Podkarpacie
1303,30	905,39	810,89	1689,18	3216,07	3154,59	1131,67	1 744,44	118,48

Źródło: Ministerstwo Finansów, Departament Finansów Samorządu Terytorialnego.

Analiza danych statystycznych dotyczących przedsiębiorczości wskazuje, że w grudniu 2020 roku na obszarze LSR działało 5079 podmiotów gospodarczych zatrudniających mniej niż 50 pracowników. Sektor małych i średnich przedsiębiorstw na badanym terenie (*jak i w województwie*) jest stosunkowo słabo rozbudowany. W strukturze przedsiębiorstw analizowanego obszaru zdecydowanie przeważają w nim firmy małe, 97,99% (4977 podmiotów) ogółu podmiotów gospodarczych klasyfikowanych wg klas wielkości stanowią firmy zatrudniające do 9 osób, których działalność jest w dużej mierze sezonowa (*budownictwo, rolnictwo, turystyka*). 2,01% (102 podmioty) stanowią firmy zatrudniające od 10 do 49 pracowników. Udział przedsiębiorstw zatrudniających mniej niż 50 pracowników na obszarze LSR w liczbie mieszkańców LSR według stanu na koniec 2020 r. wynosi średnio 11,12

%. Najwyższy notuje się w gminie Lutowiska (17,92%) oraz w gminie Solina (17,09%), natomiast najniższy w gminie Tyrawa Wołoska (5,77%).

Tabela 10. Udział przedsiębiorstw zatrudniających mniej niż 50 pracowników na obszarze LSR

	Ustrzyki Dolne	Czarna	Lutowiska	Solina	Olszanica	Sanok	Tyrawa Wołoska	Suma / średnica
liczba działalności wg klasy wielkości 0-9	1 774	228	361	899	466	1 139	110	4 977
liczba działalności wg klasy wielkości 10-49	46	5	3	11	10	23	4	102
liczba ludności	16 680	2 376	2 031	5 325	4 815	18 091	1 977	51 295
Udział przedsiębiorstw zatrudniających mniej niż 50 pracowników na obszarze LSR w liczbie mieszkańców LSR	10,91	9,81	17,92	17,09	9,89	6,42	5,77	11,12

Podstawowymi formami działalności zarobkowej na opisywanym terenie jest handel oraz budownictwo. Znaczącym sektorem zatrudnienia jest również rolnictwo, leśnictwo i związane z nimi przemysł - w głównej mierze przetwórczy. Branżą rozwijającą się najdynamiczniej jest turystyka, w tym agroturystyka i turystyka kwalifikowana. Systematycznie przybywa miejsc krótkotrwałego zakwaterowania oraz obiektów gastronomicznych. Przemysł, w którym zatrudnionych jest najwięcej mieszkańców analizowanego obszaru LSR związany jest przede wszystkim z surowcami dostępnymi na miejscu, w znacznej części sprowadzając się do obróbki drewna. Jednakże jej efektem są głównie półprodukty (palety, deski), a tylko w niewielkiej części produkty w pełni przetworzone np.: meble (branża dynamicznie rozwijająca się).

Rolnictwo charakteryzuje się typowym dla Podkarpacia dużym rozdrobnieniem zarówno gospodarstw jak i hodowli zwierzęcej. Biorąc pod uwagę wysoki poziom bezrobocia w regionie, stanowi ono podstawę utrzymania zdecydowanej większości populacji. Podobnie, jak w całym kraju, na analizowanym obszarze rolnictwo przeżywa regres. Średnia powierzchnia gospodarstw rolnych, zgodnie z wielkościami dla przedziałów grupowania gospodarstw rolnych według powierzchni użytków rolnych kwalifikuje je jako gospodarstwa małe (dolna granica przedziału), przy czym w niektórych gminach takich jak Olszanica, Solina, Sanok średnia powierzchnia odpowiada wielkościom dla gospodarstw bardzo małych.

Na obszarze LGD „Zielone Bieszczady” zarejestrowanych jest wiele organizacji pozarządowych, głównie małych, które są ukierunkowane na konkretne cele. NGO's jak i grupy nieformalne wykazują ogromne zainteresowanie dotacjami przyznawanymi na poziomie lokalnym. Dostępność tego rodzaju kapitału, przy stosunkowo nieskomplikowanych procedurach jest nadal niewystarczająca – z całą pewnością nie pokrywa deklarowanego i faktycznego zainteresowania społeczników.

III. PARTYCYPACYJNY CHARAKTER LSR

Rozwój lokalny kierowany przez społeczność (RLKS) jest instrumentem skupionym na oddolnym **planowaniu i realizowaniu wspólnych działań** dla obszaru objętego LSR. Najtrafniejszym sposobem wypracowania dokumentu strategicznego oraz późniejszego jego wdrażania jest podejście oddolne, wykorzystywanie partycypacyjnych metod do pozyskiwania danych, pomysłów i inicjatyw. Należy w tym miejscu podkreślić, że przygotowywanie strategii ma na celu z jednej strony osiągnięcie spójności wymaganej od tego typu dokumentu, a z drugiej uwzględnienie potrzeb lokalnej społeczności. Zaangażowanie mieszkańców, podmiotów lokalnych na etapie tworzenia LSR wskazuje na większe prawdopodobieństwo ich uczestniczenia w działaniach partycypacyjnych także na etapie wdrażania.

Partycypacja to proces polegający na uspołecznieniu podejmowanych decyzji, to współpraca między instytucjami a społecznością lokalną. Udział społeczności lokalnej w podejmowaniu decyzji jest niezwykle ważny. Sprzyja on rozwojowi demokracji, pobudza i integruje dzięki podejmowaniu wspólnych działań na rzecz rozwoju obszaru objętego LSR. **Stowarzyszenie na etapie przygotowania LSR korzystało z wielu metod partycypacyjnych i zamierza je stosować również w trakcie jej wdrażania.**

Proces opracowania LSR oparty był na metodach partycypacyjnych poprzez zasady:

- 1) **Transparentności** – przejrzystość i jawność na każdym jego etapie, przekazywanie mieszkańcom obszaru wszelkich informacji na temat jego realizacji,
- 2) **Inkluzywności** – włączenie przedstawicieli wszystkich sektorów wchodzących w skład LGD, przedstawicieli wszystkich potencjalnych grup docelowych, grup osób w niekorzystnej sytuacji oraz ze szczególnym uwzględnieniem zasady równości płci,
- 3) **Sprawczości** – zapewnienie wszystkim uczestnikom realnego i równego wpływu na jego przebieg.

Partycypacja na etapie przygotowania LSR

W celu nadania partycypacyjnego charakteru LSR w LGD „Zielone Bieszczady” przeprowadzono sekwencję działań uwzględniającą wymogi do opracowania LSR, określono cele procesu partycypacji, jak również przygotowano i wdrożono następujące działania:

1. **Powołano Grupę roboczą ds. LSR**, która pracowała i konsultowała zapisy LSR na każdym etapie jej budowania (**po wyborze LSR do realizacji również będzie monitorowała jej wdrażanie**). Zadaniem Członków Grupy roboczej był m.in. udział w spotkaniach konsultacyjnych dotyczących opracowania LSR LGD „Zielone Bieszczady”. Grupa robocza ds. LSR była odpowiedzialna za koordynację procesu przygotowania LSR, zebranie danych, konsultacje z przedstawicielami sektora i partycypacyjną analizę danych niezbędnych do opracowania strategii w ramach podejścia Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność oraz wsparcie organizacyjne i merytoryczne w partycypacyjnym procesie tworzenia i monitoringu strategii. Praca Grupy odbywała się bezpośrednio poprzez udział we wspólnych spotkaniach, dyskusjach, wizycie studyjnej oraz warsztatach, a także elektronicznie (mailowo).
2. Powołano **animatora procesu partycypacji** społecznej pełniącego rolę facylitatora i moderatora oraz odpowiadającego za monitoring i ewaluację przebiegu procesu partycypacyjnego. W celu podnoszenia wiedzy oraz kompetencji animator procesu partycypacji uczestniczył w szkoleniu *“Metody partycypacyjnego tworzenia LSR - praktyczny poradnik”* w dniu 24.06.2022 r.
3. **Określono cele procesu partycypacyjnego przy tworzeniu LSR:**

Udzielenie informacji dotyczącej realizacji programu Leader, tworzenia LSR oraz diagnozy obszaru LGD przedstawicielom trzech sektorów życia lokalnej społeczności; Przygotowanie rozwiązań zbudowania i realizacji LSR poprzez prowadzenie konsultacji ze społecznością lokalną; Uspołecznienie mechanizmów współdecydowania przy konstrukcji LSR (w tym przez grupy osób w niekorzystnej sytuacji, seniorów, ludzi młodych (do 25 roku życia); Zaangażowanie społeczności lokalnej do efektywnego opracowania i wdrażania LSR i skłonienie jej do podjęcia współodpowiedzialności za wzajemnie uzgodnione kierunki działania w LSR.

4. Przy określaniu celów procesu partycypacyjnego założono następujące korzyści po przeprowadzeniu procesu partycypacyjnego dla społeczności: Zainteresowani mieszkańcy znają i rozumieją intencje Lokalnej Grupy Działania – legitymizacja. Następuje lepsze zdiagnozowanie potrzeb lokalnych i żywe reagowanie na pojawiające się problemy. Mieszkańcy angażują się zarówno w proces wymyślania rozwiązania/strategii jak również są też częścią rozwiązania. Poprawia się komunikacja i zwiększa się wzajemne zaufanie (także do LGD „Zielone Bieszczady”). Wykorzystuje się realne i potencjalne zasoby lokalne do rozwiązywania problemów-szerokie korzystanie z różnorodnych kompetencji, umiejętności ludzi i instytucji. Mieszkańcy nie są biernym odbiorcą, a aktywnym podmiotem zmiany. Tworzy się kultura dialogu i kreatywności. Zapobiega się potencjalnym konfliktom w przyszłości w szczególności w sprawach drażliwych.

5. Przeprowadzono analizę społeczności, opracowano listę interesariuszy (głównych aktorów i odbiorców) procesu tworzenia LSR LGD „Zielone Bieszczady” i na jej podstawie zaproponowano zakres działań i metod rekomendowanych do zastosowania w procesie tworzenia strategii. W ramach partycypacyjnego charakteru tworzenia, jak i wdrażania LSR wykorzystano co najmniej 4 partycypacyjne metody konsultacji na każdym kluczowym etapie prac nad opracowaniem LSR. Uwzględniono wyniki badań własnych i ewaluacji. **Do opracowania LSR wykorzystano dane z konsultacji społecznych przeprowadzonych na obszarze objętym LSR. Dokonano analizy przyjęcia bądź odrzucenia wniosków z konsultacji. Dodatkowo na stronie internetowej oraz facebooku na bieżąco informowano poszczególnych interesariuszy (mieszkańców, przedsiębiorców, przedstawicieli ngo i sektora publicznego, rolników) o poszczególnych etapach i kierowano do nich zaproszenia do udziału w konsultacjach LSR na poszczególnych etapach jej tworzenia.** Strategia nie została przygotowana przez podmiot zewnętrzny. Korzystano jedynie z pomocy prawnej i eksperckiej do przygotowywania ekspertyz/analiz służących przygotowaniu strategii. W procesie przygotowania strategii korzystano z wiedzy ekspertów, których pomoc stanowiła uzupełnienie i wsparcie działań realizowanych w tym zakresie z udziałem społeczności lokalnej. Strategia została przygotowana z udziałem społeczności lokalnej. W proces jej tworzenia poza pracownikami biura LGD byli zaangażowani członkowie Zarządu, Rady, mieszkańcy LGD oraz członkowie Grupy roboczej ds. LSR. W ramach Grupy Roboczej powołane zostały zespoły tematyczne. Praca Grupy roboczej ds. LSR odbywała się bezpośrednio poprzez udział w spotkaniach oraz wizytach studyjnych lub elektronicznie. Zgodnie z przyjętym regulaminem zadaniem Grupy jest: gromadzenie i analiza danych niezbędnych do opracowania strategii w ramach podejścia Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność, wsparcie organizacyjne, doradcze i merytoryczne w partycypacyjnym procesie tworzenia i monitoringu strategii, koordynacja prac nad tworzeniem LSR, tworzenie i opiniowanie przygotowanych dokumentów, konsultacje bieżące na każdym istotnym etapie prac nad strategią, pośrednictwo w kontaktach ze społecznością lokalną – rola lokalnych liderów na terenie każdej gminy oraz monitoring wdrażania LSR. **W trakcie tworzenia LSR Stowarzyszenie uwzględniło zasady horyzontalne określone w art. 9 rozporządzenia 2021/1060, w tym:**

- poszanowanie praw podstawowych oraz przestrzeganie Karty praw podstawowych Unii Europejskiej,
- zasady równości kobiet i mężczyzn,
- zasad równości szans i niedyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną, w tym zasadę dostępności dla osób z niepełnosprawnościami,
- zgodności działań z celem wspierania zrównoważonego rozwoju określonego w art. 11 TFUE, oraz z uwzględnieniem celów ONZ dotyczących zrównoważonego rozwoju, a także porozumienia paryskiego i zasady „nie czyni poważnych szkód”.

Zasady te stosowane będą również w trakcie wdrażania LSR.

Zorganizowano i przeprowadzono III etapowy partycypacyjny proces tworzenia LSR (szerokie konsultacje społeczne). W czasie realizacji partycypacyjnego procesu tworzenia LSR „LGD Zielone Bieszczady”, co do doboru i zastosowania narzędzi partycypacji wykorzystano publikacje, wskazówki i dobre praktyki ze strony www.decydumyrazem.pl oraz strony www.partycypacjaobywatelska.pl. Zastosowano **różnorodne metody partycypacyjne na które składały się działania przedstawione w tabeli nr 12.**

Wyniki przeprowadzonej analizy wniosków i konsultacji wraz z odniesieniem do grup zaangażowanych w przygotowanie LSR, planowanych działaniach informacyjnych i działań zachęcających do jeszcze większej współpracy.

Wynik przeprowadzonych konsultacji społecznych pozwolił na określenie i sprecyzowanie zapisów dotyczących celów LSR. W wyniku konsultacji społecznych stwierdzono, że jest potrzebą tworzenia nowych miejsc pracy na terenie LGD, rozwoju przede wszystkim infrastruktury kulturowo- rekreacyjnej, która poprawi jakość życia a jednocześnie przełoży się atrakcyjność turystyczną terenu objętego LSR oraz potrzebą umiejętnego zagospodarowania czasu wolnego różnych grup wiekowych. Wskazano również, że bardzo istotnym elementem jest posiadane dziedzictwo kulturowo-historyczne, które należy odpowiednio zagospodarować i wykorzystać dla rozwoju obszaru. Również należy aktywizować lokalną społeczność poprzez włączenie stowarzyszeń, KGW, OSP grup nie formalnych do realizacji operacji w partnerstwie z lokalną społecznością. Konsultacje społeczne pozwoliły również na zidentyfikowanie grup osób w niekorzystnej sytuacji które zostały dokładnie sprecyzowane z rozdziale IV. Dodatkowo oprócz wykorzystania materiałów z szeroko prowadzonych konsultacji społecznych, przy opracowaniu LSR wzięto pod uwagę wyniki raportu ewaluacyjnego z poprzednich okresów programowania, w szczególności płynące z niego rekomendacje, zwłaszcza związane z osobami młodymi.

Metodologia dokonania analizy przyjęcia bądź odrzucenia wniosków z konsultacji: zebrane w ramach wspomnianych działań konsultacyjnych uwagi i wnioski, uzupełnione o informacje statystyczne z GUS, dane z gmin, a także wyniki przeprowadzonych badań ankietowych oraz wnioski z badania ewaluacyjnego LGD przeprowadzonego w 2022 r., zostały wykorzystane w procesie formułowania celów, przedsięwzięć i wskaźników strategii. Kluczową rolę w procesie analizy wniosków, ich przyjęcia bądź odrzucenia z poszczególnych etapów konsultacji LSR pełniła Grupa Robocza ds. LSR, która ściśle współpracowała w tym zakresie z Zarządem i biurem LGD, które odpowiadało m.in. za sporządzenie protokołów ze spotkań konsultacyjnych gminnych i branżowych, przygotowywało materiały z wynikami dotychczasowych konsultacji na kolejne spotkania, przygotowało zestawienie fiszek w podziale na oba fundusze i opracowało ankiety oraz dokonało podsumowania ich wyników.

Podczas analizy danych odrzucane były:

- wnioski marginalne, odnoszące się do pojedynczych osób/potrzeb/problemów,
- a także wnioski-zakresy, które w badaniu ankietowym lub podczas spotkań informacyjnych cieszyły się najmniejszym zainteresowaniem i poparciem,
- nie zostały uwzględnione także wnioski – zakresy wskazywane przez mieszkańców, ale nie mieszczące się w zakresie wsparcia PS WPR 2023-27 lub EFS+, nie zgodne z w/w programami oraz nie wpisujące się w zakreślone na spotkaniach z mieszkańcami cele LSR.

Analizie poddano wnioski z badań ankietowych oraz zgłaszane przez mieszkańców podczas spotkań informacyjnych za pomocą fiszek (kart projektów).

W toku prac nad ostatecznym kształtem LSR odrzucono:

- 1) Rozwój przedsiębiorczości, w tym rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki:
 - rozwijanie przedsiębiorstw społecznych - zainteresowanie na poziomie 1 %.
- 2) Rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych:
 - gospodarstw agroturystycznych - zainteresowanie na poziomie 1 %,
 - gospodarstw opiekuńczych – zainteresowanie na poziomie 1 %.
- 3) Rozwój współpracy w ramach krótkich łańcuchów żywnościowych - zainteresowanie na poziomie 2 %.
- 4) Przygotowanie koncepcji inteligentnej wsi - zainteresowanie na poziomie 1 %.
- 5) Włączenie społeczne osób w niekorzystnej sytuacji - zainteresowanie na poziomie 5 %.

Uwzględniono wszystkie pozostałe zakresy w ramach możliwości budżetu LSR.

W ramach konsultacji projektu końcowego LSR prowadzonych za pośrednictwem strony internetowej oraz w Biurze LGD nie zostały zgłoszone żadne uwagi, a członkowie grupy roboczej ds. LSR zgłosili jedynie uwagi edytorskie, które zostały uwzględnione.

Tabela 11. Lista interesariuszy procesu tworzenia LSR i narzędzia partycypacji

Grupa społeczna/interesariusze	Uzasadnienie wyboru	Wybrany rodzaj działania/ współpracy	Metody/narzędzia partycypacji
Pracownicy samorządowi, wójtowie, radni, sołtysi	Decyzyjność osób (instytucji), przygotowanie merytoryczne pracowników, poziom wiedzy o projekcie, sprawność – możliwość skutecznego wprowadzania w życie podjętych decyzji, format, autorytet osób reprezentujących instytucję.	Skorzystanie z samorządowych baz danych oraz dokumentów statystycznych, analitycznych i diagnostycznych dotyczących obszaru LGD, uzyskanie opinii i wymiana informacji dotyczących planów rozwojowych gmin, potrzeb inwestycyjnych, społecznych i gospodarczych, skorzystanie z wiedzy dotyczącej budżetowania przedsięwzięć, skorzystanie z gminnych kanałów informacyjnych w celu dotarcia do społeczności lokalnej.	Spotkania indywidualne i grupowe, wywiad grupowy, grupa fokusowa, dyskusje, udział w ankietach i warsztatach oraz w partycypacyjnej diagnozie obszaru i analizie SWOT, komunikacja internetowa - strona www., portal społecznościowy Facebook, wizyta studyjna, zaproszenie i zrekrutowanie członków grup interesariuszy do udziału w Grupie roboczej ds. LSR
Członkowie organizacji pozarządowych, w tym KGW, OSP, podmioty ekonomii społecznej	Umiejętność budowania szerszych koalicji dla realizacji różnych projektów, poziom wiedzy o projekcie, liczba członków, doświadczenie w realizacji podobnych projektów, realizacja interesów członków.	Zaproszenie do pomocy w rekrutacji uczestników procesu partycypacyjnego, wykorzystanie kontaktów społecznych oraz kanałów informacyjnych, wykorzystanie doświadczeń w realizacji projektów - w tym w procesach diagnozy, planowania.	j.w.
Przedsiębiorcy	Umiejętność i skuteczność działań lobbingsowych, profesjonalizm, wcześniej biorący aktywny udział w konsultacjach, posiadanie niezależnych możliwości	Zaproszenie do pomocy w rekrutacji uczestników procesu partycypacyjnego, wykorzystanie kontaktów społecznych oraz kanałów informacyjnych, wykorzystanie praktycznej wiedzy przy realizowaniu projektów biznesowych,	j.w.

	podejmowania decyzji i realizacji projektów.	zaproszenie do uczestniczenia w Grupie roboczej ds. LSR.	
Rolnicy	Z uwagi na nowy zakres w ramach PS WPR w proces konsultacji i opracowania LSR zaangażowano również rolników, w tym właścicieli gospodarstw agroturystycznych, oraz stowarzyszenie kwaterodawców GGG z którym LGD współpracuje od wielu lat (np. EKO GALA).	Zaproszenie do pomocy w rekrutacji uczestników procesu partycypacyjnego, wykorzystanie kontaktów społecznych oraz kanałów informacyjnych, wykorzystanie praktycznej wiedzy przy realizowaniu projektów biznesowych, zaproszenie do uczestniczenia w Grupie roboczej ds. LSR.	j.w. oraz Spotkanie członków Stowarzyszenia Agroturystycznego "Galicyjskie Gospodarstwa Gościnne – Bieszczady" w zakresie budowania lokalnej strategii rozwoju (14 osób) – Berezka 19.04.2023, udział w wizytach studyjnych: w dniach 08-09.09.2022 r. „ROZTOCZE” oraz 30.11.2022 – Zagrody Edukacyjne.
Grupy osób w niekorzystnej sytuacji, oraz seniorzy i ludzie młodzi (do 25 roku życia)	Zasięg terytorialny działania (7 gmin), trudności w artykułowaniu i zaspokajaniu potrzeb grupy którą reprezentują, nieaktywni społecznie, trudność z dotarciem do przedstawicieli grupy, niezorganizowani, bierni społecznie z uwagi na brak szansy rozwoju i realizacji własnych aspiracji i celów zawodowych, bierni społecznie ze względu na brak bezpłatnej oferty spędzania czasu wolnego	Zaproszenie do pomocy w rekrutacji uczestników procesu partycypacyjnego, wykorzystanie kontaktów społecznych oraz kanałów informacyjnych, zaproszenie do uczestniczenia w Grupie Roboczej ds. LSR.	Założono na etapie analizy, że grupy osób w niekorzystnej sytuacji oraz seniorzy i ludzie młodzi, do których będą adresowane działania w LSR szczegółowo zostaną określone w wyniku przeprowadzenia diagnozy obszaru, badania ankietowego oraz spotkań konsultacyjnych.

	oraz znaczne oddalenie od dużych ośrodków miejskich.		
Pracownicy wydziałów oświaty gmin członkowskich, dyrektorzy oraz nauczyciele szkół, doradcy metodyczni, uczestnicy projektów edukacyjnych nr 20 i 22 wykazanych w załączniku nr 12 do wniosku o wybór LSR	Z uwagi na nowy fundusz w ramach FEP w proces konsultacji i opracowania LSR zaangażowano również pracowników oświaty, osoby współpracujące oraz osoby zaangażowane w edukację dorosłych	Zaproszenie do pomocy w rekrutacji uczestników procesu partycypacyjnego, wykorzystanie kontaktów społecznych oraz kanałów informacyjnych, wykorzystanie praktycznej wiedzy przy realizowaniu projektów biznesowych, zaproszenie do uczestniczenia w Grupie roboczej ds. LSR.	Korespondencja tradycyjna - pisma do wszystkich gmin członkowskich, konsultacje społeczne - ogłoszenie na www i fb, (zaproszenie na spotkanie on line), spotkanie konsultacyjne on line - 21.02.2022, rozmowy indywidualne z dyrektorami szkół, kierownikami oświaty, nauczycielami i doradcami metodycznymi (Centrum Doskonalenia Nauczycieli) i członkami grupy roboczej ds. LSR oraz uczestnikami modelu wsparcia edukacyjnego dla seniorów w ramach podsumowania projektu pt. „ <i>Rozwijanie kompetencji podstawowych poprzez promowanie kultury i tożsamości bieszczadzkiej</i> ”, posiedzenie Zarządu 21.02.2022 (podsumowanie procesu konsultacji, podjęcie ostatecznych decyzji o podziale budżetu), ankiety uczestników projektu „BUL”

Tabela 12. Metody partycypacji w tworzeniu LSR

Wykorzystana forma/metoda partycypacji/działanie	Etap I - Definiowanie potrzeb i problemów oraz diagnoza i analiza SWOT	Etap II - Określenie celów i ustalenie ich hierarchii oraz wskaźników w odniesieniu do opracowania LSR i opracowanie planu działania Poszukiwanie rozwiązań stanowiących sposoby realizacji strategii oraz opracowanie zasad wyboru operacji i ustalania kryteriów wyboru.	Etap III - Określenie przedsięwzięć / działań do realizacji na etapie wdrażania, identyfikacja grup docelowych oraz przygotowanie planu komunikacyjnego w odniesieniu do realizacji LSR

		Formułowanie wskaźników oraz opracowanie zasad monitorowania i ewaluacji	
<p>Informowanie/ Publiczne wezwanie do zgłaszania opinii/internetowe badanie ankietowe.</p> <p>Opis metody: Na stronie www.lgd-zielonebieszczady.pl na bieżąco przekazywano w czasie trwania wszystkich etapów informacje dotyczące opracowania LSR, spotkań, konsultacji, warsztatów, doradztwa umieszczono również elektroniczną ankietę badawczą, fiszkę projektową oraz ankietę dotyczącą monitoringu, ewaluacji i planu komunikacji - przyszli potencjalni beneficjenci programu wypełnili. 28 szt. ankiet, 78 szt. fiszek projektowych złożonych w ramach wspólnej polityki rolnej oraz 19 fiszek w ramach EFS+. oraz 64 szt. ankiet dotyczących monitoringu, ewaluacji i planu komunikacji.</p>	Zastosowano	Zastosowano	Zastosowano
<p>Informowanie/Komunikacja/ Internetowa debata publiczna/ Upowszechnianie informacji o LSR. Opis metody:</p> <p>Wykorzystano portal społecznościowy Facebook i stronę www LGD i gmin członkowskich, na którym informowano o przebiegu procesu partycypacyjnego tworzenia LSR, udostępniono ankiety badawcze i fiszki projektowe. Najważniejsze informacje dotyczące przebiegu procesu partycypacyjnego tworzenia LSR upubliczniono na stronach www / fb oraz tablicach ogłoszeń.</p>	Zastosowano	Zastosowano	Zastosowano
<p>Konsultacje/współdecydowanie/baza projektów. Opis metody:</p> <p>Stworzono bazę inicjatyw/projektów/przedsięwzięć potencjalnie do wdrożenia w trakcie realizacji LSR - zgromadzono 78 szt. fiszek projektowych opracowanych i zgłoszonych przez przedstawicieli społeczności lokalnej w ramach Wspólnej Polityki Rolnej oraz 19 fiszek w ramach EFS+.</p>		Zastosowano	
<p>Informacja -konsultacje/ Indywidualne i grupowe spotkania z mieszkańcami/ Otwarty punkt informacyjno-konsultacyjny. Opis metody / Konsultacje/ Prace zespołowe: warsztaty obywatelskie- wywiad grupowy. Opis metody:</p> <p>Zogniskowane Wywiady Grupowe FGI (Focus Group Interview) stosuje się w celu uzyskania opinii oraz zrozumienia zachowań, postaw i preferencji względem danej kwestii. Zogniskowany</p>	Zastosowano	Zastosowano	Zastosowano

<p>wywiad grupowy to dyskusja na z góry określony temat z 6-12 osobami. Prowadzi ją moderator, posiłkując się uprzednio sporządzonym scenariuszem. Zadaniem prowadzącego jest ukierunkowywanie rozmowy na właściwe tory, zachęcanie uczestników do aktywności oraz stymulowanie ich kreatywności, także z pomocą rozmaitych zadań i ćwiczeń.</p> <p>Wywiady grupowe z mieszkańcami w gminach. Łącznie osób: 95.</p> <p>Zorganizowano warsztat strategiczny w zakresie budowania Lokalnej Strategii Rozwoju w celu zdefiniowania potrzeb i problemów, szans i zagrożeń oraz mocnych i słabych stron obszaru LGD „Zielone Bieszczady”. W spotkaniu w dniu 23.06.2022 w miejscowości Rajskie wzięło udział 29 osób. Przeprowadzono konsultacje społeczne na terenie 7 gmin obszaru, w których udział wzięło łącznie 66 osób. Lutowiska 23.08.2022, Czarna 23.08.2022, Sanok 24.08.2022, Tyrawa Wołoska 24.08.2022, Solina 25.08.2022, Olszanica 25.08.2022 oraz Ustrzyki Dolne 26.08.2022. Celem konsultacji było przedstawienie wstępnych informacji z diagnozy obszaru LSR, analiza SWOT, diagnoza problemów oraz przekształcenie ich na cele.</p>			
<p>Spotkania branżowe dla przedsiębiorców, przyszłych przedsiębiorców, rolników, przedstawicieli JST i sektora społecznego. Spotkania odbyły się przy wykorzystaniu partycypacyjnej techniki World Cafe oraz Kompas VISIS - opis: spotkanie dla 12 - 200 osób powinno odbywać się w kawiarni lub w innym miejscu, gdzie stworzona zostanie „kawiarniana atmosfera” (dostęp do napojów, krzesła ustawione dookoła stolików, luźna atmosfera dyskusji). Uczestnicy podzieleni są na kilkusobowe grupki, które przy stolikach dyskutują na zadany temat. Po pewnym czasie (np. po 20 minutach) następuje zmiana i wszyscy poza jedną osobą (gospodarzem stolika) przenoszą się do innych stolików, omawiających inny temat lub inny aspekt danego tematu. Gospodarz stołu streszcza to, co powiedziały poprzednie grupy i zachęca do dalszej dyskusji. Ponadto uczestnicy zachęceni są do zapisywania bądź rysowania swoich pomysłów (na papierowych obrusach lub kartkach "przypisanych" do stolika), aby następne grupy mogły się do nich odwoływać. Na zakończenie spotkania dyskusje podsumowywane są w części plenarnej. World Cafe jest metodą służącą do prowadzenia dialogu, dzielenia się wiedzą i kreatywnymi pomysłami.</p> <p>Łącznie w spotkaniach wzięło udział 72 osoby: Wańkowa 15.12.2022 r. Spotkanie: Przedsiębiorcze Bieszczady z Funduszami Europejskimi, którego celem było przedstawienie planowanego wsparcia dla przedsiębiorców (26 osób), Berezka 19.04.2023 r. Spotkanie</p>	Zastosowano	Zastosowano	Zastosowano

<p>członków Stowarzyszenia Agroturystycznego "Galicyjskie Gospodarstwa Gościnne – Bieszczady” w zakresie budowania lokalnej strategii rozwoju (14 osób), Solina 10.05.2023 r. Spotkanie konsultacyjne sektorowe (branżowe) dla przedstawicieli jst w zakresie budowania lokalnej strategii rozwoju (10 osób), Orelec 11.05.2023 r. Spotkanie konsultacyjne sektorowe (branżowe) dla przedstawicieli organizacji pozarządowych w zakresie budowania lokalnej strategii rozwoju (15 osób) oraz Łodyna 26.05.2023 r. Spotkanie szkoleniowo – informacyjne Rady LGD „Zielone Bieszczady” (9 osób).</p>			
<p>Konsultacje/ Wizyta studyjna/ Promocja, propagowanie i wykorzystanie dobrych praktyk. Opis metody: Wizyta studyjna, zajęcia terenowe oraz sesje szkoleniowe polegające na bezpośrednim kontakcie z realizatorami modelowych i innowacyjnych przedsięwzięć. Celem wizyty jest zdobycie wiedzy i doświadczeń i ich implementacja do własnych projektów uczestników.</p> <p>W dniach 08-09.09.2022 r. odbyła się wizyta studyjna na obszarze działania Lokalnej Grupy Działania Roztocze Tomaszowskie oraz Stowarzyszenia Rybacka Lokalna Grupa Działania „ROZTOCZE” dla 40 przedstawicieli obszaru LGD w zakresie budowania lokalnej strategii rozwoju;</p> <p>30.11.2022 odbyła się wizyta studyjna dla 11 osób, których celem było poznanie zagadnień związanych z Ogólnopolską Siecią Zagród Edukacyjnych czy też Gospodarstw edukacyjnych jako uzupełnienie oferty gospodarstwa agroturystycznego.</p>	Zastosowano	Zastosowano	
<p>Konsultacje w obrębie trzech sektorów/ Praca grupowa: Grupa robocza. Opis metody:</p> <p>Powołanie Grupy Roboczej ds. LSR Lokalnej Grupy Działania "Zielone Bieszczady” - zrekrutowano 21 członków z obszaru LGD - przedstawicieli 3 sektorów ze wszystkich gmin członkowskich. Odbyło się 10 posiedzeń grupy w formie spotkania konsultacyjnego przy zastosowaniu techniki Kawiarni Obywatelskiej - Opis techniki: Kawiarnia Obywatelska (ang. <i>Conversation Cafe</i>) jest metodą nastawioną na dialog – on sam w sobie jest celem. Jest to nieformalne spotkanie, gdzie ok. 8-10 uczestników dyskutuje między sobą na ważny dla nich temat. W czasie dyskusji obowiązuje 6 podstawowych zasad, których powinni przestrzegać uczestnicy:</p> <p>otwartość – słuchaj i szanuj inne punkty widzenia, akceptacja – powstrzymuj się od oceny,</p>	Zastosowano	Zastosowano	Zastosowano

<p>ciekawość – próbuj zrozumieć racje innych, a nie przekonywać ich do swoich racji, odkrycia – kwestionuj przyjętą wiedzę i szukaj nowych informacji, szczerowość – mów o tym, co jest dla ciebie osobiście ważne, zwięzłość – mów szczerze i z głębi serca, ale nie przedłużaj bez potrzeby.</p> <p>Conversation Cafe służy poznaniu się uczestników i wymianie opinii, a także może pomóc odnaleźć wspólne doświadczenia i zainspirować uczestników do działania.</p> <p>Rajskie 23.06.2022, Ustrzyki Dolne 01.03.2023 r., Orelec 25.04.2023 r.</p>			
--	--	--	--

Partycypacja na etapie wdrażania LSR

Współpraca z lokalną społecznością, w tym partnerstwo z członkami LGD pozwoli na wdrażanie dokumentu strategicznego z pomocą szerszego grona osób zainteresowanych tematem oraz na aktywny – otwarty sposób jego realizacji. Współpraca wraz z działaniami oddolnymi są jednymi z głównych założeń podejścia Leader, które stanowi o rzeczywistej formule działalności każdego z LGD. Partycypacja opiera się na różnorodnych formach komunikacji, a ta jest pełniejsza, gdy LGD otrzymuje informację zwrotną. Podczas wdrażania LSR LGD planuje prowadzić konsultacje społeczne w każdym kluczowym momencie, jak również otworzyć się na wszelkie, w tym nietypowe, propozycje. Poza założonymi obecnie tematami podlegającymi partycypacji LGD dopuszcza możliwość nowych zakresów, które zostaną zgłoszone przez partnerów partycypacyjnych. Głównym narzędziem wspomagającym partycypację będzie wdrażany plan komunikacji, którego założenia przewidują różnorodny sposób dotarcia z informacją do odbiorców lokalnych. Dzięki niemu mieszkańcy będą na bieżąco informowani o działaniach LGD i jej partnerów, zachęceni do korzystania z dostępnych funduszy, działań na rzecz środowiska lokalnego, jak również do feed backu na każdym etapie wdrażania LSR. Wyniki konsultacji będą analizowane i udostępniane społeczności, w określonych przypadkach – z odesłaniem wyjaśnień, opinii LGD. Planowane jest rozszerzenie działań komunikacyjnych, partycypacyjnych na podmioty niezaangażowane we wdrażanie ubiegłej LSR, ze szczególnym uwzględnieniem przedstawicieli grup zdiagnozowanych w obecnej LSR, jako zagrożone wykluczeniem.

W związku z możliwością realizacji działań zarówno wśród członków LGD, podmiotów lokalnych, jak i ponadlokalnych planowane jest realizowanie partycypacji w dwóch podstawowych wymiarach:

- z członkami Stowarzyszenia LGD „Zielone Bieszczady”,
- z mieszkańcami, podmiotami innymi niż członkowie LGD,

w tym poprzez:

- różnorodne formy komunikacji, w tym formalne i nieformalne,
- kolegialny sposób podejmowania decyzji (wypracowanie oraz częste korzystanie z formuły pośredniej między decyzją prezesa zarządu, a uchwałą walnego zgromadzenia, m.in. praca w grupie roboczej ds. LSR),
- stosowanie zasady, iż walne zebranie członków jest zwoływane także na wniosek dość wąskiej grupy członków LGD (20% - co potwierdza statut),
- ograniczenie zakresu czynności, co do których zarząd podejmuje decyzje bez konsultacji/uzgodnienia z pozostałymi członkami,
- otwartość na inicjatywy członków LGD, możliwość zgłaszania propozycji/ inicjatyw dotyczących funkcjonowania LGD i wdrażania LSR, jak również prowadzona przez LGD zachęta do ich zgłaszania,
- zbieranie zgłoszonych pomysłów na realizację nowych projektów przez LGD lub podmioty inne niż LGD w ramach LSR (także w partnerstwie), jak również pomysłów/inicjatyw realizacji projektów wykraczających poza LSR wraz z wykonaniem przez LGD analizy przedstawionego pomysłu, przedłożeniem odpowiedzi osobie zgłaszającej (np. w ramach formularzy kontaktowych na stronie internetowej; informowanie poprzez liderów społecznych, do których w pierwszej kolejności wysyłane są wszystkie wiadomości związane z LGD, lider pełni funkcję lokalnego animatora, który zapewnia sprawny przepływ informacji pomiędzy biurem a lokalną społecznością),
- otwarte konsultacje nowych pomysłów LGD, np. przy okazji zmiany/ aktualizacji LSR, jak i wdrożenia nowych pomysłów rozwoju obszaru z wykorzystaniem innych środków publicznych,
- prowadzenie strony internetowej LGD, przekazywanie informacji za pomocą stron internetowych poszczególnych gmin, partnerów oraz prowadzenie portalu społecznościowego: facebook.com. jak również możliwość kontaktu przez czaty społecznościowe z pracownikami/ Zarządem LGD lub innymi partnerami,
- otwarte wydarzenia lokalne. Imprezy etc. – kontakt bezpośredni z mieszkańcami, który generuje aktywną formę przekazania informacji przez LGD wraz z odnotowaniem odpowiedzi,
- LGD będzie udzielała bezpłatnego doradztwa zarówno ogólnego, jak i związanego z konkretnymi naborami. Informacje na ten temat będą: zamieszczane w siedzibach j.s.t. z terenu działania LGD, w tym na ich stronach internetowych, przekazywane w ramach organizowanych stoisk promocyjno-informacyjnych podczas przedsięwzięć organizowanych przez inne organizacje, które z LGD stale współpracują.

W ramach prawidłowej partycypacji istotnym jest nie tylko rodzaj narzędzi komunikacyjnych, jak również forma przekazu, która musi zostać pozbawiona sformułowań niezrozumiałych dla odbiorcy, musi być jednocześnie rzetelna, jak i możliwa do przyswojenia, w tym przez osoby często niezorientowane w działaniach LGD.

LGD przewiduje również poszukiwanie i kojarzenie partnerów, którzy mogliby realizować operacje w partnerstwie. Możliwość taką upatruje w bazie partnerów dotychczasowych i podmiotów korzystających z konsultacji, jak również zgłaszających się podczas wdrażania LSR w celu nawiązania współpracy. Kluczowym obszarem będzie zawiązanie współpracy w tematach związanych z tożsamości lokalnej, edukacji i ekologii. Wsparze ona realizację przedsięwzięć, które w wyniku konsultacji zostały wskazane, jako adekwatne w działaniach partnerskich.

Stowarzyszenie będzie organizować działania integrujące i aktywizujące, takie jak otwarte wydarzenia dla mieszkańców obszaru, a także angażować się w wydarzenia organizowane przez partnerów i samych członków stowarzyszenia. W rezultacie tych działań, LGD będzie umacniać więzi społeczne mieszkańców, zwiększać swoją rozpoznawalność i docierać do nowych osób i organizacji. LGD będzie zachęcać uczestników spotkań, imprez do wyrażania swoich opinii, korzystania z możliwości współpracy, w tym poszukiwania ewentualnych partnerów do wspólnych realizacji operacji.

W planie komunikacji zaplanowano również otwarte spotkania informacyjne i konsultacyjne na temat przygotowywania wniosków oraz spotkań mających na celu wymianę doświadczeń, przekazanie informacji i otrzymanie informacji zwrotnych.

Formy komunikacji i samych spotkań i wydarzeń będą różnorodne, dostosowane do odbiorców, grup społecznych, zagrożonych wkluczeniem etc., w tym w szczególności:

- ✓ osoby do 25 roku życia - strona www i fanpage LGD, strony www Urzędów Gmin i portale społecznościowe gmin, ogłoszenia gminne w typowych miejscach dla ludzi młodych np. przy infrastrukturze sportowej, przy siłowniach zewnętrznych, w barach, kawiarniach, restauracjach;
- ✓ osoby po 60 roku życia - głównie poprzez klub seniora, GOK, Ośrodki Kultury, ogłoszenia parafialne, uniwersytety trzeciego wieku, strony www Urzędów Gmin, plakaty na przystankach autobusowych, w przychodniach zdrowia;
- ✓ kobiety - KGW, strona www i fanpage LGD, strony www Urzędów Gmin i portale społecznościowe gmin, plakaty przy szkołach, przedszkolach;

Do każdej z grup: ogłoszenia w prasie lokalnej, ogłoszenia na gminnych tablicach ogłoszeń oraz w punktach zgromadzeń np. w sklepie, na przystanku autobusowym, lokalnych aktywistów, zebrania wiejskie.

W przypadku stwierdzenia, że komunikacja jest nieskuteczna, powołany zostanie zespół roboczy, który dokona analizy wysyłanych przez LGD informacji pod kątem selekcji odbiorców, formułowania komunikatów, wyboru kanałów komunikacji. Zespół przeprowadzi również wywiady z przedstawicielami różnych grup społecznych, aby ocenić, dlaczego przeprowadzone działania nie przyniosły oczekiwanych efektów, a następnie opracuje program naprawczy zgodny z wynikami przeprowadzonej diagnozy. Wszystkie te działania mają na celu działanie LGD w ramach kilkustronnych konsultacji, partycypacji społecznej. Działania te są zgodne ze standardem minimum do planu komunikacji z lokalną społecznością i mają na celu zwiększenie zaangażowania lokalnej społeczności w realizację LSR.

Na każdym etapie tworzenia, jak i realizacji LSR uwzględniano zasady horyzontalne określone w art.9 rozporządzenia 2021/1060 tj. zagwarantowano poszanowanie podstawowych praw człowieka oraz przestrzeganie Karty praw podstawowych Unii Europejskiej w procesie wdrażania Funduszy; poszanowanie równości kobiet i mężczyzn; poszanowanie zasad równości szans i niedyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną, w tym zasadę dostępności dla osób niepełnosprawnych podczas przygotowywania, wdrażania, monitorowania, sprawozdawczości i ewaluacji programów wdrażanych przez LGD. Działania zaplanowane do realizacji są zgodne z celem wspierania zrównoważonego rozwoju określonego w art. 11 TFUE, oraz z uwzględnieniem celów ONZ dotyczących zrównoważonego rozwoju, a także porozumienia paryskiego i zasady „nie czyn poważnych szkód”.

IV. ANALIZA POTRZEB I POTENCJAŁU LSR

1. Analiza potrzeb rozwojowych i potencjałów obszaru wdrażania LSR

Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Zielone Bieszczady” przeprowadziła szereg działań mających na celu otrzymanie danych w zakresie potrzeb i potencjału obszaru, ze szczególnym uwzględnieniem jego mieszkańców. Skorzystano również z dokumentów źródłowych, jak i wcześniejszych badań własnych.

Punktem wyjścia dla przeprowadzenia analizy potrzeb i potencjałów LSR była diagnoza obszaru LGD „Zielone Bieszczady”, którą przeprowadzono we wszystkich gminach objętych LSR w ujęciu gminnym, jak również w odniesieniu do całego terenu LGD, w tym współpracy międzysektorowej. Prace nad samą analizą prowadzone były również w oparciu o dokumenty strategiczne dla obszaru LGD, dane statystyczne, rekomendacje poewaluacyjne LGD oraz przegląd polityk horyzontalnych regionalnych i krajowych, strategie samorządów wchodzących w skład LGD.

W wynikach analizy uwzględniono także rekomendacje, uwagi i opinie lokalnej społeczności i lokalnych aktorów pozyskane dzięki zastosowaniu różnych metod partycypacyjnych w ujęciu trójsektorowym.

Źródła danych:

- Badania własne i ewaluacja zewnętrzna LGD, w tym: inwentaryzacja zasobów własnych, Analiza potencjału przyrodniczego i kulturowego oraz opracowanie narzędzi promowania turystyki na obszarze Lokalnej Grupy Działania „Zielone Bieszczady”,
- Partycypacja – zgodnie z metodami wskazanymi w r. III
- Grupy roboczej ds. LSR, wraz z zespołami: ds. projektów grantowych, ds. przedsiębiorczości, ds. grup osób w niekorzystnej sytuacji oraz ds. regulacji prawnych.
- Analiza SWOT, spotkania mające na celu wypracowanie diagnozy związanej z potrzebami rozwojowymi i występującymi problemami
- Warsztaty strategiczne mające na celu określenie celów LSR, podziału budżetu oraz kryteriów wyboru w ramach poszczególnych funduszy
- Warsztaty operacyjne prowadzone z pracownikami LGD, członkami Zarządu, w tym warsztaty statutowe
- Diagnoza stanu obszaru LGD – dane statystyczne (opis w rozdziale II).

Po każdym etapie badań na stronie internetowej LGD „Zielone Bieszczady” publikowano wyniki analiz i zapraszano do konsultacji we wskazanym zakresie. Uwagi, można było dostarczać do biura LGD osobiście bądź przesyłać elektronicznie. Po przeanalizowaniu wszystkich zgłoszonych uwag uzupełniony materiał konsultowany był ponownie podczas spotkań konsultacyjnych oraz w ramach prac Grupy Roboczej ds. LSR.

Kluczowe obszary działań LGD „Zielone Bieszczady”

Obszar: GOSPODARKA LOKALNA

Obszar obejmujący gospodarkę lokalną, przedsiębiorczość. Jednym z celów strategicznych LGD jest wspieranie ekonomicznych podstaw rozwoju mieszkańców obszaru, tym samym w ramach diagnozy obszaru, analizy SWOT, pozostałych form konsultacji przeprowadzono badania w powyższym zakresie w celu odpowiedzi na dwa podstawowe pytania: CZY obszar wymaga wsparcia w zakresie przedsiębiorczości?, a jeżeli tak, to W JAKIM ZAKRESIE?

Jak wykazała analiza danych zastanych społeczeństwo charakteryzuje się zmianą wzrostową z grupy osób w wieku produkcyjnym na rzecz grupy w wieku poprodukcyjnym, co jednak nie oznacza braku bezrobocia w grupie produkcyjnej na terenie LGD. Większość sektora prywatnego w gospodarce lokalnej stanowią osoby fizyczne (mikroprzedsiębiorstwa oraz małe przedsiębiorstwa). Struktura podmiotów wyraźnie wskazuje na kierunek zmian na lokalnym rynku pracy w stronę odchodzenia od etatowego zatrudniania pracowników na rzecz samozatrudnienia, co wskazuje na szansę i potrzebę wspierania tejże tendencji.

Istotne znaczenie dla obszaru ma fakt, że na obszarze LGD zauważyć można znaczące bezrobocie wśród osób młodych. Od kilku lat konsekwentnie obserwowalny jest odpływ mieszkańców z obszaru LGD „Zielone Bieszczady”, saldo migracji odznacza się wartościami ujemnymi.

Wskaźniki przedsiębiorczości wykazują, iż najwyższa liczba działalności gospodarczej na opisywanym terenie obejmuje handel oraz budownictwo. Znaczącym sektorem zatrudnienia jest również rolnictwo, leśnictwo i związany

z nimi przemysł - w głównej mierze przetwórczy. Branżą rozwijającą się najdynamiczniej jest turystyka, w tym agroturystyka i turystyka kwalifikowana.

Mimo ogromnego potencjału opisywanego obszaru jego atuty wydają się być nie w pełni wykorzystane. W opinii mieszkańców - uczestników organizowanych spotkań konsultacyjnych zdecydowanie słabą stroną terenów objętych LSR jest niewystarczająca, słaba promocja regionu i niedostateczna sieć handlu detalicznego oraz sprzedaży bezpośredniej produktów lokalnych

W wyniku przeprowadzonych analiz wskazano konieczność powiązania przedsiębiorczości z obszarem:

Obszar: TURYSTYKA, REKREACJA

Obszar Zielonych Bieszczadów to wyjątkowo bogaty w zasoby i walory teren. Poza wyjątkowym aspektem walorów krajobrazowo-przyrodniczych, obszar LGD wyróżnia bogate niematerialne i materialne dziedzictwo kulturowe, w tym zabytki kultury świeckiej i religijnej, a także obiekty rękodzieła rzemieślniczego. Niematerialne dziedzictwo kulturowe manifestuje m. in. tradycję, folklor, twórczość ludową i rzemiosło np. ikony, ozdoby z bibuły, ceramika, wyroby z drewna. Niebagatelną rolę odgrywają też liczne kiermasze i festyny promujące tutejsze bogactwo – także produkty lokalne. Zidentyfikowane braki w zakresie wiedzy, jak również możliwości rozwoju zagród rolnych zostały przekształcone w szansę, jaką jest rozwój turystyki lokalnej w zakresie zagród edukacyjnych, co będzie jednym z elementów wspieranych w ramach interwencji. Na potencjał rozwoju turystyki na obszarze wpływ ma renoma i marka, jaką zbudowały Bieszczady na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci. Generuje ona specyficzny, znaczący ruch turystyczny, o różnorodnym nacechowaniu potrzeb klientów. Zebrane dane dotyczące braków, potencjałów lokalnych, jak i konsultacje dotyczące wprowadzenia usług turystycznych w potencjalnie atrakcyjnych dla odbiorców kierunku wskazują na konieczność dalszego wspierania rozwoju turystyki, dziedzictwa, rekreacji oraz towarzyszących usług okołoturystycznych.

Niski wskaźnik przedsiębiorczości w powiązaniu z licznymi zasobami, walorami obszaru, deklaratywną chęcią współpracy przedsiębiorców, jak i partnerstwem międzysektorowym oraz oczekiwaniami licznych turystów skutkuje planowanym wsparciem działań w zakresie przedsiębiorczości właśnie w obszarze turystyki, rekreacji oraz usług okołoturystycznych.

Niski wskaźnik przedsiębiorczości w pozostałych analizowanych sekcjach PKD nie jest znacząco odzwierciedlony w szansach, mocnych stronach obszaru, dostępnych zasobach, tym samym sekcje te zostały odrzucone z zakresu wsparcia.

OSTATECZNIE OKREŚLONY OBSZAR WSPARCIA z opisanych powyżej: PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ, GOSPODARKA LOKALNA, PRZEMYSŁ CZASU WOLNEGO, TURYSTYKA

Cele operacyjne koncentrują się wokół wzmacniania przedsiębiorczości oraz atrakcyjności inwestycyjnej i gospodarczej terenu w zakresie turystyki, zagród edukacyjnych oraz usług okołoturystycznych.

Najistotniejsze powiązania z wynikami diagnozy, analizy SWOT oraz pozostałych konsultacji:

ZP/PZ: 1-4, 8-15, 19-21.

Obszar: społeczeństwo, mieszkańcy

Obszar obejmujący małą infrastrukturę społeczną oraz rozwój kapitału ludzkiego. Głównym celem strategicznym LGD jest wspieranie zrównoważonego rozwoju mieszkańców i obszaru, w tym poprzez wsparcie funkcjonowania codziennego oraz spędzania wolnego czasu mieszkańców na terenie gmin obszaru. W ramach diagnozy obszaru, analizy SWOT, pozostałych form konsultacji przeprowadzono badania w powyższym zakresie. Jak wykazała analiza danych zastanych poziom wykorzystania obecnie istniejącej infrastruktury jest niewystarczający, co powiązane jest wielokrotnie z brakiem dofinansowania działań aktywizujących mieszkańców wraz z wykorzystaniem obecnej infrastruktury. Z drugiej strony zmiany kulturowe, społeczne, w szczególności po okresie pandemicznej izolacji wskazują na potrzebę bardziej adekwatnego dostosowania infrastruktury do potrzeb, w tym wykorzystania zasobów lokalnych, dostosowania obiektów w zakresie dostępności architektonicznej, rozwinięcie sposobu informacji o możliwości wykorzystania oraz miejscach dostępnych dla mieszkańców i turystów. Niezwykle istotnym jest konieczność wzmocnienia oferty, która wpłynie na chęć osiedlania się osób młodych, zakładania rodzin, co – wraz z rozwojem przedsiębiorczości – pozwoli na zmniejszenie poziomu migracji.

Znaczącym dla obszaru są braki i potrzeby związane z wiedzą, kompetencjami oraz współpracą. Wśród uczniów zaobserwowano negatywne skutki przebycia, jak również okresu izolacji podczas stanu epidemicznego związanego z Covid-19. Nadal bywają zniechęceni, wycofani, co utrudnia rozwój młodego pokolenia, a ci, którzy są chętni nie mają wystarczających środków finansowych koniecznych do przekazania na dodatkowe zajęcia dla dzieci. Dodatkowo podmioty wspierające aktywność młodzieży, ale i osób dorosłych borykają się z brakiem odpowiedniego wyposażenia, sprzętu wspierającego, czy infrastruktury. I w tym obszarze znaczącą grupą społeczną, która kierunkuje rodzaj wsparcia są seniorzy stanowiący znaczną grupę społeczną obszaru. Edukacja nieformalna kierowana do uczniów, nauczycieli, rodziców, seniorów, jak i mieszkańców poza podniesieniem wiedzy, zwiększeniem kompetencji pozwala na włączenie społeczne oraz zapobieżenie wykluczeniu.

W wyniku przeprowadzonych analiz wskazano konieczność powiązania obszaru mieszkańców, społeczeństwa z obszarem kultury:

Powyższy obszar dotyczy mieszkańców, w szczególności w zakresie wsparcia kapitału ludzkiego, powiązań i relacji społecznych, aktywności, organizacji pozarządowych, istotnych grup wiekowych wśród mieszkańców i wynikających z tego problemów i potrzeb.

Jak wskazano w zakresie diagnozy, analizy SWOT oraz na podstawie własnych doświadczeń LGD aktywność mieszkańców, jak również aktywizowanie do działania tychże mieszkańców przejawia się przede wszystkim poprzez działalność instytucji kultury oraz organizacji pozarządowych. Duże znaczenie w obszarze ma zmniejszające się poczucie tożsamości lokalnej, a co z tym związane brak aktywności mieszkańców, uczestnictwa w oferowanych akcjach lokalnych, a jednocześnie konieczność dostosowania oferty do zmieniających się warunków, osób zagrożonych wykluczeniem, podniesienia wiedzy w zakresie kluczowych kompetencji XXI wieku wśród mieszkańców. Tym samym kierunek wdrażania LSR wymaga objęcia elementów wspierających poczucie tożsamości, dziedzictwo kulturowe zarówno w ramach edukacji nieformalnej, jak i organizowanych akcji wspierających produktu lokalne, rękodzielników i pracownie artystyczne.

OSTATECZNIE OKREŚLONY OBSZAR WSPARCIA z opisanych powyżej: **SPOŁECZEŃSTWO, KULTURA I EDUKACJA**

Cele operacyjne koncentrują się wokół rozwoju infrastruktury publicznej - kulturalnej, turystycznej, rekreacyjnej, sportowej, edukacji mieszkańców

Najistotniejsze powiązania z wynikami diagnozy, analizy SWOT oraz pozostałych konsultacji:

ZP/PZ: 23-25, 27-38, 40-42, 44-47, 50-54, 56-60, 63-64.

Obszar środowiska i ekologii

Powyższy obszar dotyczy działań proekologicznych zarówno w zakresie zwiększania świadomości ekologicznej, społecznej mieszkańców, ale i turystów, którzy odgrywają znaczącą rolę w eksploatacji obszaru LGD „Zielone Bieszczady”, jak i działań rozwijających przedsiębiorczość w zakresie wspierającym rozwiązania pro-środowiskowe. Istotnym aspektem we wdrażaniu operacji związanych z tym zakresem jest możliwość pozyskania i przedstawiania dobrych przykładów, które zachęcą większą liczbę odbiorców do działań pro-ekologicznych. Kierunek działań wdrażania LSR wymaga objęcia elementów wspierających aktywność w kierunku ekologii, środowiska, przedsiębiorczości, jak również wykorzystania potencjału kobiet, często zagrożonych wykluczeniem na obszarze wiejskim.

OSTATECZNIE OKREŚLONY OBSZAR WSPARCIA z opisanych powyżej: **ŚRODOWISKO, EKOLOGIA, PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ PRO-EKOLOGICZNA**

Cele operacyjne koncentrują się wokół wsparcia działań pro-środowiskowych: akcji podnoszących świadomość, jak i rozwoju przedsiębiorstw.

Najistotniejsze powiązania z wynikami diagnozy, analizy SWOT oraz pozostałych konsultacji:

ZP/PZ: 65-66, 68-69, 71-72, 74.

W każdym z powyższych obszarów istotnych dla LGD „Zielone Bieszczady” analiza wykazuje konieczność współpracy mieszkańców, podmiotów lokalnych z LGD będącą platformą aktywizującą i prowadzącą współpracę lokalną, jak i stałych konsultacji z podmiotami posiadającymi wiedzę w zakresie zgodnym z przedmiotem działania.

Strategia zakłada działania wynikające z analiz pobudzające następujące zakresy:

- Współpracę: ZP/PZ: 5, 16, 39, 43, 48, 55, 61, 67, 70
- Innowacje: ZP/PZ: 7, 18, 49, 62, 73, 74.
- Działania proekologiczne (również poza celem 3. bezpośrednio związanym ze środowiskiem): ZP/PZ: 6, 10, 17, 22, 26
- Seniorów: ZP/PZ: 30, 35, 38, 41, 42, 44, 45, 50, 56, 58, 60, 68
- Młodzieży, osób młodych: ZP/PZ: 11, 13, 25, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 41, 42, 44, 46, 53, 56, 60, 68
- Aktywizację kobiet: ZP/PZ: 30, 35, 38, 41, 42, 44, 45, 50, 56, 60, 68

W wyniku konsultacji wykazano problemy związane z dostępnością. Pomimo stopniowego wprowadzania udogodnień i dostosowań dla osób ze specjalnymi potrzebami, w tym osób niepełnosprawnych, infrastruktura kultury, mała infrastruktura społeczna nie są w pełni dostępne pod względem architektonicznymi dla osób mających trudności z poruszaniem, w tym poruszających się na wózkach (dotyczy to wjazdu do budynku oraz poruszania się wewnątrz).

Pomimo stałego rozszerzania oferty kulturalnej przez instytucje kultury oraz poszukiwania sposobów dotarcia z ofertą do osób z różnych grup, w tym różnych grup wiekowych, problemem pozostaje kwestia przestarzałej infrastruktury w gminnych ośrodkach kultury, brak wyposażenia, sprzętu nagłośnieniowego, zaniedbane pomieszczenia oraz brak dostępności oferty instytucji kultury. Problem dostępności dotyczy nie tylko samorządowych instytucji kultury (ośrodki kultury, biblioteki), ale także infrastruktury rekreacyjnej na wsiach (świetlice wiejskie, place rekreacyjne, wiaty, place zabaw i inne).

Drugim problemem związanym z dostępnością jest brak umiejętności, wiedzy, jak również możliwości dotarcia do miejsca, w którym odbywa się interesujące mieszkańca wydarzenie, szkolenie, co skutkuje zagrożeniem wykluczenia kulturowego, cyfrowego, informacyjnego etc. Trzecim problemem w ramach dostępności jest brak wystarczającej liczby bezpłatnych form edukacji na obszarze, w wyniku czego nie są one dostępne dla osób nieposiadających wystarczających środków finansowych. Instytucje kultury, szkoły swoje siedziby mają w miejscowościach będących siedzibami gmin, i tam też odbywa się większa część ich działalności, jednakże zarówno one, jak i NGO próbują docierać z ofertą w oddalone od centrum miejsca, organizować wydarzenia kulturalne, edukacyjne na wsiach, w oparciu o infrastrukturę świetlic lub nawet placów wiejskich, jest to jednak trudne z uwagi na braki sprzętowe, konieczność przewozu wyposażenia, braki w infrastrukturze, ograniczenia techniczne. Konieczność dostosowania małej infrastruktury publicznej do potrzeb osób ze specjalnymi potrzebami, a także uzupełnienie małej infrastruktury publicznej (miejsca prowadzenia aktywnej działalności przez instytucje kultury, koła gospodyń wiejskich, ochotnicze straże pożarne, w tym młodzieżowe drużyny pożarnicze, inne organizacje pozarządowe, w tym kluby i koła sportowe) i podniesienie jej poziomu technicznego (także dzięki zastosowaniu nowoczesnych technologii), w tym zwłaszcza świetlic i wiejskich terenów rekreacyjnych oraz infrastruktury, wyposażenia umożliwiającego prowadzenie edukacji nieformalnej (bezpłatnej lub niewiele płatnej) jest warunkiem prowadzenia działań z zakresu aktywnej integracji społecznej w kierunku wykluczenia problemów dostępności.

Szerszy opis diagnozy obszaru ujęto w rozdziale II.

Tabela 13. Logika interwencji cz.1

Zidentyfikowane problemy (ZP)				Potencjały, zasoby do wykorzystania (PZ)				Wyzwanie (W)			
Obszar przedsiębiorczości, gospodarki lokalnej, przemysłu czasu wolnego, turystyki											
L.p	S	D	PK		L.p.	S	D	PK		L.p.	
ZP1		x		Niski wskaźnik przedsiębiorczości	PZ1	x	x	x	Znaczący potencjał gospodarczy, w tym w dziedzinie rozwoju turystyki	W1	Wsparcie przedsiębiorczości na obszarze objętym LSR, w szczególności w zakresie usług turystycznych, rekreacyjnych i okołoturystycznych
ZP2	x	x		Bezrobocie występujące na obszarze	PZ2	x	x	x	Mieszkańcy poszukujący zatrudnienia	W2	Wsparcie osób w niekorzystnej sytuacji poprzez zatrudnienie
ZP3	x		x	Niewystarczające zaplecze usług turystycznych	PZ3	x	x	x	Zidentyfikowany wysoki potencjał turystyczny	W3	Wsparcie działań skierowanych na rozwój zaplecza usług turystycznych
ZP4	x		x	Niewykorzystany potencjał zasobów lokalnych, w tym produktów kulinarnych	PZ4	x	x	x	Liczne zasoby/ walory lokalne, w szczególności wskazane w rozdz. 2	W4	Ukierunkowanie rozwoju gospodarki lokalnej na zidentyfikowane potrzeby mieszkańców i turystów
ZP5	x		x	Niedostateczna współpraca podmiotów lokalnych wspomagająca rozwój przedsiębiorczości	PZ5	x	x	x	Liczne zasoby materialne, przyrodnicze, historyczne oraz ludzkie możliwe do wykorzystania w ramach budowania sieci współpracy	W5	Sieciowanie usług turystycznych wspomagających rozwój przedsiębiorczości
ZP6	x		x	Niewystarczające działania proekologiczne, w tym wykorzystanie odnawialnych źródeł energii	PZ6		x	x	Wiedza pracowników biura LGD oraz pracowników gmin członkowskich	W6	Wzrost wykorzystania rozwiązań proekologicznych, odnawialnych źródeł energii w ramach prowadzenia działalności gospodarczej
ZP7	x		x	Słabo wykorzystane nowoczesne rozwiązania, technologie	PZ7			x	Możliwe do poznania dobre przykłady	W7	Wprowadzenie nowoczesnych rozwiązań w działalności gospodarczej

ZP8	x	x	x	Konieczność zdywersyfikowania dochodów gospodarstw wiejskich	PZ8	x	x	x	Gospodarstwa posiadające potencjał do działań edukacyjnych	W8	Wsparcie przedsiębiorczości na obszarze w zakresie działalności zagród edukacyjnych
ZP9	x		x	Niewielka liczba ofert spędzania wolnego czasu związanych z rolnictwem	PZ9	x	x	x	Gospodarstwa posiadające potencjał do realizacji ofert spędzania wolnego czasu	W9	Wsparcie przedsiębiorczości na obszarze w zakresie ofert spędzania czas związanych z rolnictwem
ZP10	x		x	Niedostateczna wiedza społeczeństwa dotycząca produkcji rolnej, świadomości ekologicznej i konsumenckiej	PZ10	x	x	x	Gospodarstwa rolne dysponujące produkcją rolną	W10	Wsparcie przedsiębiorczości na obszarze w zakresie edukacji rolnej, świadomości ekologicznej i konsumenckiej
ZP11		x		Niższy wskaźnik przedsiębiorczości osób młodych	PZ11	x	x		Znaczące zasoby ludzkie ludzi młodych	W11	Wsparcie przedsiębiorczości na obszarze objętym LSR, ze wsparciem kierowanym do osób młodych
ZP12	x	x		Bezrobocie występujące na obszarze	PZ12	x	x		Mieszkańcy poszukujący zatrudnienia	W12	Wsparcie osób w niekorzystnej sytuacji poprzez zatrudnienie
ZP13	x	x	x	Migracja, szczególnie osób młodych	PZ13			x	Prowadzona aktywizacja, dobre przykłady przedstawiane przez LGD	W13	Zachęcenie osób młodych do prowadzenia działalności gospodarczej na obszarze LSR, w tym poprzez wsparcie finansowe
ZP14			x	Niewystarczające zaplecze usług turystycznych	PZ14	x	x	x	Zidentyfikowany wysoki potencjał turystyczny	W14	Wsparcie działań skierowanych na rozwój zaplecza usług turystycznych
ZP15	x		x	Niewykorzystany potencjał zasobów lokalnych	PZ15	x	x	x	Liczne zasoby/ walory lokalne, w szczególności wykazane w rozdz. 2	W15	Ukierunkowanie rozwoju gospodarki lokalnej na zidentyfikowane potrzeby mieszkańców i turystów

ZP16	x		x	Niedostateczna współpraca podmiotów lokalnych wspomagająca rozwój przedsiębiorczości	PZ16	x	x	x	Liczne zasoby materialne, przyrodnicze, historyczne oraz ludzkie możliwe do wykorzystania w ramach budowania sieci współpracy	W16	Sieciowanie usług turystycznych wspomagających rozwój przedsiębiorczości
ZP17	x		x	Niewystarczające działania proekologiczne, w tym wykorzystanie odnawialnych źródeł energii	PZ17		x	x	Wiedza pracowników biura LGD oraz pracowników gmin członkowskich	W17	Wzrost wykorzystania rozwiązań proekologicznych, odnawialnych źródeł energii w ramach prowadzenia działalności gospodarczej
ZP18	x		x	Słabo wykorzystane nowoczesne rozwiązania, technologie	PZ18			x	Możliwe do poznania dobre przykłady	W18	Wprowadzenie nowoczesnych rozwiązań w działalności gospodarczej
ZP19	x		x	Słabe wykorzystanie istniejącej infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej, kulturowej	PZ19	x	x	x	Istniejąca infrastruktura turystyczna, rekreacyjna, kulturowa	W19	Zwiększone wykorzystanie istniejącej infrastruktury
ZP20	x		x	Niewystarczające możliwości spędzania czasu przez mieszkańców oraz turystów	PZ20	x	x	x	Liczne zasoby i walory lokalne	W20	Zwiększenie ofert spędzania czasu wolnego poprzez rozwój infrastruktury
ZP21			x	Zidentyfikowane braki w infrastrukturze, niewystarczające wykorzystanie ukształtowania i walorów przyrodniczych terenu	PZ21	x	x	x	Liczne walory lokalne	W21	Ograniczenie braków w infrastrukturze lokalnej, zwiększenie wykorzystania ukształtowania i walorów przyrodniczych terenu

ZP22	x		x	Niewystarczające działania proekologiczne, w tym wykorzystanie odnawialnych źródeł energii	PZ22			x	Znacząca ilość wolnej przestrzeni możliwej do zagospodarowania przez elementy OZE oraz BZ infrastruktury	W22	Wzrost wykorzystania rozwiązań proekologicznych, odnawialnych źródeł energii w ramach infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	
ZP23	x		x	Niedostosowanie obiektów publicznych oraz lokalnej infrastruktury w zakresie dostępności architektonicznej	PZ23		x	x	Zidentyfikowane obiekty lokalnej infrastruktury	W23	Przystosowanie obiektów publicznych oraz lokalnej infrastruktury w zakresie dostępności architektonicznej	
Zidentyfikowane problemy (ZP)				Potencjały, zasoby do wykorzystania (PZ)					Wyzwanie (W)			
Obszar społeczeństwa, kultury i edukacji												
L.p	S	D	PK		L.P.	S	D	PK		L.p		
ZP24	x			Niewystarczające możliwości spędzania czasu przez mieszkańców oraz turystów	PZ24	x	x	x	Duży potencjał kulturowy mieszkańców – liczni artyści, zespoły etc.	W24	Zwiększenie ofert spędzania czasu wolnego poprzez rozwój małej infrastruktury publicznej	
ZP25	x			Brak atrakcyjnej oferty do osiedlania się, zakładania rodzin	PZ25			x	Prowadzona aktywizacja, dobre przykłady przedstawiane przez LGD	W25	Zachęcenie osób młodych do pozostania poprzez budowanie atrakcyjnej oferty osiedlania się, zakładania rodzin, w tym infrastruktura wspierająca rodzinę	
ZP26	x		x	Niewystarczające działania proekologiczne, w tym wykorzystanie odnawialnych źródeł energii	PZ26			x	Znacząca ilość wolnej przestrzeni możliwej do zagospodarowania przez elementy OZE oraz BZ infrastruktury	W26	Wzrost wykorzystania rozwiązań proekologicznych, odnawialnych źródeł energii w ramach prowadzenia działalności gospodarczej	

ZP27	x		x	Niewykorzystany potencjał zasobów, walorów lokalnych	PZ27	x	x	x	Liczne zasoby lokalne, w szczególności wskazane w rozdz. 2	W27	Wsparcie działań turystycznych, rekreacyjnych i okołoturystycznych poprzez rozwój infrastruktury
ZP28	x		x	Słabe wykorzystanie już istniejącej infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej, kulturowej	PZ28		x	x	Istniejąca infrastruktura	W28	Zwiększone wykorzystanie istniejącej infrastruktury
ZP29	x		x	Zidentyfikowane braki w infrastrukturze kulturalnej	PZ29	x	x	x	Konieczne do uzupełnienia istniejące zaplecze kulturalne	W29	Ograniczenie braków w infrastrukturze lokalnej, zwiększenie wykorzystania ukształtowania i walorów przyrodniczych terenu
ZP30	x		x	Niewystarczające kompetencje cyfrowe społeczeństwa	PZ30	x	x	x	Lokalni liderzy oraz eksperci potrafiący przekazać wiedzę z zakresu posiadania kompetencji cyfrowych	W30	Podniesienie poziomu kompetencji cyfrowych społeczeństwa
ZP31	x			Niewystarczająca oferta spędzania czasu wolnego przez dzieci i młodzież	PZ31	x	x	x	Pomysłowi lokalni liderzy, organizacje pozarządowe posiadające wiedzę i potencjał w kierunku zagospodarowania czasu wolnego dzieci i młodzieży	W31	Wprowadzanie ofert spędzania wolnego czasu dla uczniów poza edukacją formalną
ZP32	x	x	x	Niskie dochody rodziców uniemożliwiają realizację zajęć dodatkowych rozwijające umiejętności i zdolności	PZ32	x	x	x	Młodzież chętna do korzystania z ofert wolnego czasu, liczne zasoby/ walory lokalne możliwe do wykorzystania	W32	Wprowadzanie bezpłatnych lub niewiele płatnych ofert spędzania wolnego czasu dla uczniów poza edukacją formalną

ZP33	x		x	Utrzymujące się wśród uczniów negatywne skutki przebycia, jak również okresu izolacji podczas stanu epidemicznego związanego z Covid-19	PZ33	x	x	x	Zasoby ludzkie - uczniowie, eksperci lokalni	W33	Aktywizacja uczniów, integracja społeczna dzięki edukacji nieformalnej
ZP34	x		x	Niewystarczająca infrastruktura pozwalająca na edukację nieformalną uczniów	PZ34	x		x	Niewykorzystane lub nie w pełni wykorzystane zasoby lokalowe, wyposażenia, urządzeń	W34	Ograniczenie braków w infrastrukturze lokalnej, zwiększenie wykorzystania posiadanych zasobów, poszerzenie wyposażenia
ZP35			x	Niewystarczające kompetencje cyfrowe społeczeństwa	PZ35		x	x	Lokalni liderzy oraz eksperci potrafiący przekazać wiedzę z zakresu posiadania kompetencji cyfrowych	W35	Podniesienie poziomu kompetencji cyfrowych społeczeństwa
ZP36	x		x	Niewystarczająca oferta spędzania czasu wolnego przez dzieci i młodzież	PZ36	x	x	x	Pomysłowi lokalni liderzy, organizacje pozarządowe posiadające wiedzę i potencjał w kierunku zagospodarowania czasu wolnego dzieci i młodzieży	W36	Wprowadzanie ofert spędzania wolnego czasu dla uczniów poza edukacją formalną
ZP37	x	x	x	Niskie dochody rodziców uniemożliwiają realizację zajęć dodatkowych rozwijające umiejętności i zdolności	PZ37	x		x	Młodzież chętna do korzystania z ofert wolnego czasu, liczne zasoby lokalne możliwe do wykorzystania	W37	Wprowadzanie bezpłatnych lub niewiele płatnych ofert spędzania wolnego czasu dla uczniów poza edukacją formalną
ZP38	x		x	Brak kluczowych kompetencji XXI wieku wśród mieszkańców	PZ38	x		x	Otwarcie na wiedzę mieszkańcy obszaru	W38	Podniesienie kompetencji XXI wieku

ZP39	x		x	Brak wystarczającej współpracy między podmiotami, wspierającej podnoszenie wiedzy	PZ39	x		x	Przedstawiciele trzech sektorów w obszarze oraz wśród członków LGD	W39	Nawiązanie współpracy, prowadzenie działań partnerskich pozwalających na realizację założeń oraz otrzymanie wartości dodanej
ZP40	x		x	Niewystarczająca infrastruktura pozwalająca na wsparcie w zakresie podnoszenia kompetencji, włączenia społecznego etc.	PZ40	x		x	Niewykorzystane lub nie w pełni wykorzystane zasoby lokalowe, wyposażenia, urządzeń	W40	Ograniczenie braków w infrastrukturze lokalnej, zwiększenie wykorzystania posiadanych zasobów, poszerzenie wyposażenia
ZP41			x	Niewystarczające kompetencje cyfrowe społeczeństwa	PZ41			x	Lokalni liderzy oraz eksperci potrafiący przekazać wiedzę z zakresu posiadania kompetencji cyfrowych	W41	Podniesienie poziomu kompetencji cyfrowych społeczeństwa
ZP42	x		x	Brak kluczowych kompetencji XXI wieku wśród mieszkańców	PZ42	x		x	Otwarcie na wiedzę mieszkańcy obszaru	W42	Podniesienie kompetencji XXI wieku
ZP43	x		x	Brak wystarczającej współpracy między podmiotami, wspierającej podnoszenie wiedzy	PZ43	x		x	Przedstawiciele trzech sektorów w obszarze oraz wśród członków LGD	W43	Nawiązanie współpracy, prowadzenie działań partnerskich pozwalających na realizację założeń oraz otrzymanie wartości dodanej
ZP44	x			Brak wiedzy i umiejętności pogłębiające poczucie wykluczenia	PZ44	x		x	Mieszkańcy obszaru, przedsiębiorcy wykazujący brak odpowiednio przygotowanych pracowników	W44	Zachęcenie mieszkańców do podniesienia umiejętności, doprowadzenie do wzrostu kompetencji

ZP45	x		x	Niewystarczająca lub zbyt kosztowna oferta kształcenia osób dorosłych	PZ45	x	x	x	Mieszkańcy obszaru, przedsiębiorcy wykazujący brak odpowiednio przygotowanych pracowników	W45	Zdobycie nowych lub podniesienie już posiadanych kwalifikacji/ kompetencji lub przekwalifikowanie się mieszkańców, w szczególności osób zagrożonych wykluczeniem
ZP46	x		x	Zanikające poczucie tożsamości lokalnej młodego pokolenia	PZ46	x		x	Liczne zasoby/walory lokalne, lokalni liderzy, seniorzy posiadający wiedzę historyczną, artyści, organizacje pozarządowe	W46	Pobudzenie poczucia tożsamości lokalnej wśród młodego pokolenia
ZP47	x		x	Znacznie zmniejszająca się liczba artystów, rękodzielników lokalnych	PZ47	x	x	x	Artyści lokalni działający na obszarze, pracownie artystyczne, zasoby historyczne	W47	Poznanie oraz zdobycie umiejętności w zakresie wykonywania produktów lokalnych
ZP48	x		x	Brak wystarczającej współpracy między podmiotami, sektorami wspierającej podnoszenie wiedzy	PZ48	x		x	Przedstawiciele trzech sektorów w obszarze oraz wśród członków LGD	W48	Nawiązanie współpracy, prowadzenie działań partnerskich pozwalających na realizację założeń oraz otrzymanie wartości dodanej
ZP49			x	Powielane formy aktywizacji, pobudzania społeczeństwa	PZ49			x	Partnerzy LGD	W49	Odszukanie nowych form, sposobów na aktywizację, pobudzenie społeczeństwa lokalnego do działań, podniesienia rangi tożsamości lokalnej
ZP50			x	Brak wiedzy i umiejętności pogłębiające poczucie wykluczenia	PZ50	x		x	Mieszkańcy obszaru	W50	Zachęcenie mieszkańców do podniesienia umiejętności, doprowadzenie do wzrostu kompetencji
ZP51	x		x	Niewykorzystany potencjał zasobów lokalnych, w tym kulturowych	PZ51	x	x	x	Liczne zasoby lokalne, w szczególności wykazane w rozdz. 2	W51	Ukierunkowanie edukacji nieformalnej na dziedzictwo kulturowe, historyczne, pobudzenie poczucia tożsamości lokalnej

ZP52	x		x	Niewystarczające wykorzystanie potencjału osób starszych posiadających wiedzę, umiejętności oraz czas wolny	PZ52	x	x	x	Seniorzy	W52	Współpraca z seniorami w celu utrwalenia tożsamości lokalnej, poszerzenie przez nich umiejętności
ZP53	x		x	Zanikające poczucie tożsamości lokalnej młodego pokolenia	PZ53	x		x	Liczne zasoby/ walory lokalne, lokalni liderzy, seniorzy posiadający wiedzę historyczną, artyści, organizacje pozarządowe	W53	Pobudzenie poczucia tożsamości lokalnej wśród młodego pokolenia
ZP54	x		x	Znacznie zmniejszająca się liczba artystów, rękodzielników lokalnych	PZ54	x	x	x	Artyści lokalni działający na obszarze, pracownie artystyczne, zasoby historyczne	W54	Poznanie oraz zdobycie umiejętności w zakresie wykonywania produktów lokalnych
ZP55	x		x	Brak wystarczającej współpracy między podmiotami, sektorami wspierającej podnoszenie wiedzy i umiejętności	PZ55	x		x	Przedstawiciele trzech sektorów w obszarze oraz wśród członków LGD	W55	Nawiązanie współpracy, prowadzenie działań partnerskich pozwalających na realizację założeń oraz otrzymanie wartości dodanej
ZP56			x	Brak wiedzy i umiejętności pogłębiające poczucie wykluczenia	PZ56	x		x	Mieszkańcy obszaru	W56	Zachęcenie mieszkańców do podniesienia umiejętności, doprowadzenie do wzrostu kompetencji
ZP57	x		x	Niewykorzystany potencjał zasobów lokalnych, w tym kulturowych	PZ57	x	x	x	Liczne zasoby lokalne, w szczególności wykazane w rozdz. 2	W57	Ukierunkowanie edukacji nieformalnej na dziedzictwo kulturowe, historyczne, pobudzenie poczucia tożsamości lokalnej

ZP58	x		x	Niewystarczające wykorzystanie potencjału osób starszych posiadających wiedzę, umiejętności oraz czas wolny	PZ58	x	x	x	Seniorzy	W58	Współpraca z seniorami w celu utrwalenia tożsamości lokalnej, poszerzenie przez nich umiejętności
ZP59	x		x	Niewykorzystany potencjał zasobów lokalnych	PZ59	x	x	x	Liczne zasoby lokalne, w szczególności wykazane w rozdz. 2	W59	Ukierunkowanie promocji obszaru na zasoby lokalne, w szczególności kulinarne
ZP60	x		x	Znacznie zmniejszająca się liczba osób przygotowujących i serwujących produktu lokalne zgodnie z dawnymi przepisami	PZ60			x	KGW, mieszkańcy, zgromadzone przepisy	W60	Podniesienie wiedzy i umiejętności mieszkańców w zakresie dziedzictwa kulinarnego obszaru
ZP61	x		x	Brak wystarczającej współpracy między podmiotami, obszarami promującymi dziedzictwo kulinarne	PZ61	x		x	LGD, partnerzy LGD, KGW, NGO	W61	Nawiązanie współpracy, prowadzenie działań partnerskich pozwalających na realizację założeń oraz otrzymanie wartości dodanej
ZP62			x	Powielane formy promocji, aktywizacji	PZ62			x	Partnerzy LGD	W62	Odszukanie nowych form oraz odnowienie znanych form promocji i aktywizacji w kierunku zasobów kulinarnych obszaru dzięki współpracy partnerskiej
ZP63	x	x	x	Nieznaczną część zasobów kulinarnych z posiadanymi certyfikatami etc.	PZ63	x	x	x	Liczne zasoby lokalne	W63	Zidentyfikowanie produktów kulinarnych i przygotowanie ich do rejestracji na Liście Produktów Tradycyjnych lub innych

ZP64	x		x	Niewystarczająco wykorzystany potencjał produktów kulinarnych obszaru	PZ64	x	x	x	Liczne zasoby lokalne	W64	Mocniejsze powiązanie kulinarnych produktów lokalnych, tradycyjnych z ruchem turystycznym na obszarze	
Zidentyfikowane problemy (ZP)				Potencjały, zasoby do wykorzystania (PZ)					Wyzwanie (W)			
Obszar środowiska i ekologii												
L.p	S	D	PK		L.p.	S	D	PK		L.p.		
ZP65	x		x	Niewystarczająca świadomość ekologiczna mieszkańców i turystów	PZ65			x	Dostępne materiały, miejsca i podmioty na obszarze będące dobrym przykładem, prężne NGO, lokalni liderzy	W65	Przeprowadzenie działań podnoszących świadomość ekologiczną, społeczną	
ZP66	x		x	Niewystarczające działania proekologiczne, w tym wykorzystanie odnawialnych źródeł energii	PZ66			x	Dostępne materiały, miejsca i podmioty na obszarze będące dobrym przykładem, prężne ngo, lokalni liderzy	W66	Zachęcenie do wprowadzenia działań proekologicznych	
ZP67	x		x	Brak wystarczającej współpracy między podmiotami, obszarami promującymi i działającymi w zakresie ekologii	PZ67	x		x	LGD, partnerzy LGD	W67	Nawiązanie współpracy, prowadzenie działań partnerskich pozwalających na realizację założeń oraz otrzymanie wartości dodanej	
ZP68	x		x	Niewystarczająca świadomość ekologiczna mieszkańców i turystów	PZ68			x	Dostępne materiały, miejsca i podmioty na obszarze będące dobrym przykładem, prężne NGO, lokalni liderzy	W68	Przeprowadzenie działań podnoszących świadomość ekologiczną, społeczną	

ZP69	x		x	Niewystarczające działania proekologiczne, w tym wykorzystanie odnawialnych źródeł energii	PZ69			x	Dostępne materiały, miejsca i podmioty na obszarze będące dobrym przykładem, prężne NGO, lokalni liderzy	W69	Zachęcenie do wprowadzenia działań proekologicznych
ZP70	x		x	Brak wystarczającej współpracy między podmiotami, obszarami promującymi i działającymi w zakresie ekologii	PZ70	x		x	LGD, partnerzy LGD	W70	Nawiązanie współpracy, prowadzenie działań partnerskich pozwalających na realizację założeń oraz otrzymanie wartości dodanej
ZP71			x	Niski wskaźnik przedsiębiorczości	PZ71	x	x	x	Znaczący potencjał gospodarczy, w tym w dziedzinie rozwoju turystyki	W71	Wsparcie przedsiębiorczości na obszarze objętym LSR, w szczególności w zakresie usług turystycznych, rekreacyjnych i okołoturystycznych
ZP72	x		x	Niewystarczające działania proekologiczne, w tym wykorzystanie odnawialnych źródeł energii	PZ72		x	x	Wiedza pracowników biura LGD oraz pracowników gmin członkowskich	W72	Wzrost wykorzystania rozwiązań proekologicznych, odnawialnych źródeł energii w ramach prowadzenia działalności gospodarczej
ZP73			x	Słabo wykorzystane nowoczesne rozwiązania, technologie	PZ73			x	Możliwe do poznania dobre przykłady	W73	Wprowadzenie nowoczesnych rozwiązań w działalności gospodarczej
ZP74		x	x	Nieznaczną liczbą przedsiębiorstw prowadzących działalność wspierającą zrównoważony rozwój, np. poprzez prowadzenie gospodarki obiegu zamkniętego	PZ74			x	Możliwe do poznania dobre przykłady	W74	Poszerzenie wiedzy wśród przedsiębiorców w zakresie nowoczesnych, proekologicznych działalności gospodarczych oraz ich wsparcie w tej dziedzinie

S- dane wynikające z analizy SWOT

D – dane wynikające z diagnozy

PK – dane wynikające z pozostałych konsultacji

NGO (ang. non-government organization) – organizacja pozarządowa

JST – jednostki samorządu terytorialnego

LGD – Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Zielone Bieszczady”

W wyniku powyższych działań analitycznych generalnie zaobserwowano znaczące braki w kierunkach:

- Rozwoju przedsiębiorczości lokalnej, współpracy w obszarze gospodarki
- Rozwoju turystyki i rekreacji, w szczególności z wykorzystaniem walorów i dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego obszaru
- Edukacji nieformalnej, w tym w szczególności uczniów, nauczycieli, rodziców, seniorów, kobiet, mieszkańców obszaru
- Dostępu do niewystarczającej lub koniecznej do zmodernizowania infrastruktury kulturalnej, rekreacyjnej, sportowej
- Świadomości ekologicznej, pro-środowiskowej.

2. Określenie grup docelowych szczególnie istotnych z punktu widzenia realizacji LSR

Tabela 14. Określenie grup docelowych w odniesieniu do przedsięwzięć

Przedsięwzięcia	Grupy docelowe
Przedsięwzięcia w ramach Celu 1. Przedsiębiorcze i przyjazne Bieszczady	Grupy docelowe
1.1 Rozwój gospodarczy i wzrost zatrudnienia na obszarach wiejskich w branżach kluczowych dla obszaru LSR	osoby fizyczne, przedsiębiorcy, rolnicy
P.1.2 Tworzenie przez osoby młode podmiotów generujących miejsca pracy w zakresie branż kluczowych dla obszaru	osoby fizyczne – młodzi
P.1.3 Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej	NGO, JST, mieszkańcy
Przedsięwzięcia w ramach Celu 2. Bieszczady dla mieszkańców - wyrównywanie szans rozwojowych mieszkańców obszaru LSR	Grupy docelowe
P.2.1 Rozwój infrastruktury publicznej związanej z kulturą, sportem, rekreacją i turystyką	NGO, JST, mieszkańcy
P.2.2. Wsparcie jakości edukacji uczniów poza edukacją formalną	zgodnie z FEP 2021-2027
P.2.3. Wsparcie jakości edukacji uczniów, rodziców i kadry nauczycielskiej w zakresie kompetencji oraz procesów włączenia społecznego	zgodnie z FEP 2021-2027
P.2.4. Wsparcie w uzyskiwaniu podstawowych kompetencji, w tym kompetencji cyfrowych mieszkańców obszaru LSR	zgodnie z FEP 2021-2027
P.2.5. Współpraca w zakresie wspierania edukacji przez całe życie „Cudze chwalicie - swego nie znacie”	mieszkańcy, młodzież, dzieci
P.2.6. Współpraca w zakresie wspierania edukacji przez całe życie „Ocalić od zapomnienia, czyli z tradycją w nowoczesność”	mieszkańcy, NGO, młodzież, dzieci, seniorzy
P.2.7. Współpraca w zakresie wspierania edukacji przez całe życie „Smak na produkt”	KGW, przedsiębiorcy, mieszkańcy, kobiety
Przedsięwzięcia w ramach Celu 3. Ekologiczne Zielone Bieszczady	Grupy docelowe

P.3.1 Eko inicjatywy - podnoszenie wiedzy osób z obszaru LSR związanej z przeciwdziałaniem negatywnym zjawiskom społecznym i środowiskowym	NGO, LGD, mieszkańcy
P.3.2 Bieszczadzkie kobitki w EkoAkcji	kobiety
P.3.3 Rozwój przedsiębiorczości w zakresie biogospodarki lub zielonej gospodarki	przedsiębiorcy

3. Wsparcie inicjatyw lokalnych i ponadlokalnych przez LGD

Analiza i formy wsparcia zostały szczegółowo opisane w rozdziałach V-VII.

V. SPÓJNOŚĆ, KOMPLEMENTARNOŚĆ I SYNERGIA

1. Opis zgodności i komplementarności LSR z innymi dokumentami planistycznymi

Podkarpacie, w tym obszar Bieszczad dąży do eliminowania deficytów o charakterze cywilizacyjnym wszędzie tam, gdzie jest to możliwe, przy udziale środków UE, aby region mógł stać się obszarem innowacyjnego i zrównoważonego rozwoju gospodarczego, odpowiedzialnie wykorzystującego wewnętrzne potencjały i zapewniającego wysoką jakość życia mieszkańców we wszystkich subregionach. Region dysponuje znacznym potencjałem i zasobami rozwojowymi, co pozwala kontynuować korzystne trendy, skutecznie pokonując zidentyfikowane zagrożenia. Historyczna wielokulturowość województwa przejawia się w znaczącym potencjale dziedzictwa kulturowego. Dziedzictwo kulturowe stanowi potencjał dla rozwoju turystyki, wymaga jednak nowego podejścia do jego wykorzystania poprzez przygotowanie odpowiednich produktów turystycznych. Krajobraz kulturowy regionu charakteryzuje się wielością i różnorodnością materialnych zasobów kultury, w tym, zabytków oraz bogatym dziedzictwem kultury niematerialnej. Aktualnie występuje niewystarczająca liczba markowych i wysoko standardowych produktów turystycznych oraz słaba infrastruktura turystyczna, gastronomiczna oraz słaba sieć komunikacyjna. W obszarze kultury wyzwaniem jest zapewnienie jak najszerszego dostępu do treści kultury, a także włączenie mieszkańców w jej współtworzenie w oparciu o istniejącą infrastrukturę. W związku z kryzysem wywołanym przez pandemię COVID-19 istotnym wyzwaniem będzie wsparcie w okresie kryzysu i odbudowa sektorów gospodarki najbardziej dotkniętych kryzysem (m.in. turystyki, kultury). Lokalne i regionalne strategie i plany rozwoju podkreślają niedostatecznie rozwiniętą infrastrukturę turystyczną i niewystarczającą współpracę w turystyce. Głównym wyzwaniem rozwojowym dla Podkarpacia jest mocniejsze niż obecnie włączanie się w procesy rozwoju gospodarczego i społecznego. Niska pozycja województwa podkarpackiego w rankingach wynika m. in. ze słabej dynamiki przemian gospodarczych, postępującego procesu wyludniania się województwa, niskiego poziomu nasycenia przedsiębiorczością, jak również niewystarczającego poziomu inwestycji. Województwo podkarpackie charakteryzuje również wysoki odsetek ludności wiejskiej w ogólnej liczbie mieszkańców, duże rozdrobnienie gospodarstw i użytków rolnych, przy jednoczesnym wysokim odsetku osób utrzymujących się z mało wydajnej pracy w rolnictwie. Zidentyfikowane w województwie podkarpackim obszary wiejskie cechują się słabą dynamiką rozwoju wielofunkcyjnego lokalnej gospodarki oraz słabo funkcjonującym rynkiem pracy (w wyniku procesu zmniejszania się roli rolnictwa w dostarczaniu źródeł utrzymania danej populacji, w strukturze miejsc pracy), czego efektem są procesy migracyjne. Połowa gmin w województwie nie jest bezpośrednio powiązana z miastami o znaczeniu regionalnym, często są to gminy oddalone od nich. Do głównych deficytów rozwojowych tych obszarów zaliczyć należy m.in. peryferyjne położenie, słabą dostępność przestrzenną, brak miejskich rynków pracy, niekorzystne struktury demograficzne, czy niekonkurencyjne rolnictwo.

Zamierzeniem autorów Lokalnej Strategii Rozwoju LGD „Zielone Bieszczady” było opracowanie dokumentu zintegrowanego zarówno na poziomie wewnętrznym, tj. gmin zrzeszonych w stowarzyszeniu LGD „Zielone Bieszczady”, jak i na poziomie otoczenia zewnętrznego – województwa i kraju. Integracja na poziomie wewnętrznym opiera się między innymi na spójnej koncepcji planowanych interwencji. Cele i przedsięwzięcia określone w LSR wynikają z diagnozy obszaru i analizy SWOT i są ze sobą ściśle powiązane tak, aby w efekcie, dzięki osiągnięty

wskaźnikom minimalizować zidentyfikowane słabe strony i zagrożenia obszaru LGD. Na każdym etapie tworzenia niniejszej Strategii stosowano różne metody pracy i angażowano różnych partnerów oraz różne sektory.

Lokalna Strategia Rozwoju to spójny zestaw operacji mających na celu osiągnięcie lokalnych celów i potrzeb, który przyczynia się do osiągnięcia celów UE odnośnie inteligentnego, zrównoważonego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju. Na obszarze działania LGD „Zielone Bieszczady” realizowane będą działania finansowane z dwóch funduszy. RLKS w ramach Fundusze Europejskie dla Podkarpacia na lata 2021-2027 (EFS+) – Priorytet 8. Natomiast podejście LEADER będące instrumentem RLKS w ramach EFRROW będzie realizować cele szczegółowe w zakresie rozwoju obszarów wiejskich, w tym przede wszystkim promowanie zatrudnienia, wzrostu, równości płci, w tym udziału kobiet w rolnictwie, włączenia społecznego i rozwoju lokalnego na obszarach wiejskich, w tym biogospodarki o obiegu zamkniętym i zrównoważonego leśnictwa. RLKS będzie finansowany z EFS+ w ramach CP4. Zastosowanie instrumentu RLKS w regionie wpisuje się w Strategię rozwoju województwa – Podkarpackie 2030, gdzie wskazano kierunek: integracji i aktywizacji społeczności wiejskiej w aspekcie społecznym i kulturowym. Istotą RLKS jest skupienie na oddolnym zaangażowaniu się społeczności lokalnej w planowanie i realizowanie wspólnych działań i wyzwań rozwojowych określonych w LSR. Wartością dodaną realizowanych działań dot. wsparcia uczniów poza edukacją formalną oraz wsparcia szkół na terenach wiejskich w RLKS będzie zwiększenie szans uzyskania dofinansowania na realizację inicjatyw społecznych opartych na potrzebach lokalnej społeczności przez beneficjentów.

LSR będzie finansowana przede wszystkim z dwóch funduszy określonych w PS WPR tj. Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (dla celu nr 1, 2 i 3 z wyłączeniem P. 2.2- 2.4 i P. 3.4) oraz w Programie Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027 tj. EFS+ (dla celu 2, P. 2.2- 2.4) oraz dodatkowych źródeł. Spójność celów LSR z powyższymi programami opisano poniżej:

PS WPR (EFRROW) - cele polityki rozwoju obszarów wiejskich to m.in. poprawa jakości życia na obszarach wiejskich oraz zwiększenie popierania różnicowania działalności gospodarczej. Wdrażanie krajowych planów strategicznych odbywa się poprzez programy rozwoju obszarów wiejskich obejmujące szereg środków zgrupowanych wokół czterech osi w tym: Wsparcie udzielane w ramach osi LEADER przeznaczone na m.in. wdrażanie lokalnych strategii rozwoju poprzez lokalne partnerstwa publiczno-prywatne, zwane „Lokalnymi Grupami Działania”. PS WPR – cel szczegółowy: *Promowanie zatrudnienia, wzrostu, równości płci, w tym udziału kobiet w rolnictwie, włączenia społecznego i rozwoju lokalnego na obszarach wiejskich, w tym biogospodarki o obiegu zamkniętym i zrównoważonego leśnictwa. Interwencja I 13.1 – LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS).*

FEP (EFS+) - Priorytet 8 – Rozwój lokalny kierowany przez społeczność:

1) *Cel szczegółowy 4(f) (EFS+) wspieranie równego dostępu do dobrej jakości, włączającego kształcenia i szkolenia oraz możliwości ich ukończenia, w szczególności w odniesieniu do grup w niekorzystnej sytuacji, od wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem przez ogólne i zawodowe kształcenie i szkolenie, po szkolnictwo wyższe, a także kształcenie i uczenie się dorosłych, w tym ułatwianie mobilności edukacyjnej dla wszystkich i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.*

2) *Cel szczegółowy 4(g) (EFS+) wspieranie uczenia się przez całe życie, w szczególności elastycznych możliwości podnoszenia i zmiany kwalifikacji dla wszystkich, z uwzględnieniem umiejętności w zakresie przedsiębiorczości i kompetencji cyfrowych, lepsze przewidywanie zmian i zapotrzebowania na nowe umiejętności na podstawie potrzeb rynku pracy, ułatwianie zmian ścieżki kariery zawodowej i wspieranie mobilności zawodowej.*

Dywersyfikacja źródeł finansowania LSR

II Cel LSR: inne środki krajowe - realizacja zadań publicznych (Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego Departament Promocji, Turystyki i Współpracy Gospodarczej / Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie) o charakterze pożytku publicznego w zakresie np. turystyka, edukacja, oświata i wychowanie, kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i tradycji).

III cel LSR (P. 3.4) - Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027 – FEnIKS

(Działanie FENX.01.05 Ochrona przyrody i rozwój zielonej infrastruktury)

Cel Polityki: CP2 - Bardziej przyjazna dla środowiska, niskoemisyjna i przechodząca w kierunku gospodarki zeroemisyjnej oraz odporna Europa dzięki promowaniu czystej i sprawiedliwej transformacji energetycznej, zielonych i niebieskich inwestycji, gospodarki o obiegu zamkniętym, łagodzenia zmian klimatu i przystosowania się do nich, zapobiegania ryzyku i zarządzania ryzykiem, oraz zrównoważonej mobilności miejskiej.

Edukacja w zakresie ochrony przyrody. /WLWK-PLRO073 - Liczba przeprowadzonych kampanii informacyjno-edukacyjnych kształtujących świadomość ekologiczną/

Działania edukacyjne, jako samodzielne projekty niezależne od działań towarzyszących projektom nie dotyczącym edukacji, będą ukierunkowane na poprawę wiedzy i świadomości społeczeństwa na temat celów i zasad ochrony przyrody i różnorodności biologicznej oraz wpływu zanieczyszczeń na stan środowiska i zdrowie ludzi. Osiągnięciu zakładanych efektów będzie służyło wykorzystanie różnorodnych form i środków przekazu oraz nowoczesnych narzędzi informacyjno-komunikacyjnych i materiałów edukacyjnych.

Niezależnie od możliwości wsparcia w ramach RLKS ze środków dostępnych w LSR beneficjenci działań LSR będą mogli aplikować również o inne środki wsparcia zewnętrznego. LGD od wielu lat regularnie informuje na stronie www i fb o możliwościach dofinansowań na obszarach wiejskich jakie niosą inne programy/fundusze, zarówno dla ngo, przedsiębiorców, mieszkańców, czy jst. Ponadto skutecznie aplikuje samodzielnie oraz w partnerstwie o środki zewnętrzne, co udokumentowano w *załączniku nr 12 do wniosku o wybór LSR*. W LSR wprowadzono zatem mechanizmy zapewniające spójność i komplementarność wsparcia.

Komplementarność, spójność i synergia LSR będzie realizowana w dwóch etapach, na etapie programowania oraz wdrażania Lokalnej Strategii Rozwoju. Na etapie programowania komplementarność, spójność i synergia zostały zapewnione przy tworzeniu LSR i określaniu zakresu tematycznego. Przeprowadzone konsultacje i współdziałanie szerokiego grona partnerów w procesie powstawania LSR pozwolił na zintegrowanie lokalnych środowisk, które dostrzegają w realizacji strategii szanse na rozwiązanie kluczowych dla siebie i całego regionu problemów. Dotyczy to zarówno sektora publicznego, społecznego - reprezentowanego przez szereg lokalnych stowarzyszeń, jak i przedsiębiorców reprezentujących różne kierunki rozwoju. Spójność, komplementarność i synergia w ramach LSR dotyczy przede wszystkim działań prowadzonych w ramach określonych grup problemów/działań zwanych przedsięwzięciami.

W ramach niniejszej strategii planuje się realizację przedsięwzięć, które w efekcie mają się przyczynić do realizacji celów i osiągnięcia określonej wizji obszaru. Spójność, komplementarność i synergia w ramach LSR dotyczy również związków między różnymi partnerami społecznymi, gospodarczymi i publicznymi zaangażowanymi w rozwój lokalny obszaru.

We wszystkich przedsięwzięciach zakłada się udział przedstawicieli różnych sektorów w podejmowaniu działań, inwestycji ukierunkowanych na osiągnięcie wspólnych celów rozwoju obszaru. Działania wdrażane w ramach LSR będą monitorowane przez LGD zarówno na etapie podejmowania decyzji o wyborze operacji zgodnych z LSR, jak i prowadzenia ewaluacji pod kątem osiągniętych wskaźników produktów, rezultatów i oddziaływania na rozwój obszaru.

W celach strategicznych oraz przedsięwzięciach ważne jest osiągnięcie jak najlepszych efektów poprzez połączenie wysiłków partnerów z różnych sektorów. Opracowana strategia zakłada realizację kolejnych celów poprzez konsekwentne wdrażanie wybranych przedsięwzięć. Istotą podejmowanych działań jest realizacja kolejnych przedsięwzięć w sposób spójny i komplementarny, z użyciem różnych metod i zaangażowanych różnych sektorów i partnerów. Przedsięwzięcia zmierzające do realizacji poszczególnych celów są odpowiedzią na zidentyfikowane wspólnie ze społecznością lokalną szanse i zagrożenia, mocne i słabe strony, co w rezultacie pozwala na ich adresowanie w kluczowe dla rozwoju regionu problemy.

LSR integruje branże działalności gospodarczej. Dla zobrazowania zintegrowania pomiędzy Lokalną Strategią Rozwoju LGD „Zielone Bieszczady” na lata 2023-2027 a dokumentami strategicznymi szczebla krajowego, regionalnego i ponadlokalnego, wykazano zgodność z kluczowymi dokumentami planistycznymi definiującymi

priorytety rozwojowe w obszarach tematycznie i sektorowo powiązanych z niniejszym dokumentem, tj.: Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027, Strategia rozwoju i komunikacji marketingowej turystyki województwa podkarpackiego na lata 2020-2025, Strategia rozwoju województwa - Podkarpackie 2030, Strategia Rozwoju Gminy Ustrzyki Dolne na lata 2015-2025, Strategia Rozwoju Gminy Czarna na lata 2015 - 2025 r. Trwają również prace nad Strategią Rozwoju Ponadlokalnego „Innowacyjne Bieszczady” na lata 2023-2030. Część z gmin partycypujących w LGD „Zielone Bieszczady” jest w trakcie opracowywania/ aktualizacji nieważnych dokumentów strategicznych. Z uwagi na charakter obszaru i kierunki (cele) uwzględniono także uwagi z raportu - podkarpacki barometr turystyczny (<https://podkarpackie.travel/podkarpacki-barometr-turystyczny>).

Poniżej wykazano zgodność celów Lokalnej Strategii Rozwoju LGD „Zielone Bieszczady” z kluczowymi dokumentami planistycznymi na szczeblu lokalnym, regionalnym, ponadlokalnym, definiującymi priorytety rozwojowe w obszarach tematycznie powiązanych z niniejszym dokumentem.

ZGODNOŚĆ CELÓW LSR Z DOKUMENTAMI STRATEGICZNYMI WYŻSZEGO SZCZEBLA:

I. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030

- Cel szczegółowy 2: „Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych”

Kierunek interwencji:

2.1 – Rozwój kapitału ludzkiego i społecznego,

2.2 – Wspieranie przedsiębiorczości na szczeblu regionalnym i lokalnym

Cel szczegółowy 1: „Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym”,

Kierunek interwencji:

1.5 – Rozwój infrastruktury wspierającej dostarczanie usług publicznych i podnoszącej atrakcyjność inwestycyjną obszarów,

Cel szczegółowy 2: „Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych”

Kierunek interwencji:

2.1 – Rozwój kapitału ludzkiego i społecznego,

Cel szczegółowy 2: „Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych”

Kierunek interwencji:

2.1 – Rozwój kapitału ludzkiego i społecznego,

II. Strategia rozwoju województwa - Podkarpackie 2030

CEL GŁÓWNY STRATEGII: Odpowiedzialne i efektywne wykorzystanie zasobów endo- i egzogenicznych regionu, zapewniające trwałe, zrównoważony i terytorialnie równomierny rozwój gospodarczy oraz wysoką jakość życia mieszkańców województwa.,

2. KAPITAŁ LUDZKI I SPOŁECZNY

Cel: Wzmacnianie kapitału ludzkiego i społecznego jako podstawy umożliwiającej rozwój regionu oraz podnoszenie poziomu życia mieszkańców, w szczególności:

2. 2. Kapitał ludzki i społeczny

Wzmacnianie kapitału ludzkiego i społecznego jako podstawy umożliwiającej rozwój regionu oraz podnoszenie poziomu życia mieszkańców.

2.1. Edukacja

Podniesienie jakości edukacji i jej dostosowanie do wyzwań społeczeństwa przyszłości

2.3. Kultura i dziedzictwo kulturowe

Rozwój form i instytucji kultury z uwzględnieniem dziedzictwa oraz wymagań nowoczesności

2.4. Rynek pracy

Wsparcie rynku pracy w zakresie aktywizacji zawodowej oraz tworzenia dobrej jakości miejsc pracy

III. INFRASTRUKTURA DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU I ŚRODOWISKA

Cel: Rozbudowa infrastruktury służącej rozwojowi oraz optymalizacja wykorzystania zasobów naturalnych i energii przy zachowaniu dbałości o stan środowiska przyrodniczego

3.5. *Rozwój infrastruktury służącej prowadzeniu działalności gospodarczej i turystyki Tworzenie miejsc umożliwiających prowadzenie działalności gospodarczej i rozwój usług turystycznych*

3.8. *Zarządzanie zasobami dziedzictwa przyrodniczego, w tym ochrona i poprawianie stanu różnorodności biologicznej i krajobrazu*

IV. Strategia Na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) - „SOR”

Jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa. W jednolitym systemie programowym przedstawia cele do realizacji w horyzoncie roku 2020 i 2030. Celem głównym projektowanych działań rozwojowych jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym. Oczekiwany efektem realizacji Strategii będzie wzrost zamożności Polaków oraz zmniejszenie liczby osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Cele LSR są spójne z celami SOR zarówno w sferze gospodarczej, jak i społecznej. SOR ukierunkowuje się na rozwój przedsiębiorczości. W sferze społecznej SOR ukierunkowuje się na poprawę jakości usług podstawowych na obszarach wiejskich, tj. edukacja (np. zajęcia pozalekcyjne), opieka senioralna itp., jak też na poprawę jakości działania instytucji publicznych, promocję dziedzictwa kulturowego oraz ładu przestrzennego, w tym ochronę środowiska naturalnego. W dokumencie tym zwraca się uwagę także na wsparcie grup zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym oraz zapewnienie działań na rzecz integracji społecznej. SOR wskazuje na potrzebę pobudzenia aktywności społeczności lokalnych i włączenie mieszkańców obszarów wiejskich w działania rozwojowe. Wszystko to świadczy o spójności przedmiotowej LSR z SOR.

V. Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju.

Głównym celem tego dokumentu jest poprawa jakości życia Polaków mierzona wskaźnikami jakościowymi, a także wartością oraz tempem wzrostu polskiego PKB. Dokument kładzie nacisk m.in. na rozwój konkurencyjności i innowacyjności gospodarki i równoważenia potencjału rozwojowego regionów Polski. Istnieje zgodność celów i przedsięwzięć Strategii LGD „Zielone Bieszczady” z celami przywołanego wyżej dokumentu.

2. Opis sposobu integrowania różnych sektorów, partnerów, zasobów, branż

Ważnym etapem opracowania nowej LSR było zaangażowanie specjalistów/ekspertów z zewnątrz, już w na etapie pierwszego etapu budowania LSR, tj. podczas warsztatu strategicznego 23.06.2022 w Rajskie. Bardzo ważne w procesie tworzenia LSR było także aktywne uczestnictwo przedstawicieli stowarzyszenia w wielu spotkaniach i wydarzeniach na poziomie województwa, kraju i Europy.

Do najważniejszych zaliczyć należy udział w:

- **panelu dyskusyjnym** pt. „Potrzeby i wyzwania versus możliwości w zakresie wsparcia obszaru Bieszczad” podczas **FORUM DLA BIESZCZAD** – Lutowiska 15.05.2023, gdzie dyskusja skoncentrowana była na szansach jakie daje nowa perspektywa finansowa dla rozwoju Bieszczad, ale także barierach i wyzwaniach tego regionu. Padały pytania: na co pozwalają fundusze w latach 2021- 2027? Jak szacujemy skalę potrzeb regionu bieszczadzkiego? Jak wygląda hierarchia potrzeb? Jaka jest wizja Bieszczad w perspektywie najbliższych 20 latach - wariant optymistyczny i pesymistyczny;
- **warsztatach** na temat roli marek lokalnych, koncepcji produktów turystycznych i zmieniających się trendów w turystyce na zaproszenie **Euroregion Karpacki Polska** (Boguchwała 02.09.2022);
- wygłoszenie **prezentacji na temat zagród edukacyjnych** w ramach zakresu wsparcia: rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych w ramach Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 w Kochanowie na zaproszenie Zakładu Hodowli Owiec i Kóz Instytutu Zootechniki PIB podczas w symposium na temat rozszerzenia oferty gospodarstw rolnych. Na spotkaniu poruszane były między innymi zagadnienia dotyczące szlaków produktowych /kulinarnych, nowych zasad realizacji programu ochrony w latach 2023 – 2027 i certyfikacji produktów.

Współpraca na poziomie województwa, kraju i Europy, wybrane aspekty istotne w procesie opracowywania LSR i później jej realizacji:

- **Polska Sieć LGD** – Federacja Regionalnych Sieci LGD, **Podkarpacka Sieć LGD**), partner **Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich**, członek **Grupy Tematycznej Leader przy Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi** (Przedstawiciel Zarządu) oraz **grupy roboczej ds. KSOW w województwie podkarpackim** (Przedstawiciel Zarządu).
- od 2022 **współpraca międzynarodowa** w ramach **europejskiego projektu SHERPA** (<https://rural-interfaces.eu>) finansowanego ze środków UE z Horyzontu 2020. W 2 spotkaniach (10.05.2022 i 13.03.2023) i pracy nad raportem MAP z badaczami związanymi z Instytutem Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN oraz stowarzyszeniem European Rural Development Network na terenie powiatu leskiego i bieszczadzkiego: spotkali się prezes zarządu oraz członkowie LGD, reprezentanci 3 sektorów. Dyskusja dotyczyła m.in. mocnych strony oraz potrzeby rodzaju wsparcia jaki mógłby przyczynić się do poprawy zarządzania i zaangażowania zainteresowanych stron na poziomie lokalnym, regionalnym i/lub krajowym (np. platformy, fora, klastry, sieci, instrumenty) oraz w jaki sposób UE może wspierać te działania. SHERPA zbiera dowody z 17 krajów Unii Europejskiej dotyczące zarządzania i zaangażowania zainteresowanych stron w procesy tworzenia polityki wiejskiej oraz chce wskazać jakie przyszłe działania związane z zarządzaniem i badania są potrzebne, aby poprawić rozwój i wdrażanie polityki wiejskiej. Ważny był udział w konferencji podsumowującej w Brukseli 1-2.06.2023, z wystąpieniem prezes zarządu pt. "**Contribution to the wider policy framework (part 2 on policy interventions)**" na temat promowanie roli podejścia LEADER/RLKS we wspieraniu współpracy na obszarach wiejskich, to także możliwość nawiązanie kontaktów z 17 przedstawicielami krajów UE.
- **Badania fokusowe** (m.in. 17.04.2023, on-line przeprowadzonych przez **Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju i Promocji Podkarpacia „Pro Carpathia”**, na zlecenie Fundacji New Direction z siedzibą w Brukseli (<https://newdirection.online/>) na temat przedsiębiorczości na obszarach chronionych krajów karpaccich (Czechy, Słowacja, Polska, Ukraina, Węgry i Rumunia). Badanie dotyczyło szans i ograniczeń w prowadzeniu działalności gospodarczej wynikających z faktu, że realizowana jest ona na obszarach chronionych w Karpatach. Celem tych prac jest opracowanie rekomendacji dla polityki wsparcia i wzmocnienia przedsiębiorczości na tych terenach.
- Od 2022 udział Prezes Zarządu w projekcie **Fundusze dla klimatu – Sieć Doradców NGO** - to projekt szkoleniowo-doradczy realizowany przez **Ogólnopolską Federację Organizacji Pozarządowych (OFOP)** przy współpracy **Fundacji Sendzimira** w ramach środków Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności.
- Od lutego 2023 udział zespołu 3 osobowego w ogólnopolskim programie **„Zielony Lider”** - to program Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności, realizowany przez Fundację Sendzimira, który wspiera lokalnych liderów i liderki w działaniach na rzecz ochrony środowiska, zrównoważonego rozwoju oraz mitygacji i adaptacji do zmian klimatu, a także skutecznym pozyskiwaniu funduszy Unii Europejskiej na ich realizację;
- współpraca z **Biurem Informacji o Funduszach Europejskich Podkarpackiego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego** oraz **Wojewódzkim Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Rzeszowie**. To instytucje z którymi współpracujemy od kilku już lat (np. szkolenie dla przedsiębiorców w 2022, wydarzenia, np. Piknik Ekologiczny w 2021, szkolenie z programu „Czyste powietrze” w 2018). Tematem spotkania 27.03.2023 były fundusze dla "klimatu i środowiska", zarówno działania inwestycyjne, jak i wsparcie edukacyjne i doradcze dla mieszkańców naszego obszaru, a także sektora publicznego, gospodarczego i ngo;
- współpraca od 2021 roku z **Ogólnopolskim Stowarzyszeniem Przetwórców i Producentów Produktów Ekologicznych Polska Ekologia**, w zakresie naszego projektu **„Ekologia a turystyka - wymiana wiedzy i rozpowszechnienie rezultatów działań na przykładzie Austrii”** (realizowanego w ramach Planu Działania Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020, dwuletniego Planu Operacyjnego KSOW na lata 2020-2021), którego celem było zwiększenie udziału zainteresowanych stron we wdrażaniu inicjatyw na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, tj. działań w zakresie budowania i wdrażania promocji i sprzedaży produktów ekologicznych, wspierania przetwórstwa lokalnego oraz sprzedaży produktów zwłaszcza „eko”, a także upowszechnianie i wzmocnianie świadomości społeczeństwa na temat ekoturystyki. Szkolenie 11.10. 2021, „Rolnictwo ekologiczne – stan obecny i perspektywy rozwoju”. Ekologia, czy to się opłaca? Zasady i

wymogi zakładania upraw ekologicznych i sprzedaży produktów „eko”. Projektu *"Kuchnia strażacka"* (konferencja podsumowująca cykl wydarzeń kulinarnych z udziałem Ochotniczych Straży Pożarnych – Rzeszów 06.02.2022 oraz *„Produkty mleczne na szlakach kulinarnych”* i *"Zboża na szlakach kulinarnych i w piekarniach rzemieślniczych"* (Muzeum Młynarstwa i Wsi Ustrzykach Dolnych, Karczma Jawor).

- **Z biurami powiatowymi Podkarpackiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego** (m.in. udział przedstawicieli w naszych wizytach studyjnych i konferencjach – 2 projekty KSOW w 2020 i 2022- wizyty studyjne międzynarodowe i seminaria/szkolenia podsumowujące).
- Od 2022 współpraca z **Podkarpacką Regionalną Organizacją Turystyczną** (regularne spotkania stacjonarne lub online co miesiąc członków krainy). PROT z ramienia Województwa Podkarpackiego wdraża współpracę podmiotów rynku turystycznego w ramach organizacji krain turystycznych województwa podkarpackiego. Realizacja tego przedsięwzięcia wynika z zapisów Strategii rozwoju i komunikacji marketingowej województwa podkarpackiego na lata 2020-2025. Wspomniany dokument wskazuje realizację działań mających na celu rozwój i promocję turystyki w Podkarpackiem w oparciu o tzw. krainy turystyczne, których jest pięć, tj. Bieszczady, Beskid Niski, Roztocze, Rzeszów i region oraz Dolina Sanu i Wisły. PROT w 2022 rozpoczął działania w celu stworzenia partnerstw w krainach i realizację działań pilotażowych we wszystkich pięciu krainach. Celowym było i jest poszerzanie grona członków współpracujących na rzecz krainy. Przedstawienie idei jak najszerszemu gronu zaangażowanych w rozwój turystyki podmiotów miało miejsce m.in. na posiedzeniu **Związku Bieszczadzkich Gmin Pogranicza** (2.03.2023). Inicjatywa oparta na formalnym porozumieniu członków krainy – Bieszczady, w której uczestniczymy ma charakter deklaracyjny, informuje o zainteresowaniu i chęci zaangażowania w budowanie silnej, konkurencyjnej oferty turystycznej w poszczególnych krainach turystycznych i stanowi wstęp do dalszych wspólnych działań na rzecz turystyki.

Wzmocnienie pozycji instytucji i podmiotów lokalnych w procesach decyzyjnych ma zasadnicze znaczenie dla zapewnienia spójnych polityk na poziomie unijnym, krajowym, regionalnym i lokalnym, aby sprostać konkretnym wyzwaniom związanym z obszarami wiejskimi i zaspokoić potrzeby mieszkańców obszarów wiejskich. Opracowanie spójnych polityk wiejskich wymaga holistycznego podejścia do zarządzania rozwojem obszarów wiejskich, który jest oparty na otwartym dialogu między instytucjami i zainteresowanymi stronami oraz włącza swoich obywateli w procesy decyzyjne.

To pozwoliło na szersze spojrzenia na nasz obszar i zmiany jakie zachodzą w otoczeniu. Zazwyczaj zamykamy się w swoich bańkach, w swojej lokalnej społeczności i nie wiemy co się dzieje u sąsiadów, choćby to było kilka kilometrów dalej. A tego typu działania dają szersze spojrzenie, możliwość poza własny obszar i podejrzenia dobrych praktyk. Doświadczenie członków LGD pokazuje, że właśnie dzięki spotykaniu się, dzięki zobaczeniu jak jest gdzieś indziej, pojawiają się u nich nowe pomysły i nowa energia do działania.

Biorą pod uwagę powyższe LGD w nowej LSR jeszcze bardziej otworzyła się na innowacje, współpracę i partnerstwo, o czym świadczą zaplanowane w tym zakresie przedsięwzięcia, które opisano poniżej.

P.2.5. Współpraca w zakresie wspierania edukacji przez całe życie "Cudze chwalicie swego nie znacie"

Projekt „Cudze chwalicie swego nie znacie” realizowany będzie w partnerstwie w formule projektu partnerskiego międzynarodowego:

Partner 1) Lokalna Grupa Działania *„Zielone Bieszczady”* działa na obszarze 7 gmin (na terenie 3 powiatów), gminy: Czarna, Lutowiska, Ustrzyki Dolne, Solina, Olszanica, Tyrawa Wołoska oraz Sanok.

Planowany Partner 2) Słowacka LGD: Lokalna grupa działania MAS LEV. Działa w regionie SPIŠ (okolice Spiskiego Grodu, Podgrodzia Spiskiego i miasta Lewocza).

Projekt zakłada docelowo opracowanie minimum 8 tras questingowych na terenie działania LGD Zielone Bieszczady i co najmniej 4 tras questingowych na terenie działania słowackiej LGD, które poprzedzone będą warsztatami z zakresu:

- podstawy tworzenia questów (wspólne warsztaty polsko- słowackie na terenie naszego LGD)
- dziennikarstwa: fotografia, film, reportaże dziennikarskie (wspólne warsztaty polsko- słowackie na terenie naszego LGD)
- poznania lokalnego dziedzictwa kulturowo- przyrodniczego (każdy partner poznaje u siebie swój teren).

Realizacja projektu poprzedzona zostanie fazą przygotowawczą związaną z wyjazdami na Słowację, podczas których zaplanowane zostaną szczegóły realizacji każdego z warsztatów zarówno w kwestii organizacyjnej, merytorycznej jak i finansowej.

Questing, to ciekawa i atrakcyjna dla uczestników metoda odkrywania walorów kulturalnych, przyrodniczych i historycznych obszaru. Polega on na tworzeniu nieoznakowanych szlaków (questów) w terenie, którymi można wędrować kierując się informacjami zawartymi w ulotce ujętych w wierszowanych wskazówkach/zagadkach.

Celem każdego questu jest dotarcie do miejsca ukrycia skarbu, którym jest skrzynka z unikalną pieczęcią, której odbicie na ulotce potwierdza przejście całego questu i rozwiązanie zagadek.

Quest, to zabawa w poszukiwanie skarbu, której koncepcja odkrywania walorów przyrody i dziedzictwa kulturowego, historycznego jest bardzo bliska harcerskiej zabawie w podchody.

Z uwagi na aspekt transgraniczny questy opracowane będą w języku polskim, słowackim i angielskim.

Biorąc udział w projekcie „**Cudze Chwalicie Swego Nie Znacie**”, uczestnicy spotkań będą mieli sami możliwość stworzenia questu w wybranej przez siebie tematyce i na wybranej przez siebie trasie.

Wcześniej jednak wezmą udział we wspomnianych wcześniej warsztatach dziennikarskich, fotograficznych, filmowych aby uczestnicząc w wycieczkach krajoznawczych, po pierwsze by szczegółowo poznać i tym samym niejako „zinwentaryzować teren”, a po drugie utrwalić zasoby przy pomocy aparatu fotograficznego, kamery, dyktafonu.

Realizacja projektu „**Cudze Chwalicie Swego Nie Znacie**” ma na celu zwrócenie uwagi na wyjątkowe elementy i historie związane z lokalnym dziedzictwem przyrodniczym, historycznym i kulturowym i dostrzeżenie w nich wyjątkowości, wartości i atrakcyjności zarówno obszaru działania LGD Zielone Bieszczady jak i słowackiego partnera.

Do tworzenie tych innowacyjnych, nieoznakowanych szlaków zapraszamy zarówno dorosłych przedstawicieli lokalnej społeczności (osoby znające region, mające zarówno naukową wiedzę specjalistyczną, jak i wiadomości na temat atrakcji, historii, legend) jak i młodzież szkolną.

W każdej miejscowości, nawet w tej wydawałoby się średnio atrakcyjnej turystycznie, można wypracować niezliczoną ilość questów, jeśli jest się wrażliwym na dostrzeganie różnych szczegółów, pomysłowym, dociekliwym w odkrywaniu nowych historii miejsca i otwartym na odnajdywanie wyjątkowości w rzeczach pozornie zwykłych.

Gotowe questy będą doskonałą promocją danej gminy, miejscowości i staną się atrakcyjną formą zwiedzania ciekawych i mniej z pozoru, ciekawych miejsc i mogą stanowić doskonałe uzupełnienie oznakowanych szlaków i tras turystycznych.

Zwieńczeniem projektu będzie wspólna konferencja transgraniczna na terenie naszego LGD prezentująca i podsumowująca ogół działań projektowych.

P.2.6. Współpraca w zakresie wspierania edukacji przez całe życie „Ocalić od zapomnienia, czyli z tradycją w nowoczesność”

Głównym celem projektu jest rozbudzenie zainteresowań dzieci i młodzieży w dziedzinie krajoznawczej, ukazanie piękna ziemi ojczystej, w tym Małej Bieszczadzkiej Ojczyzny, a przez to kształtowanie postawy patriotycznej, pozytywnych cech charakteru, poglądów, postaw i przekonań. Dobrem jakie pragniemy rozwijać jest kultura oraz rozwój młodzieży w regionie. Nasz region ubożeje pozbawiony młodych, rozwijających się talentów. Poprzez przewidywane działania pragniemy łączyć pokolenia i ubogacić ofertę kulturalną naszego regionu, rozwijając lokalnych twórców i zmienić świadomość naszych odbiorców.

Działania w projekcie koncentrują się na dziedzictwie kulturowym pogranicza, sięgają do tradycji m.in. Bojków i Łemków, dawnych mieszkańców naszego regionu. Głównymi działaniami jest organizacja warsztatów/kursów rękodzielniczych wykorzystujących tradycyjne formy, wzory oraz metody wytwarzania, czy warsztatów zielarskich.

Planowaną formą realizacji operacji w partnerstwie są również wizyty studyjne, słuchowiska karpackie itp. wydarzenia przybliżające dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze Karpat z uwzględnieniem metod czerpiących z tradycji i bogactwa kulturowego lokalnych społeczności, rękodzieła i kuchni Karpat, np. karpacka biżuteria koralikowa, ceramika, rzeźba w drewnie oraz kuchnia karpacka. W ramach projektu planuje się przeprowadzić cykl działań ukierunkowanych na promocję rodzimej tradycji, ze szczególnym uwzględnieniem podtrzymywania, popularyzowania szeroko pojętego dziedzictwa narodowego. Dzięki działaniom zaplanowanym w projekcie pragniemy przybliżyć bardzo bogate dziedzictwo kulturowe Bieszczad nie tylko lokalnej społeczności, ale także osobom odwiedzającym nasz piękny region. Różnorodność rękodzielnicstwa wytwarzanego w Bieszczadach jest ogromna. Działania przez nas zaplanowane mają na celu propagowanie sposobów ich wytwarzania, a co za tym idzie zachowanie dziedzictwa kulturowego regionu. Skierowanie naszych działań do seniorów oraz młodzieży ma na celu zachęcenie obu grup społecznych do aktywnego działania na rzecz rozwoju lokalnej społeczności oraz regionu. Zaplanowano też dokonać analizy tzw. "Tradycji Wynalezionej" w regionie Bieszczadów i dokonać porównania z innymi regionami Polski i Europy. Mamy doświadczenie w realizacji tego typu szkoleń, kursów w ramach np. współpracy (zlecenia) z Urzędem Marszałkowskim, współpracy przy projektach z Centrum Koordynacji i Wspierania Aktywności Społeczno-Gospodarczej – np. Nie ogranicza Kuchnia Pogranicza, "Razem znaczy więcej dla Karpat i dla nas" (Fundacja Instytut Regionalny), "Dzieło Rąk" (Karpackie Inicjatywy Lokalne), czy realizacji warsztatów rękodzielniczych w ramach modelu wsparcia edukacyjnego osób dorosłych pt. „*Rozwijanie kompetencji podstawowych poprzez promowanie kultury i tożsamości bieszczadzkiej*” (współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach projektu: „SZANSA – nowe możliwości dla dorosłych” Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020). **Formuła modelu wsparcia edukacyjnego ma charakter innowacyjny** i polega na zaangażowaniu osób młodych (wnuków Uczestników Projektu, ale i też innych wolontariuszy) w utrwalanie wiedzy, poprzez dodatkowe zadania praktyczne. Wartość dodana w przypadku takiej formuły jest bardzo duża gdyż pozwala na integrację międzypokoleniową, wymienianie się rolami. Osoby młode pełnią rolę „mistrza” dla osób starszych w zakresach związanych z kompetencjami cyfrowymi, a z kolei w zakresach związanych z kompetencjami społecznymi oraz w tematyce kultury regionu/ rękodzieła czy zwyczajów wchodzi w rolę „ucznia”, podnosząc równocześnie motywację Uczestników Projektu do dalszej aktywności np. poprzez wytwarzanie i sprzedaż wyrobów artystycznych z wykorzystaniem kanałów cyfrowych. To właśnie formułę naszego autorstwa wdrażaną w tym pilotażu zamierzamy kontynuować i rozwijać.

Bieszczady są regionem o bardzo bogatej kulturze. Na tym terenie przenikały się kultury wielu narodów. Wiele osób z tego terenu zajmowało się rękodzielnictwem. W 2005 roku Bieszczadzkie Stowarzyszenie Bies (już nieistniejącego) stworzyło bazę 250 rękodzielników w Bieszczadach. Od tego czasu zaszły jednak duże zmiany. Wiele osób zajmujących się wytwarzaniem rękodzieła została zmuszona do wyjazdu w poszukiwaniu pracy. Wiele osób skorzystało na otwarciu granic aby poprawić swoją sytuację ekonomiczną i wyjechało za granicę. Przez naszą działalność staraliśmy się wspierać rękodzielników poprzez organizację wyjazdów na imprezy o różnym zasięgu (lokalne, regionalne, krajowe). Na podstawie obserwacji naszego stowarzyszenia zauważyliśmy, że z każdym rokiem spada liczba rękodzielników z Bieszczadów prezentujących swoje wyroby podczas lokalnych i regionalnych imprez. Spadek liczby wystawców wpływa na powolny zanik dziedzictwa kulturowego naszego regionu. Coraz mniej osób chce się tym zajmować lub nie mają wiedzy jak to robić. Dzięki współpracy w ramach Krajowej Sieci Grup Partnerskich widzimy jak dużym zainteresowaniem cieszą się lokalne wyroby. Nie tylko wyroby rękodzielnicze ale także tradycyjna lokalna żywność.

Odbiorcy:

1. Młodzież - mamy zamiar zorganizować cykl warsztatów w lokalnych szkołach mających za zadanie zachęcić młodzież w Bieszczadach do zajęcia się rękodzielnictwem. Liczymy że skierowanie oferty do tej grupy pozwoli nam na wykształcenie nowego pokolenia rękodzielników, a tym samym zachowania naszego dziedzictwa.
2. Seniorzy są drugą grupą którą chcemy zachęcić do wzięcia udziału w naszym projekcie. Osoby starsze na naszym terenie często są pozostawione samym sobie naszym celem jest zaktywizowanie tych osób i danie im narzędzi do samorealizacji. Liczymy także na bogatą wiedzę jaką posiadają z zakresu tradycji kulturowych naszego regionu i niejednokrotnie sporych umiejętności.

3. Turyści obecni na lokalnych i regionalnych imprezach, kierowanie działań do tej grupy ma na celu popularyzację naszego dziedzictwa wśród osób odwiedzających Bieszczady.

P.2.7. Współpraca w zakresie wspierania edukacji przez całe życie “Smak na produkt”

Projekt „Smak na produkt” realizowany będzie w partnerstwie w formule projektu partnerskiego z podmiotami z obszaru 3 sąsiednich lgd z Podkarpacia. Są to:

- Partner 1) *Lokalna Grupa Działania „Zielone Bieszczady”* działa na obszarze 7 gmin: Czarna, Lutowiska, Ustrzyki Dolne, Solina, Olszanica, Tyrawa Wołoska oraz Sanok.
- Partner 2) *Lokalna Grupa Działania „Dorzecze Wisłoka”* działa na obszarze 4 gmin: Besko, Bukowsko, Zarszyn, Rymanów.
- Partner 3) *Lokalna Grupa Działania „Ziemia Przemyska”* działa na obszarze 8 gmin: Bircza, Fredropol, Krasiczyn, Krzywcza, Medyka, Orły, Stubno, Żurawica.

Wszystkie 3 stowarzyszenia sąsiadują ze sobą, łączy ich podobieństwo ukształtowania terenu, problemów i kierunków działań, idea wspólnych działań w zakresie promocji i rozwoju obszaru w oparciu o turystykę dziedzictwa kulinarnego. Partnerzy współpracowali już ze sobą, tj. realizowali projekt współpracy międzynarodowy w ramach PROW 2014 - 2020 (Partner 1 i 3 – **„Smak na produkt promocja i rozwój obszaru w zakresie turystyki, dziedzictwa i kulinariów”**, którego celem była poprawa jakości życia mieszkańców oraz promocja i rozwój obszarów objętych projektem współpracy w zakresie dziedzictwa i kulinariów oraz walorów turystycznych poprzez organizację warsztatów kulinarnych, pokazu plenerowego, wydanie publikacji, utworzenie podstrony internetowej, przeprowadzenie szkoleń z zakresu certyfikacji produktów tradycyjnych oraz udział w wyjeździe studyjnym i konferencji międzynarodowej. PARTNERZY: LGD „ZIEMIA PRZEMYSKA”, LGD „Zielone Bieszczady, LGD „Nasze Bieszczady”, Stowarzyszenie Rozwoju Wsi KörösVölgye) oraz projekt **„Różne podejścia jeden cel”** w ramach Planu Działania Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 w 2022 r. (Partner 1 i 2).

Podróże „za smakiem” to wyjątkowa forma turystyki, zdobywająca w ostatnich dekadach szczególne uznanie na świecie, jako samodzielna destynacja turystyczna. Regionalne potrawy, trunki i specjały stają się nie tyle smakowitym dodatkiem do wrażeń z podróży, ale celem wyjazdu samym w sobie. Dziedzictwo kulinarne jest istotnym elementem budowy marki turystycznej państwa i regionu. Przy wyborze celu podróży, dobra i oryginalna kuchnia często staje się decydującym argumentem. Wytrawnych globtroterów możemy zachęcić do przyjazdu wielowiekową tradycją prostych potraw, spożywanych w klimatycznych gospodach, karczmach, zajazdach, gościńcach, szynkach. Możemy ich zaprosić także na posiłek „u miejscowych”, czyli w agroturystyce – posiłek z lokalnych produktów, przygotowany przez gospodynię z przepisów zapamiętanych od mamy i babci. Udział w poznawaniu tradycji kulinarnej regionu pozwala lepiej zrozumieć mieszkańców i ich styl życia, a w ten sposób pełniej podróżować. I zrozumieć podkarpacki fenomen – stosunkowo niewielki obszar, będący przez stulecia mozaiką narodów i grup etnograficznych. Współczesna kuchnia podkarpacka chętnie sięga do tej tradycji, do przepisów i recept sprzed lat. I pozwala podkreślać wieloetniczny charakter kulinariów obszaru województwa podkarpackiego. Atrakcje turystyczne naszego województwa to nie tylko świat drewnianych kościołów i cerkwi, wspaniałych pałaców, bezdroży Bieszczadów i Beskidów, czy nieskażonej przyrody Pogórza Przemyskiego. Czyż smakoszy nie przekona do odwiedzenia wnętrz renesansowych i barokowych fortalicjiów staropolska kuchnia zaprawiona smakami dziczyzny? Czy łowców kulinarnych okazji nie ucieszy pełna micha prostego, lecz wyśmienitego jedzenia rodem z tradycji bojkowskiej, lemkowski, pogórzańskiej? A jaka radość w czystym ekologicznie środowisku czeka osoby szukające „zdrowej żywności”.

Na ww. obszarach zarejestrowanych w Krajowym Rejestrze Kół Gospodyń Wiejskich jest 123 KGW. Każde z kół posiada w swoim portfolio od pojedynczych po kilka wspaniałych, przygotowywanych w sposób tradycyjny dań oraz wypieków. Większość z przygotowywanego asortymentu wytwarzana jest z lokalnych lub własnych surowców, wyprodukowanych we własnym gospodarstwie w sposób naturalny, bez dodatków nawozów sztucznych, antybiotyków, etc.

Wyroby spożywcze tradycyjne wpisane na Listę produktów tradycyjnych przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z obszaru LGD Zielone Bieszczady

➤ **gmina Solina:**

- *ser podpuszczkowy z leśną nutą (wpis 2018.07.24)* wniosek złożony przez Bożena Wiśła

- *napój bojkowski z Bieszczadów (w ocenie)* wniosek złożony przez Bożena Wiśła

➤ **gmina wiejska Sanok:**

- *pierogi razowe z Lalina (wpis 2013.12.05)* wniosek złożony przez brak informacji

W dzisiejszych czasach posiadanie produktów z oznaczeniami unijnymi jest bardzo ważna. Daje poczucie bezpieczeństwa konsumentom, a samej firmie podwyższa też prestiż i sprawia, że jest ona szanowana i lubiana przez klientów. Świadomość konsumentów w zakresie wyboru certyfikowanej, tradycyjnej żywności wysokiej jakości wzrasta z każdym kolejnym rokiem. Do jakości produktów spożywczych przykładą się coraz większą wagę. Konsumenty często są gotowi zapłacić więcej, by mieć gwarancję wyboru tego, co najlepsze. Dla klientów kluczową kwestią stała się unijna certyfikacja żywności. Widząc na sklepowej półce produkt z odpowiednim oznakowaniem, wiele osób wybierze go zamiast towaru, który nie ma takiego symbolu. Dla producentów, przetwórców oraz sprzedawców certyfikowana żywność stanowi sposób na zaspokojenie potrzeb coraz większej grupy odbiorców, oraz – w wielu przypadkach – staje się warunkiem utrzymania na rynku. W Polsce coraz więcej producentów tradycyjnej żywności zabiega o certyfikat unijny, chroniący nazwę i tradycyjną recepturę danego produktu oraz pozwalający na ich promocję w całej Unii Europejskiej. Na jej rynku funkcjonuje system służący ochronie i promocji tradycyjnych produktów regionalnych. Można je rejestrować w trzech kategoriach: Chroniona Nazwa Pochodzenia, Chronione Oznaczenie Geograficzne i Gwarantowana Tradycyjna Specjalność. Efekt unijnej rejestracji jest taki, że nazwy nie można używać na oznaczenie produktów powstających inaczej, niż wynika to z zaakceptowanej przez Komisję Europejską specyfikacji. Na wyrobach takich można też umieszczać specjalne ogólnoeuropejskie oznaczenie wskazujące na ochronę, z jakiej wyrób korzysta. Bezprawne korzystanie z zarejestrowanych przez Komisję nazw jest zabronione, a stosowne kontrole są prowadzone corocznie. Za nadużycia grożą surowe kary, z dwuletnim więzieniem włącznie. Rejestracja ma także wymiar ekonomiczny – ceny takich wyrobów znacząco wzrastają, nawet o kilkadziesiąt procent. Oczywiście dopiero po dobrym wypromowaniu produktu. Specyficzne położenie tych regionów, zwłaszcza Bieszczadów skutkowało mieszanym się kultur oraz wytwarzaniem specyficznych, właściwych dla tego regionu produktów. Niegdyś były to produkty codziennej pracy, użyteczne i nieodzowne do przeżycia. Latami zaczęły zanikać z codzienności naszych dziadków i ojców, by teraz przeżywać renesans. Dziś to niezwykle walory kulturowe, lokalne skarby, które podkreślają miejscowy charakter i specyfikę tej ziemi. Teraz, w epoce różnorodności, kiedy pożądana jest wyjątkowość i indywidualny charakter, to właśnie te produkty, świadectwo naszych korzeni, stanowią naszą wizytówkę na zewnątrz. Obok wartości czysto symbolicznej, mogą stanowić one także wartość materialną. Mogą zapewniać nam byt, dając pracę w oparciu o popularyzowanie pamięci o produktach, tradycji i kulturze regionu. 28 kwietnia 2023 r. weszła w życie całkowicie nowa ustawa, istotna dla wytwórców, sprzedawców i innych osób uczestniczących w promocji czy dystrybucji produktów regionalnych czy tradycyjnych. W jednym miejscu gromadzi przepisy dotyczące ochrony i rejestracji tych produktów, a mowa zarówno o żywności, jak i o winach oraz napojach alkoholowych. Do dnia dzisiejszego Polska zarejestrowała w Komisji Europejskiej 44 oznaczeń na produkty rolno-spożywcze (maj 2023 r.)

Produkcja żywności w świetle przepisów prawa krajowego oraz prawa wspólnoty wymaga od producentów posiadania zatwierdzenia do prowadzenia działalności przez odpowiednie organy nadzoru nad bezpieczeństwem żywności (Państwowa Inspekcja Sanitarna, Państwowa Inspekcja Weterynaryjna). Ww. urzędy dokonują zatwierdzenia obiektu do prowadzenia działalności na wniosek podmiotu starającego się o wydanie przedmiotowego dokumentu. Każdy podmiot sektora spożywczego musi produkować żywność w sposób bezpieczny i zgodny z przepisami prawa. Obiekty, w tym przypadku KGW, czy osoby planujące rozpocząć działalność gospodarczą które nie posiadają decyzji zatwierdzającej do prowadzenia działalności wydanej przez właściwego terytorialnie PPIS będą mogły skorzystać z consultingu i pomocy przy zalegalizowaniu działalności. W ramach wdrażania LSR na obszarze działania LGD „Zielone Bieszczady” uruchomiony został Inkubator Przetwórstwa Lokalnego w Moczarach, który spełnia wymagane prawem warunki, posiada linię do obróbki owoców twardych, miękkich, urządzenia do konfekcjonowania miodu, chłodnię i suszarnię.

Ważnym aspektem współpracy będzie promocja lokalnych wyrobów, wytworzonych z lokalnych surowców. Istotnym elementem będzie zastrzeżenie ilościowego (%) surowców pochodzących z lokalnych surowców, nie wliczając w to przypraw oraz dodatków. Niezbędnym warunkiem również będzie legalne i zgodne z przepisami prawa krajowego pozyskiwanie surowców do przygotowania wyrobów, m.in.: pozyskiwanie czosnku niedźwiedziego, mięsa zwierzyny łownej, etc. Uczestnictwo w programie warunkowało będzie uczestnictwo z szkoleniach prowadzonych przez specjalistów z takich dziedzin jak: bezpieczeństwo żywności, marketing, z uwzględnieniem marketingu spożywczego oraz turystycznego, prawnego, etc.

Integralną częścią programu będzie poszerzenie listy produktów tradycyjnych prowadzonej przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz opracowanie przewodnika kulinarnego wraz z mapą lokali biorących udział w programie. Przewodnik składał się będzie z opisu dania / potrawy / wyrobu wraz ze zdjęciami, jego historią oraz lokalizacją na mapie. W sezonie letnim organizowany będzie festiwal kulinarny, na który prowadzona będzie promocja lokalnych wyrobów. Jednym z elementów festiwalu będzie wybór dania / potrawy / wyrobu, który po degustacji i ocenie otrzyma Grand Prix roku. Ważnym aspektem dziedzictwa kulinarnego będzie odwołanie do historii tego obszaru, stąd zaplanowane szkolenia: kuchnia żydowska, grecka, dworska, bojkowska i łemkowska. Ważnym aspektem będzie edukacja w tym zakresie od najmłodszego pokolenia, stąd obok KGW i przedsiębiorców branży gastronomicznej planuje się włączenie szkół i przedszkoli.

O komplementarności tego przedsięwzięcia świadczy fakt, że łączy się bezpośrednio z ideą **Szlaku Kulinarnego Podkarpackie Smaki** <https://www.szlakpodkarpackiesmaki.pl/pl/home> oraz nowym stosunkowo szlakiem ogólnopolskim - **Szlak Kulinarno-Turystyczny Ekologia Jakość Tradycja** (<https://www.facebook.com/groups/473455031239821>). Realizacji w 2022 roku przez Partnera 1 kursu „Bieszczadzkie Smaki” (w ramach projektu **Rozwój Bieszczadzkiego UL’a – Bieszczadzkiego Uniwersytetu Ludowego 2020 –2022**) to kolejny argument w zasadności planowanych działań, była to również okazja do zebrania opinii uczestników. Dotychczasowa współpraca Partnerów, a zwłaszcza Partnera nr 1 z OSP w zakresie projektu Kuchnia Strażacka oraz Stowarzyszeniem Polska Ekologia, oraz kilkuletnia współpraca z Państwową Inspekcją Sanitarną w zakresie organizacji pikniku ekologicznego i grzybobrania i szkolenia w 2020 również z Państwową Inspekcją Weterynaryjną.

Planowana operacja nawiązuje do działań prowadzonych już przez Partnera nr 1 (LGD "Zielone Bieszczady"):

1. W dniach 23 - 25 października 2018 r. w Stolicy Kresowej Chreptiów w Lutowiskach dla mieszkańców swojego obszaru oraz partnerskich LGD: Lokalnej Grupy Działania "Ziemia Przemyska", Lokalnej Grupy Działania Nasze Bieszczady bezpłatne szkolenie na temat certyfikacji i promocji produktów lokalnych. Szkolenie realizowane było w ramach projektu współpracy międzynarodowej *"Smak na produkt - promocja i rozwój obszaru w zakresie turystyki dziedzictwa i kulinariów"*.

Szkolenie obejmowało następujące tematy:

- Uwarunkowania prawne certyfikacji produktów lokalnych.
- Proces certyfikacji i promocji produktów lokalnych.
- Wymogi prawne przy wprowadzaniu do obrotu żywności lokalnej, tradycyjnej i regionalnej w zakresie przepisów weterynaryjno-sanitarnych (sprzedaż bezpośrednia).
- Znaczenie żywności lokalnej dla rozwoju obszarów wiejskich.
- Dobre przykłady promocji produktów lokalnych w Polsce i za granicą.
- Mapy produktów lokalnych, przykłady imprez związanych z produktami, potrawami lokalnymi i regionalnymi, sklepiki produktów lokalnych i półki regionalne.

Podczas szkolenia zgłoszone zostało zapotrzebowanie kontynuacji tych tematów. Po realizacji tego zadania również zgłaszali się inni zainteresowani tą tematyką.

2. Dnia 10.12.2019 r. w godzinach wieczornych w Hotelu Rzeszów w ramach realizacji zlecenia na rzecz Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego Partner 1 był organizatorem *"Wieczoru z projektami Interreg" podczas X Posiedzenia Komitetu Monitorującego Program Interreg V-A Polska-Słowacja 2014-2020*. Spotkanie

dla gości z Polski i Słowacji prowadził wybitny aktor i miłośnik gór Pan Stanisław Jaskółka. Prezentację na temat "Szlaku Historycznych Receptur" wygłosiła Pani Monika Maślanka-Preneta z Regionalnego Punktu Kontaktowego Województwa Podkarpackiego, a "Szlaku Kultury Wołoskiej" zaprezentowała Pani Agnieszka Pieniążek - Prezes Stowarzyszenia na Rzecz Rozwoju i Promocji Podkarpacia "Pro Carpathia". Zgodnie z umową zapewniliśmy degustację produktów pasterskich oraz występ zespołu muzycznego - Kapeli Watra (Pan Piotr Hołubowski - gitara, wokół i Pan Piotr Błaszczak - akordeon, wokół) - w ramach promocji "Szlaku Kultury Wołoskiej". Prezentację swojej winnicy oraz degustację wina dokonali dla nas Państwo Elżbieta i Dariusz Rosół z Winnicy Przeworskiej w ramach promocji "Szlaku Historycznych Receptur". Zorganizowaliśmy także wystawę prac malarskich obiektów UNESCO na pograniczu polsko-słowackim, które udostępnił nam Zamawiający. W ramach degustacji goście mogli poprobować pysznych i wielokrotnie nagradzanych serów od Pani Bożeny Wisły z Bukowca (różne rodzaje bundzu) oraz oscypków i bryndzy od Pana Jacka Skórki z Bacówki Caryńskie. Nie zabrakło też prawdziwie bieszczadzskich dodatków: proziaków, masła z czosnkiem niedźwiedzim oraz pysznego dżemu z jagód leśnych produkcji Pana Arkadiusza Kuca.

3. W 2020 „*Skuteczne sposoby dywersyfikacji działalności rolniczej na przykładzie Słowacji i Austrii*” (Operacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Schematu II Pomocy Technicznej „Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich” Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020”), jej celem było zwiększenie udziału zainteresowanych stron we wdrażaniu inicjatyw na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, tj. działań w zakresie budowania i wdrażania promocji produktów lokalnych, wspierania przetwórstwa lokalnego oraz sprzedaży produktów, a także upowszechnianie i wzmacnianie świadomości społeczeństwa na temat agroturystyki i turystyki wiejskiej. Uczestnicy wyjazdu studyjnego mieli możliwość wymiany wiedzy pomiędzy doświadczonymi producentami rolnymi z Austrii i Słowacji. Przekonali się o tym, że nie tylko dlatego warto wspólnie z sąsiadami produkować, ale również jak razem wyprodukowane dobra skutecznie sprzedać przy wsparciu różnych instytucji rynku. A podczas szkolenia podsumowującego projekt uczestnicy zgłębiali wiedzę na temat przetwórstwa produktów wytworzonych w gospodarstwie rolnym i ich sprzedaż na małą skalę (MOL/sprzedaż marginalna, lokalna i ograniczona, sprzedaż bezpośrednia, rolniczy handel detaliczny); zasad i wymogów sprzedaży produktów spożywczych na małą skalę (wymogi sanitarne, weterynaryjne, zasady opodatkowania), agroturystyki i turystyki wiejskiej oraz inkubatora przetwórstwa rolnego i jego roli w rozwoju lokalnym.

Stąd proponowane formy realizacji zaplanowanej operacji to m.in: szkolenia, warsztaty, wizyt studyjne, publikacje, imprezy.

Na terenie każdej partnerskiej LGD istnieje szansa powiązania produktów tradycyjnych zwłaszcza kulinariów z ruchem turystycznym oraz zapotrzebowaniem lokalnej społeczności. W wielu przypadkach zdarza się, że mieszkańcy i turyści nie wiedzą o dostępności produktów posiadających wieloletnią tradycję, a w obecnych czasach turystyka kulinarna coraz bardziej zyskuje na popularności. Bardzo ważnym działaniem jest więc identyfikacja lokalnych produktów oraz ich ochrona i promocja, co przyczynia się do zachowania dziedzictwa kulturowego, rozwoju poszczególnych regionów oraz umocnienia tożsamości społeczności lokalnych. Z uwagi na powyższe warto rozwijać inicjatywy rozpoczęte w poprzednich perspektywach finansowych, zaangażować różne, także inne grupy społeczne, nie tylko KGW, m.in. młodzież i dzieci. Jeszcze bardziej zachęca do korzystania z infrastruktury inkubatora przetwórstwa lokalnego. Edukować i zachęcać producentów do certyfikacji na poziomie krajowym (lista MRiRW), a także zachęcać do uzyskania certyfikatów unijnych potwierdzających jakość i tradycję. Współpraca z innymi podmiotami to efekt synergii.

P.3.1. Eko inicjatywy - podnoszenie wiedzy osób z obszaru LSR związanej z przeciwdziałaniem negatywnym zjawiskom eko-społecznym i środowiskowym

Projekt „Eko inicjatywy” realizowany będzie w ramach operacji własnej, przy współudziale, zaangażowaniu podmiotów z różnych sektorów z całego obszaru LSR.

Z doświadczenia wiemy, że tworzenie lokalnych proekologicznych sieci współpracy, obejmujących organizacje pozarządowe, darczyńców, liderów lokalnych i samorządowych, media i wolontariuszy pozwala na trwałe i skuteczne osadzenie tematyki ekologicznej w społecznościach lokalnych. Z perspektywy ochrony bioróżnorodności, walki z zanieczyszczeniem planety czy walki ze zmianami klimatu, to właśnie poziom lokalny jest kluczowy. Wyjście poza krąg prostych, choć bardzo potrzebnych akcji sprzątania parków, lasów, czy brzegów rzek, do prowadzenia bardziej złożonych projektów, to niełatwe zadanie. Wymaga ono szerokiej działalności edukacyjnej, wsparcia finansowego i wypracowania dobrych praktyk obrazujących różne sposoby skutecznego społecznego oraz proekologicznego zaangażowania obywateli na poziomie lokalnym.

Jak wynika z informacji członków LGD (4 osoby) - przedstawicieli Ośrodka Działaj Lokalnie oraz wieloletnich członków komisji konkursowej to właśnie lokalne konkursy grantowe „Działaj lokalnie i ekologicznie” cieszą się dużym zainteresowaniem.

Realizacja tego przedsięwzięcia ukierunkowanego na ochronę środowiska i przeciwdziałanie zmianom klimatu bezpośrednio nawiązuje do obecnie realizowanej LSR: 3.2 *Podnoszenie wiedzy osób z obszaru LSR związanej z zakładaniem działalności gospodarczej i rozwojem przedsiębiorczości oraz przeciwdziałanie negatywnym zjawiskom społecznymi i środowiskowymi.*

Prowadzenie przez LGD działań edukacyjnych, szkoleniowych i doradczych, których kontynuację zaplanowano w kolejnej LSR to sposób na wsparcie gmin członkowskich i mieszkańców w nadążaniu za Europejskim Zielonym Ładem, dlatego też by sprostać tym wyzwaniom i móc pełnić rolę „ekodoradcy”:

1. Od ubiegłego roku jesteśmy uczestnikiem (Prezes Zarządu, kierownik biura) projektu **Fundusze dla klimatu – Sieć Doradców NGO**, to projekt szkoleniowo-doradczy realizowany przez Ogólnopolską Federację Organizacji Pozarządowych (OFOP) przy współpracy Fundacji Sendzimira w ramach środków Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności.
2. Od lutego br. przystąpiliśmy (zespół 3 osobowy) również do ogólnopolskiego programu tzw. **„Zielony Lider”**, który wspiera lokalnych liderów i liderki w działaniach na rzecz ochrony środowiska, zrównoważonego rozwoju oraz mitygacji i adaptacji do zmian klimatu.

W stowarzyszeniu prowadzimy: działania informacyjno-promocyjno-edukacyjne: propagowanie wśród mieszkańców naszego obszaru wiedzy o zmianach klimatu i dobrych praktykach; propagowanie programów realizowanych przez NFOŚiGW oraz WFOŚiGW, oraz działania techniczno-inwestycyjne – działania polegające na finansowaniu i realizowaniu inwestycji o charakterze adaptacyjnym w zakresie infrastruktury przez naszych Beneficjentów oraz przez nas samych.

Zdiagnozowane potrzeby są wynikiem wiedzy i doświadczeń członków stowarzyszenia (LGD partnera trójsektorowego, który prowadzi działalność od 2008 roku), aktywności grupy roboczej ds. LSR, spotkań i wspólnych inicjatyw z WFOŚiGW w Rzeszowie. Wynika również z potrzeb określonych przez uczestników różnych wydarzeń przez nas organizowanych, min. pikniku ekologicznego, akcji nasadzeń, sprzątania rzeki, kursów ziołowych, z zakresu permakultury. Docelowo temat ten chcemy połączyć z już realizowanymi działaniami celem propagowania zrównoważonego systemu upraw roślin rolniczych i ogrodniczych (permakultura, agroleśnictwo, rolnictwo regeneratywne) opartych na gatunkach rodzimych poprzez urządzenie na działce ogrodu permakulturowego i społecznego. Do zrealizowania inicjatywy zakładamy zaangażowanie doświadczonych osób i podmiotów, dlatego też już na etapie przygotowania koncepcji nawiązaliśmy współpracę z Arboretum i Zakładem Fizjografii w Bolestraszcach, Państwową Akademią Nauk Stosowanych w Krośnie oraz Państwową Wyższą Szkołą Techniczno-Ekonomiczną w Jarosławiu, Bieszczadzkiem Parkiem Narodowym oraz Nadleśnictwami i Inkubatorem Przetwórstwa Lokalnego w Moczarach. Te działania wynikają z już prowadzonych konsultacji społecznych i zebranych danych z naszych gmin członkowych na temat realizacji i wsparcia mieszkańców w programie Czyste Powietrze. Odwiedziliśmy też n. Blisko Krakowa która realizowała przedsięwzięcie pracowni mobilnej EKOCHATKA w ramach operacji własnej oraz duży projekt z zakresu OZE.

Staramy się dobre praktyki – „eko” pokazywać naszym mieszkańcom, przedsiębiorcom ngo i samorządom, min. 2021 KSOW - **Ekologia a turystyka - wymiana wiedzy i rozpowszechnianie rezultatów działań na przykładzie Austrii**” - Wybór tematyki – ekologia i jej znaczenie dla turystyki, która jest głównym motorem rozwoju obszarów wiejskich na naszym obszarze wiąże się także z rosnącym w ciągu ostatnich lat zainteresowaniem ekoturystyką. Od kilkunastu lat, panuje moda na „eko”, czyli powrót do natury i życie w sposób nie zakłócający naturalnego środowiska. Ekologiczne podejście do życia przejawia się we wszystkich obszarach życia, również w turystyce. Takie „eko” podejście do turystyki, to ekoturystyka, czyli ruch turystyczny, który zakłada świadomość ekologiczną turysty. Chodzi o to, aby zachować naturalne środowisko i poprzez turystykę wspierać rozwój zachowań pro ekologicznych. Turysta podróżujący w nurcie „eko” nie zakłóca rozwoju przyrody i swoim zachowaniem nie przyczynia się do jej dewastacji. Jest zintegrowany z przyrodą i jej zasobami, a jego działania pozwalają zasoby te zachowywać i odnawiać. Do tego należy dodać argument, że ekoturystyka z agroturystyką bywa bardzo często mylona. A mieszkańcy oczekują „namacalnych” przykładów osiągnięć ekoturystyki, w tym zastosowania rozwiązań OZE oraz stawiają pytania – ekologia – czy to się opłaca? Na te i inne pytania będziemy starali się odpowiedzieć podczas wizyty studyjnej i szkolenia z elementami podsumowania.

Zwłaszcza teraz z czasach pandemii zdrowe odżywianie i aktywny wypoczynek odgrywa dużą rolę. I należy się spodziewać, że gdy wszystko wróci do normy to znaczenie zwłaszcza produktów ekologicznych i ekoturystyki wzrośnie.

Zaś w ramach pozyskanych w 2023 r. środków (KSOW) planujemy dwie wizyty studyjne: „Wymiana doświadczeń podmiotów realizujących inicjatywy na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich – studia przypadków” oraz „Innowacyjny model produkcji, przetwórstwa i dystrybucji ziół w Dolinie Zielawy”, konkurs „Klimat, środowisko i biogospodarka – moja miejscowość za 10 lat” adresowany do młodzieży i osób młodych do 35 roku życia zamieszkujących teren LGD „Zielone Bieszczady”, a także zorganizować konferencję podsumowującą „Ekologia – czy to się opłaca?” Naszym dodatkowym Partnerem KSOW w tym projekcie jest Gmina Tyrawa Wołoska.

W związku z powyższym zaplanowano w ramach realizacji celu III, przedsięwzięcie: **Eko inicjatywy - podnoszenie wiedzy osób z obszaru LSR związanej z przeciwdziałaniem negatywnym zjawiskom społecznymi i środowiskowymi:**

Przykładowe planowane akcje:

Eko = edukacja.

Warto podkreślić znaczenie akcji informacyjnych i kampanii edukacyjnych w projektach ekologicznych. Wzrost wiedzy przyrodniczej i postaw proekologicznych jest często kluczowy dla zaangażowania lokalnych zasobów, czy wolontariuszy do realizacji projektów ekologicznych. Nic więc dziwnego, że wiele lokalnych inicjatyw działania informacyjne i edukacyjne traktuje jako priorytet.

„**Otwórz oczy na zielone!**” m.in. planujemy poprowadzić warsztaty na podstawowe tematy: Jak dbać o środowisko? Dlaczego warto segregować śmieci? Co nam daje natura? Dla zwiększenia zasięgu projektów edukacyjnych i uzyskania efektu kaskadowego warto je skierować do liderów opinii na poziomie lokalnym.

„**Zero waste**” - będą to szkolenia ToT (training of trainers), czyli zajęcia dla kadry nauczycielskiej i lokalnych liderów/liderek.

Inne proponowane formy realizacji: szkolenia, warsztaty, wizyt studyjne, publikacje, pokazowe pracownie, mobilne pracownie OZE.

P.3.2. Bieszczadzkie kobitki w EkoAkcji

Raport *Kobiety. Wieś. Klimat i Środowisko w mozaice postaw, poglądów i działań* wykazał, że:

- Zagadnienie zmiany klimatu coraz mocniej przenika do świadomości społecznej, w tym także mieszkank wsi;
- Większość mieszkank wsi nie czuje się zaniepokojona ogólnym stanem środowiska naturalnego w swoim otoczeniu, ale martwią je różne konkretne problemy ekologiczne, w tym w największym stopniu zaśmiecenie środowiska, ekstremalne zjawiska pogodowe i zmniejszająca się liczba pszczół oraz innych zapylaczy;
- Zaledwie 7% mieszkank wsi deklaruje społeczną aktywność na rzecz środowiska lub klimatu;

- Aktywność społeczna kobiet na rzecz klimatu i środowiska uwarunkowana jest wieloma czynnikami. Z jednej strony brakuje lokalnych inicjatyw, w których kobiety mogłyby brać udział, czasu, by móc się w nie zaangażować, wiedzy, jak to zrobić, a także funduszy. Kobiety zwracają również uwagę na problem dyskryminacji kobiet – zarówno w lokalnej przestrzeni publicznej, jak i w obrębie swoich rodzin; - Część kobiet jest ponadto przekonana o braku swojego wpływu na stan środowiska i klimatu. Około 40% mieszkank nie widzi potrzeby, by włączać się w takie działania, ale 55% byłoby gotowych włączyć się w jakieś inicjatywy, gdyby tylko pojawiły się one w ich okolicy.

Wojna w Ukrainie wpłynęła nie tylko na bezpieczeństwo energetyczne Europy i Polski, ale także sytuację żywnościową na całym świecie, w tym przełożyła się na wzrost cen żywności i konieczność zmniejszania zależności od Rosji w zakresie produkcji żywności. Na kryzys ten nakładają się inne wyzwania związane z COVID, globalnym ociepleniem i kryzysem bioróżnorodności. Model rozwoju wsi i rolnictwa, który będzie odporny na takie kryzysy i będzie mógł im sprostać musi mieć charakter zrównoważony - łączyć produkcję żywności z dbałością o środowisko, nieodnawialne zasoby oraz jakość życia obecnych i przyszłych pokoleń.

Naszym pomysłem jest zaangażowanie seniorów, w szczególności kobiet z KGW, w działania związane z kryzysem klimatycznym, gdyż to właśnie kobiety wykazują większy aktywizm w walce ze zmianami klimatu, demonstrując większą świadomość i troskę o naszą planetę niż mężczyźni.

Z jednej strony mając świadomość roli kobiet wiejskich, jaką mają do odegrania w ochronie klimatu, z drugiej strony odpowiadając na ich zapotrzebowanie na inicjatywy lokalne i zgłaszaną gotowość do wzięcia w nich udziału, w ramach wdrażania LSR zaproponujemy KONKURS GRANTOWY dedykowany kobietom. Głównym celem tego Konkursu Grantowego będzie zaangażowanie kobiet, w tym członkiń Kół Gospodyń Wiejskich i zwiększenie ich świadomości ekologicznej w zakresie indywidualnych działań na rzecz ochrony klimatu. Konkurs będzie miał również na celu popularyzację właściwych zachowań ekologicznych stosowanych w gospodarstwie domowym, a także zwiększenie świadomości ekologicznej w zakresie indywidualnych działań na rzecz ochrony klimatu, które można w prosty sposób wprowadzać we własnych domach. Celem pośrednim Konkursu będzie utwierdzenie w przekonaniu, że warto zmieniać dotychczasowe codzienne nawyki na bardziej ekologiczne, przyczyniające się do oszczędzania zasobów naturalnych i dzięki temu pozytywnie wpływać na klimat, a także zwrócenie uwagi uczestniczek konkursu na kwestie zmian klimatu i zachęcenie ich do poszerzania wiedzy w tym zakresie.

Dodatkowym efektem Konkursu Grantowego będzie stworzenie przez nas e-book'a , w którym znajdą się wszystkie dofinansowane zadania grantowe, jako przykłady dobrych praktyk. E-book zostanie opublikowany na stronie www i w mediach społecznościowych.

W związku z powyższym można stwierdzić, że LSR cechuje spójność, komplementarność i synergia obszaru, zasobów i podmiotów obszaru.

VI. CELE I WSKAŹNIKI

Obszar Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „Zielone Bieszczady” jest spójny terytorialnie i kontekstowo. Jak wynika z przeprowadzonych analiz wszystkie gminy wchodzące w skład LGD borykają się z podobnymi problemami bezrobocia, w szczególności osób młodych, migracji, starzejącego się społeczeństwa, niedostatecznego wykorzystania zasobów, braków w zakresie kompetencji i umiejętności mieszkańców, czy też brakiem wystarczających działań partnerskich i współpracy. Wszystkie gminy mają również podobne mocne strony, szczególnie w postaci rozpoznawalnego obszaru pozwalającego na rozwój działalności gospodarczych, ambitnych mieszkańców, liczne zasoby lokalne, w tym turystyczne, przyrodnicze.

W rozdziale IV dokonano analizy posiadanych i pozyskanych danych, przedstawiono najważniejsze obszary tematyczne, problematyczne, priorytety w zakresach potrzeb i potencjałów obszaru. W wyniku przeprowadzonych badań określono najistotniejsze grupy docelowe, jak również potencjalnych beneficjentów środków dostępnych w ramach wdrażania LSR, w tym grupy zagrożone wykluczeniem.

Lokalna Strategia Rozwoju obszaru LGD “Zielone Bieszczady” opiera swoje kierunki działania zarówno na doświadczeniu własnym LGD i partnerów, na możliwym do wykorzystania potencjale obszaru, jak i wymogach programowych.

W ramach przeprowadzonej logiki interwencji na podstawie zidentyfikowanych uprzednio problemów obszaru, w powiązaniu z potencjałami, wskazano stojące przed zespołem wdrażającym LSR wyzwania, jak również agregujące je konkretne przedsięwzięcia. Należy zaznaczyć, iż nie ujęto wszystkich zidentyfikowanych podczas analizy obszarów problemowych, dokonano wyboru i skoncentrowano się na tych celach oraz działaniach, które dodają wartość do istniejącego wsparcia i mają największe szanse na przyczynienie się do osiągnięcia oczekiwanych zmian, a zarazem są możliwe do zrealizowania w ramach dostępnych programów. Jednocześnie, zgodnie z wymogami programowymi, wybrano cele i odpowiadające im wskaźniki udostępnione w dokumentach programowych, tj. PS WPR 2023-2027 oraz FEP 2021-2027. Ponadto planuje się wesprzeć zamierzone do realizacji cele środkami własnymi LGD, środkami przeznaczonymi na aktywizację oraz pochodzącymi z zewnętrznych środków publicznych – innych projektów. Podczas procesu tworzenia celów posługiwano się zasadą SMART.

Opracowania LSR zostały poddane ostatecznym konsultacjom społecznym, w wyniku których zostały zaakceptowane po uwzględnieniu wniosków płynących z konsultacji.

Tabela 15. Logika interwencji cz.2 Powiązanie wyzwań- ich realizacji oraz określających ich wskaźników

Wyzwanie		Sposób usunięcia problemu - PRZEDSIĘWZIĘCIE LSR	Rezultat	Produkt
CEL 1 Przedsiębiorcze i przyjazne Bieszczady				
W1	Wsparcie przedsiębiorczości na obszarze objętym LSR, w szczególności w zakresie usług turystycznych, rekreacyjnych i okołoturystycznych	P.1.1 Rozwój gospodarczy i wzrost zatrudnienia na obszarach wiejskich w branżach kluczowych dla obszaru LSR	Nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR	Liczba przedsiębiorstw utworzonych i rozwiniętych dzięki wsparciu WPR w zakresie branż kluczowych
W2	Wsparcie osób w niekorzystnej sytuacji poprzez zatrudnienie			
W3	Wsparcie działań skierowanych na rozwój zaplecza usług turystycznych			
W4	Ukierunkowanie rozwoju gospodarki lokalnej na zidentyfikowane potrzeby mieszkańców i turystów			
W5	Sieciowanie usług turystycznych wspomagających rozwój przedsiębiorczości			
W6	Wzrost wykorzystania rozwiązań proekologicznych, odnawialnych źródeł energii w ramach prowadzenia działalności gospodarczej			
W7	Wprowadzenie nowoczesnych rozwiązań w działalności gospodarczej			
W8	Wsparcie przedsiębiorczości na obszarze w zakresie działalności zagród edukacyjnych		Liczba przedsiębiorstw	Liczba gospodarstw

W9	Wsparcie przedsiębiorczości na obszarze w zakresie ofert spędzania czasu związanych z rolnictwem		rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR	rozwiniętych dzięki wsparciu WPR
W10	Wsparcie przedsiębiorczości na obszarze w zakresie edukacji rolnej, świadomości ekologicznej i konsumenckiej			
W11	Wsparcie przedsiębiorczości na obszarze objętym LSR, ze wsparciem kierowanym do osób młodych	P.1.2 Tworzenie przez osoby młode podmiotów generujących miejsca pracy w zakresie branż kluczowych dla obszaru	Nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR	Liczba utworzonych przedsiębiorstw dzięki wsparciu WPR w zakresie branż kluczowych przez osoby młode
W12	Wsparcie osób w niekorzystnej sytuacji poprzez zatrudnienie			
W13	Zachęcenie osób młodych do prowadzenia działalności gospodarczej na obszarze LSR, w tym poprzez wsparcie finansowe			
W14	Wsparcie działań skierowanych na rozwój zaplecza usług turystycznych			
W15	Ukierunkowanie rozwoju gospodarki lokalnej na zidentyfikowane potrzeby mieszkańców i turystów			
W16	Sieciowanie usług turystycznych wspomagających rozwój przedsiębiorczości			
W17	Wzrost wykorzystania rozwiązań proekologicznych, odnawialnych źródeł energii w ramach prowadzenia działalności gospodarczej			
W18	Wprowadzenie nowoczesnych rozwiązań w działalności gospodarczej			
W19	Zwiększone wykorzystanie istniejącej infrastruktury	P.1.3 Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej	Odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów małej infrastruktury objętych wsparciem
W20	Zwiększenie ofert spędzania czasu wolnego poprzez rozwój infrastruktury			
W21	Ograniczenie braków w infrastrukturze lokalnej, zwiększenie wykorzystania ukształtowania i walorów przyrodniczych terenu			
W22	Wzrost wykorzystania rozwiązań proekologicznych, odnawialnych źródeł energii w ramach infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej			

**CEL 2 Bieszczady dla mieszkańców - wyrównywanie szans rozwojowych
mieszkańców obszaru LSR**

W23	Przystosowanie obiektów publicznych oraz lokalnej infrastruktury w zakresie dostępności architektonicznej	P.2.1 Rozwój infrastruktury publicznej związanej z kulturą, sportem, rekreacją i turystyką	Odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów małej infrastruktury objętych wsparciem			
W24	Zwiększenie ofert spędzania czasu wolnego poprzez rozwój małej infrastruktury publicznej						
W25	Zachęcenie osób młodych do pozostania poprzez budowanie atrakcyjnej oferty osiedlania się, zakładania rodzin, w tym infrastruktura wspierająca rodzinę						
W26	Wzrost wykorzystania rozwiązań proekologicznych, odnawialnych źródeł energii w ramach prowadzenia działalności gospodarczej						
W27	Wsparcie działań turystycznych, rekreacyjnych i okołoturystycznych poprzez rozwój infrastruktury						
W28	Zwiększone wykorzystanie istniejącej infrastruktury						
W29	Ograniczenie braków w infrastrukturze lokalnej, zwiększenie wykorzystania ukształtowania i walorów przyrodniczych terenu						
W30	Podniesienie poziomu kompetencji cyfrowych społeczeństwa				P.2.2. Wsparcie jakości edukacji uczniów poza edukacją formalną	Liczba uczniów, którzy nabyli kwalifikacje po opuszczeniu programu	Wspierane strategie rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność. Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego
W31	Wprowadzanie ofert spędzania wolnego czasu dla uczniów poza edukacją formalną						
W32	Wprowadzanie bezpłatnych lub niewiele płatnych ofert spędzania wolnego czasu dla uczniów poza edukacją formalną						
W33	Aktywizacja uczniów, integracja społeczna dzięki edukacji nieformalnej						
W34	Ograniczenie braków w infrastrukturze lokalnej, zwiększenie wykorzystania posiadanych zasobów, poszerzenie wyposażenia						
W35	Podniesienie poziomu kompetencji cyfrowych społeczeństwa	P.2.3. Wsparcie jakości edukacji	Liczba uczniów, którzy nabyli	Wspierane strategie rozwoju			

W36	Wprowadzanie ofert spędzania wolnego czasu dla uczniów poza edukacją formalną	uczniów, rodziców i kadry nauczycielskiej w zakresie kompetencji oraz procesów włączenia społecznego	kwalifikacje po opuszczeniu programu	lokalnego kierowanego przez społeczność. Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego
W37	Wprowadzanie bezpłatnych lub niewiele płatnych ofert spędzania wolnego czasu dla uczniów poza edukacją formalną			
W38	Podniesienie kompetencji XXI wieku			
W39	Nawiązanie współpracy, prowadzenie działań partnerskich pozwalających na realizację założeń oraz otrzymanie wartości dodanej			
W40	Ograniczenie braków w infrastrukturze lokalnej, zwiększenie wykorzystania posiadanych zasobów, poszerzenie wyposażenia			
W41	Podniesienie poziomu kompetencji cyfrowych społeczeństwa	P.2.4. Wsparcie w uzyskiwaniu podstawowych kompetencji, w tym kompetencji cyfrowych mieszkańców obszaru LSR	Liczba osób, które uzyskały kwalifikacje po opuszczeniu programu	Wspierane strategię rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność. Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego
W42	Podniesienie kompetencji XXI wieku			
W43	Nawiązanie współpracy, prowadzenie działań partnerskich pozwalających na realizację założeń oraz otrzymanie wartości dodanej			
W44	Zachęcenie mieszkańców do podniesienia umiejętności, doprowadzenie do wzrostu kompetencji			
W45	Zdobycie nowych lub podniesienie już posiadanych kwalifikacji/ kompetencji lub przekwalifikowanie się mieszkańców, w szczególności osób zagrożonych wykluczeniem			
W46	Pobudzenie poczucia tożsamości lokalnej wśród młodego pokolenia	P.2.5. Współpraca w zakresie wspierania edukacji przez całe życie "Cudze chwalić - swego nie znacie"	Liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego	Liczba inicjatyw wspierających edukację mieszkańców LGD
W47	Poznanie oraz zdobycie umiejętności w zakresie wykonywania produktów lokalnych			
W48	Nawiązanie współpracy, prowadzenie działań partnerskich pozwalających na realizację założeń oraz otrzymanie wartości dodanej			
W49	Odszukanie nowych form, sposobów na aktywizację, pobudzenie społeczeństwa			

	lokalnego do działań, podniesienia rangi tożsamości lokalnej		(EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami	
W50	Zachęcenie mieszkańców do podniesienia umiejętności, doprowadzenie do wzrostu kompetencji			
W51	Ukierunkowanie edukacji nieformalnej na dziedzictwo kulturowe, historyczne, pobudzenie poczucia tożsamości lokalnej			
W52	Współpraca z seniorami w celu utrwalenia tożsamości lokalnej, poszerzenie przez nich umiejętności			
W53	Pobudzenie poczucia tożsamości lokalnej wśród młodego pokolenia	P.2.6. Współpraca w zakresie wspierania edukacji przez całe życie „Ocalić od zapomnienia, czyli z tradycją w nowoczesność”	Liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami	Liczba inicjatyw wspierających edukację mieszkańców LGD w zakresie zasobów kulturowych, dziedzictwa obszaru
W54	Poznanie oraz zdobycie umiejętności w zakresie wykonywania produktów lokalnych			
W55	Nawiązanie współpracy, prowadzenie działań partnerskich pozwalających na realizację założeń oraz otrzymanie wartości dodanej			
W56	Zachęcenie mieszkańców do podniesienia umiejętności, doprowadzenie do wzrostu kompetencji			
W57	Ukierunkowanie edukacji nieformalnej na dziedzictwo kulturowe, historyczne, pobudzenie poczucia tożsamości lokalnej			
W58	Współpraca z seniorami w celu utrwalenia tożsamości lokalnej, poszerzenie przez nich umiejętności			
W59	Ukierunkowanie promocji obszaru na zasoby lokalne, w szczególności kulinarne	P.2.7. Współpraca w zakresie wspierania	Liczba osób korzystających	Liczba inicjatyw wspierających

W60	Podniesienie wiedzy i umiejętności mieszkańców w zakresie dziedzictwa kulinarnego obszaru	edukacji przez całe życie „Smak na produkt”	z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami	edukację mieszkańców LGD w zakresie zasobów kulinarnych obszaru
W61	Nawiązanie współpracy, prowadzenie działań partnerskich pozwalających na realizację założeń oraz otrzymanie wartości dodanej			
W62	Odszukanie nowych form oraz odnowienie znanych form promocji i aktywizacji w kierunku zasobów kulinarnych obszaru dzięki współpracy partnerskiej			
W63	Zidentyfikowanie produktów kulinarnych i przygotowanie ich do rejestracji na Liście Produktów Tradycyjnych lub innych			
W64	Mocniejsze powiązanie kulinarnych produktów lokalnych, tradycyjnych z ruchem turystycznym na obszarze			

CEL 3 Ekologiczne Zielone Bieszczady

W65	Przeprowadzenie działań podnoszących świadomość ekologiczną, społeczną	P.3.1 Eko inicjatywy - podnoszenie wiedzy osób z obszaru LSR związanej z przeciwdziałaniem negatywnym zjawiskom społecznym i środowiskowym	Liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w	Liczba Eko-inicjatyw podnoszących wiedzę związaną z przeciwdziałaniem negatywnym zjawiskom społecznym i środowiskowym
W66	Zachęcenie do wprowadzenia działań proekologicznych			
W67	Nawiązanie współpracy, prowadzenie działań partnerskich pozwalających na realizację założeń oraz otrzymanie wartości dodanej			

			zakresie gospodarowania zasobami	
W68	Przeprowadzenie działań podnoszących świadomość ekologiczną, społeczną	P.3.2 Bieszczadzkie kobitki w EkoAkcji	Liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami	Liczba inicjatyw ekologicznych realizowanych przez kobiety
W69	Zachęcenie do wprowadzenia działań proekologicznych			
W70	Nawiązanie współpracy, prowadzenie działań partnerskich pozwalających na realizację założeń oraz otrzymanie wartości dodanej			
W71	Wsparcie przedsiębiorczości na obszarze objętym LSR, w szczególności w zakresie usług turystycznych, rekreacyjnych i okołoturystycznych			
W72	Wzrost wykorzystania rozwiązań proekologicznych, odnawialnych źródeł energii w ramach prowadzenia działalności gospodarczej	P.3.3 Rozwój przedsiębiorczości w zakresie biogospodarki lub zielonej gospodarki	Nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR	Liczba przedsiębiorstw rozwiniętych dzięki wsparciu WPR w zakresie proekologicznych działalności gospodarczych
W73	Wprowadzenie nowoczesnych rozwiązań w działalności gospodarczej			
W74	Poszerzenie wiedzy wśród przedsiębiorców w zakresie nowoczesnych, proekologicznych działalności gospodarczych oraz ich wsparcie w tej dziedzinie			

Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Zielone Bieszczady” planuje realizować swoje założenia realizując następujące cele i przedsięwzięcia:

Cel 1. Przedsiębiorcze i przyjazne Bieszczady

Cel 2. Bieszczady dla mieszkańców - wyrównywanie szans rozwojowych mieszkańców obszaru LSR

Cel 3. Ekologiczne Zielone Bieszczady

Cel I Przedsiębiorcze i przyjazne Bieszczady

W ramach celu I przewidziano przedsięwzięcia ukierunkowane na wsparcie procesu powstawania i rozwoju podmiotów sektora MŚP w branżach kluczowych dla rozwoju obszaru, z poszanowaniem środowiska i opierających swą działalność na zasobach lokalnych, w tym z wdrażaniem rozwiązań innowacyjnych na obszarze LSR. Wyodrębniono przedsięwzięcie dedykowane osobom młodym pragnącym rozpocząć własną działalność gospodarczą na obszarze LSR. W tym celu uwzględniono również rozwój pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych w zakresie tworzenia i rozwijania zagród edukacyjnych, których obecnie na obszarze jest tylko 3. W odpowiedzi na zidentyfikowane potrzeby zaplanowano powstawanie nowej i/lub modernizację istniejącej infrastruktury turystyczno – rekreacyjnej na potrzeby mieszkańców i turystów. Realizacja przedsięwzięć w ramach tego celu pozwoli na rozwój zrównoważonej turystyki, rozwój infrastruktury turystyczno – rekreacyjnej obszaru z poszanowaniem środowiska naturalnego w oparciu o zasoby lokalne, w tym poprzez projekty rozwijające infrastrukturę związaną z właściwym ukierunkowaniem ruchu turystycznego na obszarach cennych przyrodniczo.

Przewidziane do wsparcia branże kluczowe zostały zidentyfikowane na podstawie diagnozy oraz analizy SWOT, potwierdzone w pozostałych konsultacjach. Zidentyfikowany wysoki potencjał rozwoju turystyki na obszarze stanowi doskonałą bazę rozwoju przedsiębiorczości, szczególnie w kontekście niewystarczającego zaplecza usług turystycznych. Musi ona jednak być wsparta przez LGD aktywizującej podmioty do współpracy i wykorzystania walorów obszaru.

W wyniku wdrożenia spodziewana jest zmiana polegająca na rozwoju przedsiębiorczości lokalnej, współpracy w obszarze gospodarki lokalnej w zakresie turystyki, rekreacji, usług okołoturystycznych, zagród edukacyjnych oraz rozwój infrastruktury turystycznej.

Realizacja przedsięwzięć w ramach celu I pozwoli na rozwój zrównoważonej turystyki, w tym rozwój infrastruktury turystyczno – rekreacyjnej obszaru z poszanowaniem środowiska naturalnego w oparciu o zasoby lokalne.

Obszary tematyczne: przedsiębiorczości, gospodarki lokalnej, przemysłu czasu wolnego, turystyki

Źródła finansowania: PS WPR 2023-2027

P.1.1 Rozwój gospodarczy i wzrost zatrudnienia na obszarach wiejskich w branżach kluczowych dla obszaru LSR

Zakres przedsięwzięcia zostanie zrealizowany po osiągnięciu wskaźnika: *Liczba przedsiębiorstw utworzonych i rozwiniętych dzięki wsparciu WPR w zakresie branż kluczowych, Liczba gospodarstw rozwiniętych dzięki wsparciu WPR (produkt)*, w wyniku czego zostanie osiągnięty rezultat w postaci *nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR oraz liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką,*

rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR. Wsparcie będzie przekazywane funkcjonującym na obszarze podmiotom gospodarczym oraz gospodarstwom wiejskim, jak również mieszkańcom w powiązaniu z planowanym rozwojem turystycznym, rekreacją, usługami okołoturystycznymi oraz dziedzictwem lokalnym. Zamierzenia otrzymujące wsparcie np.: usługi noclegowe, gastronomiczne, przewodnickie, atrakcje turystyczne, zagrody edukacyjne, organizacja i obsługa ruchu turystycznego, nowe sposoby odkrywania zasobów lokalnych.

Zamierzenia otrzymujące wsparcie: Podejmowanie i rozwój działalności w branżach kluczowych, tj., turystyka, rekreacja, usługi okołoturystyczne oraz tworzenie i rozwój zagród edukacyjnych.

P.1.2 Tworzenie przez osoby młode podmiotów generujących miejsca pracy w zakresie branż kluczowych dla obszaru

Zakres przedsięwzięcia zostanie zrealizowany po osiągnięciu wskaźnika: *Liczba utworzonych przedsiębiorstw dzięki wsparciu WPR w zakresie branż kluczowych przez osoby młode* (produkt), w wyniku czego zostanie osiągnięty rezultat w postaci *nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR*. Przedsięwzięcie jest dedykowane osobom młodym poprzez przekazywane im środków na rozpoczęcie działalności gospodarczej w powiązaniu z planowanymi branżami kluczowymi. Zamierzenia otrzymujące wsparcie np.: usługi noclegowe, gastronomiczne, przewodnickie, atrakcje turystyczne, zagrody edukacyjne, organizacja i obsługa ruchu turystycznego, nowe sposoby odkrywania zasobów lokalnych.

Zamierzenia otrzymujące wsparcie: Rozpoczęcie działalności gospodarczej przez osoby młode.

P.1.3 Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej

Zakres przedsięwzięcia zostanie zrealizowany po osiągnięciu wskaźnika: *Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów małej infrastruktury objętych wsparciem* (produkt), w wyniku czego zostanie osiągnięty rezultat w postaci *odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR*. Operacje będą wspomagały zidentyfikowane braki w zakresie małej infrastruktury - turystycznej i rekreacyjnej, poprzez wsparcie kierunkowych działań infrastrukturalnych. Wsparcie będzie przekazywane podmiotom działającym na obszarze LGD.

Zamierzenia otrzymujące wsparcie: mała infrastruktura turystyczna i rekreacyjna.

Sformułowania celów, przedsięwzięć, ich zakres i nazwy powstały w wyniku konsultacji społecznych, w szczególności pozycji wskazanych w logice interwencji (cz. 1 i cz. 2), w tym najistotniejsze: ZP/PZ/W: 1,2,3,8,11,13,20,21.

Cel II. Bieszczady dla mieszkańców - wyrównywanie szans rozwojowych mieszkańców obszaru LSR

W ramach celu II przeszłość łączymy z przyszłością, młodzież z seniorami, chcąc stworzyć mieszkańcom naszego obszar warunki do godnego życia.

Stąd przed też zaplanowano przedsięwzięcia mające na celu poprawę dostępu do małej infrastruktury publicznej, dostępu do usług dla lokalnych społeczności, w tym dostępu do kultury i zachowania dziedzictwa kulturowego, w szczególności w zakresie służącej aktywizacji i integracji. Zgodnie z KSRR 2030 istotnym zadaniem jest dążenie do rozwoju wysokiej jakości usług publicznych w celu podniesienia jakości życia oraz do zwiększenia dostępności i jakości usług. Jak wykazaliśmy wcześniej w analizie potrzeb rozwojowych i potencjału obszaru wybrzmiał bardzo silnie problem starzejącego się społeczeństwa, migracje młodych, potrzeba budowy rynku usług społecznych, m.in. z uwagi na znaczne oddalenia od dużych ośrodków miejscach i słabe zaludnienie obszaru. To sytuacja wymusza na nas wszystkich reakcją na skutki Covid, czy wojny na Ukrainie. Położenie transgraniczne, na styku granic trzech Państw (Polski, Ukrainy i Słowacji) jest zarazem szansą i zagrożeniem. Konieczne jest tym samym zwiększenie i zintensyfikowanie działań w zakresie wsparcia rozwoju kompetencji cyfrowych wszystkich (Zintegrowana strategia umiejętności, Zalecenie Rady Unii Europejskiej) w sprawie ścieżek poprawy umiejętności. Przedsięwzięcia

podejmowane w ramach tego działania mają zapewnić wsparcie dla osób dorosłych, w tym osób z najtrudniejszym grup docelowych, chcących podnosić swoje umiejętności, wiedzę i rozwijać kompetencje poprzez udział w kształceniu ustawicznym, ukierunkowanych na zdobycie nowych lub podniesienie już posiadanych kwalifikacji/kompetencji lub przekwalifikowanie się. W ramach interwencji planowane jest również wsparcie kompetencji osób w zakresie zapomnianych / ginących zawodów głęboko osadzonych w kulturze podkarpackich wsi, ponieważ są wyjątkowo ważnym wyznacznikiem tożsamości kulturowej regionu, stanowią też istotne, dziedzictwo kultury narodowej. Wartością dodaną realizowanych działań dot. wsparcia osób dorosłych w RLKS będzie możliwość zaspokojenia potrzeb kształcenia i podnoszenia kompetencji osób dorosłych oparta na zgłaszanych potrzebach lokalnej społeczności. W tym celu zaplanowano projekty wspierające rozwój kompetencji/umiejętności/uzdolnień uczniów oraz usprawniające procesy ich włączenia społecznego, projekty wspierające tworzenie infrastruktury wspomagającej /EFS+/-; - Zakres 8.1 Rozwój zdolności uczniów poza edukacją formalną EFS + oraz projekty wspierające rozwój kompetencji/umiejętności/kwalifikacji uczniów/rodziców/kadry szkolnej oraz usprawniające procesy ich włączenia społecznego, projekty wspierające tworzenie infrastruktury wspomagającej /EFS+/-; - Zakres 8.3 *Wsparcie jakości edukacji* - Wsparcie w uzyskiwaniu podstawowych kompetencji, w tym kompetencji cyfrowych mieszkańców obszaru LSR /EFS+/-; - Zakres 8.4 *Wsparcie osób dorosłych w zdobywaniu podstawowych kompetencji EFS+*.

Te nowe w LSR zakresy w ramach EFS+ nie są nowymi dla nas zagadnieniami, ponieważ projekty edukacyjne, czy szkoleniowe dla dorosłych były już przez nas realizowane, przykładem mogą być 2 projekty realizowane w ostatnich latach w partnerstwie m.in. projekt pt. „**Rozwój Bieszczadzkiego UL'a – Bieszczadzkiego Uniwersytetu Ludowego**” w ramach Programu Wspierania Rozwoju Uniwersytetów Ludowych na lata 2020-2030, edycja 2020 oraz model wsparcia pt. „**Rozwijanie kompetencji podstawowych poprzez promowanie kultury i tożsamości bieszczadzkiej**” współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach projektu: „SZANSA – nowe możliwości dla dorosłych” Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020, co opisano w *załączniku nr 12 do wniosku o wybór LSR*.

Operacje sfokusowane na wyrównywanie szans rozwojowych mieszkańców będą wspomagały zidentyfikowane braki w zakresie małej infrastruktury publicznej kładąc jednak nacisk na działania edukacyjne, wspierające uczniów, rodziców i nauczycieli, jak i budujące tożsamość lokalną na bazie zasobów i walorów lokalnych. W wyniku przeprowadzonych analiz szczególna uwaga będzie położona, a tym samym lokalne kryteria wyboru operacji będą oparte na: wykorzystaniu zasobów lokalnych; działań proekologicznych i aktywizacji młodzieży oraz/ lub seniorów.

W wyniku wdrożenia spodziewana jest zmiana polegająca na umożliwieniu rozwoju mieszkańców, podniesieniu kwalifikacji uczestników projektów oraz bardziej zrównoważonego funkcjonowania również dzięki dostępowi do małej infrastruktury publicznej.

Obszary tematyczne: społeczeństwa, kultury i edukacji.

Źródła finansowania: PS WPR 2023-2027 oraz FEP 2021-2027

W tym celu zaplanowano także wykorzystanie z zewnętrznych źródeł finansowania: zadanie publiczne - Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego Departament Promocji, Turystyki i Współpracy Gospodarczej / Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie. Powyższe źródła stanowią dodatkowe finansowania dla przedsięwzięć P.2.4, P.2.5, P.2.6 i P.2.7.

P.2.1 Rozwój infrastruktury publicznej związanej z kulturą, sportem, rekreacją i turystyką

Zakres przedsięwzięcia zostanie zrealizowany po osiągnięciu wskaźnika: *Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów małej infrastruktury objętych wsparciem (produkt)*, w wyniku czego zostanie osiągnięty rezultat w postaci *odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR*. Wsparcie będzie przekazywane podmiotom działającym na obszarze LGD w zakresie poprawy dostępu do małej infrastruktury publicznej.

Zamierzenia otrzymujące wsparcie: infrastruktura związana z kulturą, sportem, rekreacją i turystyką.

P.2.2. Wsparcie jakości edukacji uczniów poza edukacją formalną

Zakres przedsięwzięcia zostanie zrealizowany po osiągnięciu wskaźnika: *Wspierane strategie rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność. Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego (produkt)*, w wyniku czego zostanie osiągnięty rezultat: *Liczba uczniów, którzy nabyli kwalifikacje po opuszczeniu programu*. Wsparcie będzie przekazywane podmiotom funkcjonującym na obszarze LGD w zakresie edukacji.

Zamierzenia otrzymujące wsparcie: wsparcie różnych form rozwijających kompetencje, uzdolnienia, umiejętności, wiedzę oraz zainteresowania uczniów (np. poprzez zajęcia realizowane w obszarze bezpośrednio związanym z tematem rozwijanych kompetencji umiejętności, uzdolnień i wiedzy; korepetycje, szkolenia, warsztaty, wyjazdy studyjne i szkoleniowe, półkolonie tematyczne), wsparcie działań służących pomocy uczniom w radzeniu sobie w trudnych sytuacjach, rozwiązywaniu problemów (np. związanych z pandemią COVID-19; stresem, wymaganiami i obowiązkami, presją społeczną i medialną), zajęcia dydaktyczno-wychowawcze skierowane do uczniów z trudnościami edukacyjnymi, zajęcia zwiększające wiedzę uczniów na temat zmian klimatycznych oraz zielonych umiejętności i kompetencji.

P.2.3. Wsparcie jakości edukacji uczniów, rodziców i kadry nauczycielskiej w zakresie kompetencji oraz procesów włączenia społecznego

Zakres przedsięwzięcia zostanie zrealizowany po osiągnięciu wskaźnika: *Wspierane strategie rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność. Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego (produkt)*, w wyniku czego zostanie osiągnięty rezultat: *Liczba uczniów, którzy nabyli kwalifikacje po opuszczeniu programu*. Przedsięwzięcie kierowane jest do otoczenia szkoły, wsparcia szeroko rozumianej edukacji i współpracy uczniów, nauczycieli i rodziców. Wsparcie będzie przekazywane podmiotom funkcjonującym na obszarze LGD w zakresie edukacji.

Zamierzenia otrzymujące wsparcie: przygotowanie założeń systemu nauczania i programów nauczania w zakresie dostosowania ich do wymagań rynku pracy poprzez m.in.: współpracę z otoczeniem społeczno-gospodarczym szkoły; szkolenia i kursy dla uczniów prowadzące m.in. do nabywania, potwierdzania kompetencji i kwalifikacji, wsparcie uczniów w nabywaniu i rozwijaniu kompetencji kluczowych, wsparcie szkoły w prowadzeniu skutecznej edukacji włączającej (z wykorzystaniem modeli wypracowanych w projekcie Przestrzeń dostępnej szkoły), podnoszenie kwalifikacji/kompetencji zawodowych nauczycieli, pracowników dydaktycznych i kadry zarządzającej szkół, wsparcie psychologiczno-pedagogiczne uczniów i nauczycieli, włączenie rodziców w działalność szkoły, wdrażanie programów dotyczących przeciwdziałania zjawiskom patologicznym w szkole, w tym wszelkiego rodzaju dyskryminacji uczniów, wsparcie szkół w budowaniu świadomości uczniów i rodziców w zakresie edukacji ekologicznej.

P.2.4. Wsparcie w uzyskiwaniu podstawowych kompetencji, w tym kompetencji cyfrowych mieszkańców obszaru LSR

Zakres przedsięwzięcia zostanie zrealizowany po osiągnięciu wskaźnika: *Wspierane strategie rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność. Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego (produkt)*, w wyniku czego zostanie osiągnięty rezultat: *Liczba osób, które uzyskały kwalifikacje po opuszczeniu programu*. Przedsięwzięcie skierowane jest do mieszkańców obszaru, w szczególności w zakresie zmniejszenia wykluczenia cyfrowego. Wsparcie będzie przekazywane podmiotom funkcjonującym na obszarze LGD w zakresie edukacji osób dorosłych.

Zamierzenia otrzymujące wsparcie: wsparcie dla osób dorosłych o niskich umiejętnościach lub kompetencjach (w tym cyfrowych) realizowane poza systemem BUR i PSF umożliwiające wdrażanie Upskilling pathways – ścieżki poprawy umiejętności, w tym poprzez docieranie do grup docelowych, wsparcie lokalnych inicjatyw na rzecz

kształcenia osób dorosłych (na przykładzie LOWE), np. poprzez tworzenie lokalnych punktów wsparcia kształcenia osób dorosłych, w tym służących aktywizacji osób starszych, osób o niskich kwalifikacjach, osób z niepełnosprawnościami.

P.2.5. Współpraca w zakresie wspierania edukacji przez całe życie „Cudze chwalicie - swego nie znacie”

Zakres przedsięwzięcia zostanie zrealizowany po osiągnięciu wskaźnika: *Liczba inicjatyw wspierających edukację mieszkańców LGD (produkt)*, w wyniku czego zostanie osiągnięty rezultat: *liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami*. Przedsięwzięcie skierowane jest do mieszkańców obszaru, organizacji pozarządowych. Wsparcie będzie przekazywane podmiotom funkcjonującym na obszarze LGD w zakresie działań edukacyjnych na bazie zasobów i walorów obszaru. Szczegółowy opis przedsięwzięcia zamieszczono w rozdziale V.

Zamierzenia otrzymujące wsparcie np.: warsztaty edukacyjne, wizyty studyjne, wydawnictwa cyfrowe i tradycyjne

P.2.6. Współpraca w zakresie wspierania edukacji przez całe życie „Ocalić od zapomnienia, czyli z tradycją w nowoczesność”

Zakres przedsięwzięcia zostanie zrealizowany po osiągnięciu wskaźnika: *Liczba inicjatyw wspierających edukację mieszkańców LGD w zakresie zasobów kulturowych, dziedzictwa obszaru. (produkt)*, w wyniku czego zostanie osiągnięty rezultat: *liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami*. Przedsięwzięcie skierowane jest do mieszkańców obszaru, w szczególności w zakresie zmniejszenia wykluczenia cyfrowego. Wsparcie będzie przekazywane podmiotom funkcjonującym na obszarze LGD w zakresie działań edukacyjnych wokół dziedzictwa, budowania tożsamości, historii obszaru. Szczegółowy opis przedsięwzięcia zamieszczono w rozdziale V.

Zamierzenia otrzymujące wsparcie np.: warsztaty / kursy rękodzielnicze, kulinarne, słuchowiska, gry edukacyjne.

P.2.7. Współpraca w zakresie wspierania edukacji przez całe życie „Smak na produkt”

Zakres przedsięwzięcia zostanie zrealizowany po osiągnięciu wskaźnika: *Liczba inicjatyw wspierających edukację mieszkańców LGD w zakresie zasobów kulinarnych obszaru (produkt)*, w wyniku czego zostanie osiągnięty rezultat: *liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami*. Przedsięwzięcie skierowane jest do mieszkańców i innych podmiotów obszaru. Realizowane będzie we współpracy. Wsparcie będzie przekazywane podmiotom funkcjonującym na obszarze LGD w zakresie działań edukacyjnych wokół zasobów kulinarnych zidentyfikowanych na obszarze LGD. Szczegółowy opis przedsięwzięcia zamieszczono w rozdziale V.

Zamierzenia otrzymujące wsparcie np.: szkolenia, warsztaty kulinarne, imprezy tematyczne, konkurs.

Sformułowania celów, przedsięwzięć, ich zakres i nazwy powstały w wyniku konsultacji społecznych, w szczególności pozycji wskazanych w logice interwencji (cz. 1 i cz. 2), w tym najistotniejsze: ZB/PZ/W: 24,25,27,28,29,30,31,32,34,35,37,38,44,45,46,47,48,50,52,53,54,56,60,63,64.

Cel III Ekologiczne Zielone Bieszczady

Realizacja celu III to interwencja nastawiona na zapobieganie kryzysowi klimatycznemu. Celem zadania jest zintegrowanie społeczności wokół działań edukacyjnych i promujących zachowania proekologiczne, wpływające na poprawę jakości środowiska naturalnego. Zaplanowano przedsięwzięcia różnego typu służące wzmocnieniu kapitału

społecznego, w tym w zakresie ochrony środowiska i/lub wspieranie inicjatyw służących przeciwdziałaniu zmianom klimatu, a także wsparcie przedsiębiorstw w zakresie zielonych inwestycji. W ramach przedsięwzięcia przewidziane jest wsparcie na inwestycje w tym zakresie. Preferowane będą w szczególności przedsięwzięcia uwzględniające gospodarkę obiegu zamkniętego oraz wykorzystujące odnawialne źródła energii i błękitno-zieloną infrastrukturę. Działania te wiążą się bezpośrednio z LSR wdrażaną w ramach PROW 2014-2020 (cel szcz. 3.2 *Podnoszenie wiedzy osób z obszaru LSR związanej z zakładaniem działalności gospodarczej i rozwojem przedsiębiorczości oraz przeciwdziałanie negatywnym zjawiskom społecznymi i środowiskowymi*). Jeszcze w ramach realizacji obecnej LSR na lata 2023 - 2024 zaplanowano budowę pokazowego budynku pasywnego wraz z elementami infrastruktury zielonej i błękitnej celem zwiększenia udziału społeczności lokalnej w realizacji polityki zrównoważonego rozwoju obszaru LGD „Zielone Bieszczady”. Od 2018 roku małymi krokami konsekwentnie budujemy narrację konieczności zajęcia się tematem kryzysu klimatycznego na poziomie lokalnym poprzez organizację szkoleń, akcji ekologicznych, czy warsztatów z wtórnego wykorzystania surowców. W tym celu LGD uruchomi **Bieszczadzkie Centrum Edukacji Ekologicznej i Permakultury**, ponieważ część rekomendacji dotyczyła wsparcia eksperckiego przy projektowaniu konkretnych rozwiązań w firmach, a także budowania współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami i ośrodkami naukowymi. Wysiłek włożony w podnoszenie wiedzy i kompetencji pracowników biura LGD (w tym udział w dwóch programach ogólnopolskich: *Fundusze dla klimatu – Sieć Doradców NGO* oraz *Zielony Lider*), analiza potrzeb mieszkańców gmin członkowskich dokonana m.in. na przykładzie Programu Czyste Powietrze wykazała konieczność wsparcia samorządów, ngo i mieszkańców w nadążaniu za Zielonym Ładem. Trudno jest sobie wyobrazić, aby samorząd lokalny, samodzielnie był w stanie sam sprostać wyzwaniom związanym z kryzysem klimatycznym, bez zaangażowania i akceptacji mieszkańców i ngo. Aspiracją mieszkańców obszaru LSR jest zarówno, wdrażanie na poziomie lokalnym wybranych celów zrównoważonego rozwoju, jak również realizacja założeń Europejskiego Zielonego Ładu w zgodzie z Agendą 2030.

Agenda 2030 na rzecz zrównoważonego rozwoju to przyjęty w 2015 r. przez Organizację Narodów Zjednoczonych (ONZ) program działań o bezprecedensowym zakresie i znaczeniu, definiujący model zrównoważonego rozwoju na poziomie globalnym. Jego ramy wykraczają daleko poza, realizowane do tej pory, Milenijne Cele Rozwoju przyjęte w 2000 r. Zgodnie z Agendą 2030 współczesny wysiłek modernizacyjny powinien koncentrować się na wyeliminowaniu ubóstwa we wszystkich jego przejawach, przy równoczesnej realizacji szeregu celów gospodarczych, społecznych i środowiskowych.

Europejski Zielony Ład - ponieważ przyszłość Europy zależy od kondycji naszej planety, państwa UE zobowiązały się osiągnąć neutralność klimatyczną do 2050 r. i wypełnić w ten sposób swoje zobowiązania wynikające z Porozumienia Paryskiego. Europejski Zielony Ład to strategia UE na rzecz osiągnięcia tego celu do 2050 r. w odpowiedzi na narastający kryzys klimatyczny.

W dobie pędzącego kształtowania świadomości ekologicznej wśród społeczeństwa i przekazywania w ostatnich latach szarookiej wiedzy w tym temacie, my również staramy się nadążyć za wprowadzanymi trendami. Każdy z nas z osobna działa w procesie budowania społecznej świadomości ekologicznej, realizując różne inicjatywy, a także biorąc udział w szkoleniach poświęconych tej tematyce. Dążymy do tego aby zachowania ekologiczne stały się dla każdego nas stylem życia, a ochrona środowiska była dla nas czymś oczywistym w każdej sytuacji. Wiadomo od dawna, że nauka przez zabawę, przedstawiona w namacalny i atrakcyjny sposób to rozwiązanie na osiągnięcie założonego celu edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju. „Moda na eko”, czyli powrotu do natury i życie w sposób nie zakłócający naturalnego środowiska, ma to też związek z koronawirusem COVID. Ekologiczne podejście do życia przejawia się we wszystkich obszarach życia, również w turystyce, która jest głównym źródłem dochodu mieszkańców Bieszczad. Takie „eko” podejście do turystyki, to ekoturystyka, czyli ruch turystyczny, który zakłada świadomość ekologiczną turysty. Chodzi o to, aby zachować naturalne środowisko i poprzez turystykę wspierać rozwój zachowań proekologicznych. Turysta podróżujący w nurcie „eko” nie zakłóca rozwoju przyrody i swoim zachowaniem nie przyczynia się do jej dewastacji. Jest zintegrowany z przyrodą i jej zasobami, a jego działania pozwalają zasoby te zachowywać i odnawiać. Celem podnoszenie świadomości ekologicznej społeczność zaplanowano inicjatywy edukacyjne i promocyjne w tym zakresie. Działania edukacyjne, jako samodzielne projekty niezależne od działań towarzyszących projektom nie dotyczącym edukacji, będą ukierunkowane na poprawę wiedzy

i świadomości społeczeństwa na temat celów i zasad ochrony przyrody i różnorodności biologicznej oraz wpływu zanieczyszczeń na stan środowiska i zdrowie ludzi. Osiągnięciu zakładanych efektów będzie służyło wykorzystanie różnorodnych form i środków przekazu oraz nowoczesnych narzędzi informacyjno-komunikacyjnych i materiałów edukacyjnych. A także realizację lokalnych inicjatyw z uwzględnieniem przeciwdziałania: zmianom klimatu i nadmiernemu konsumpcjonizmowi.

Przy wdrażaniu LSR zaplanowano kontynuację dotychczasowej współpracy m.in z Biurem Informacji o Funduszach Europejskich Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego oraz Wojewódzkim Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Rzeszowie.

W wyniku wdrożenia spodziewana jest zmiana polegająca na podniesieniu wiedzy w zakresie ekologii, poznaniu i wdrażaniu elementów błękitno-zielonej infrastruktury oraz rozwiązań sprzyjających ochronie środowiska i przeciwdziałaniu zmianom klimatu.

Obszary tematyczne: środowisko i ekologia.

Źródła finansowania: PS WPR 2023-2027

W tym celu zaplanowano także wykorzystanie z zewnętrznych źródeł finansowania: Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027, P.3.4 Edukacja eko - kampanie informacyjno-edukacyjnych kształtujących świadomość ekologiczną.

P.3.1 Eko inicjatywy - podnoszenie wiedzy osób z obszaru LSR związanej z przeciwdziałaniem negatywnym zjawiskom eko-społecznym i środowiskowym

Zakres przedsięwzięcia zostanie zrealizowany po osiągnięciu wskaźnika: *Liczba eko-inicjatyw podnoszących wiedzę związaną z przeciwdziałaniem negatywnym zjawiskom społecznym i środowiskowym* (produkt), w wyniku czego zostanie osiągnięty rezultat: *liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami*. Wsparcie będzie przekazywane funkcjonującym na obszarze podmiotom sformalizowanym. Szczegółowy opis przedsięwzięcia zamieszczono w rozdziale V.

Zamierzenia otrzymujące wsparcie np.: imprezy ekologiczne, mobilne pracownie edukacji ekologicznej, warsztaty i publikacje.

P.3.2 Bieszczadzkie kobitki w EkoAkcji

Zakres przedsięwzięcia zostanie zrealizowany po osiągnięciu wskaźnika: *Liczba inicjatyw ekologicznych realizowanych przez kobiety* (produkt), w wyniku czego zostanie osiągnięty rezultat *liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami*. Wsparcie będzie przekazywane funkcjonującym na obszarze podmiotom. Szczegółowy opis przedsięwzięcia zamieszczono w rozdziale V.

Zamierzenia otrzymujące wsparcie np.: warsztaty, imprezy edukacyjne, publikacje – e-book,

P.3.3 Rozwój przedsiębiorczości w zakresie biogospodarki lub zielonej gospodarki

Zakres przedsięwzięcia zostanie zrealizowany po osiągnięciu wskaźnika: *Liczba przedsiębiorstw rozwiniętych dzięki wsparciu WPR w zakresie proekologicznych działalności gospodarczych* (produkt), w wyniku czego zostanie osiągnięty rezultat: *nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR, Liczba operacji przyczyniających się do realizacji na obszarach wiejskich celów w zakresie zrównoważenia środowiskowego oraz osiągnięcia celów w dziedzinie łagodzenia zmiany klimatu i przystosowywania do niej*.

Zamierzenia otrzymujące wsparcie: Rozwój działalności gospodarczej w zakresie działań proekologicznych.

Sformułowania celów, przedsięwzięć, ich zakres i nazwy powstały w wyniku konsultacji społecznych, w szczególności pozycji wskazanych w logice interwencji (cz. 1 i cz. 2), w tym najistotniejsze: ZP/PZ/W: 65,66,67,68,69,72,74.

W sytuacji ewentualnych zmian wskaźników w zakresie FEP na lata 2021-2027 LGD zobowiązuje się, że ich wybór każdorazowo będzie się odbywał przed ogłaszaniem naborów w ramach poszczególnych działań na podstawie SZOP. W momencie ogłaszania naboru wniosków o dofinansowanie, LGD uwzględni wskaźniki wskazane w LSR, jak również inne, które będą określone, np. w SZOP, kryteriach wyboru operacji.

W ramach planowanych do realizacji celów planowana jest współpraca międzysektorowa, wzajemne uzupełnianie i oddziaływanie bazujące na aktywnym działaniu LGD w ramach sieciowania, budowania współpracy, aktywizowania, szczególnie osób zagrożonych wykluczeniem oraz informowania.

Chcąc dokonać pozytywnej zmiany odnoszącej się do poniższych grup społecznych, aktywizować seniorów, kobiety i ludzi młodych, mieszkańcy uznali, iż należy wypracować i wdrożyć „narzędzia” służące zasadzie równości szans i eliminowaniu wszelakich form dyskryminacji. Uznano, iż w katalogu powyższych narzędzi powinny znaleźć się:

- wydzielone środki finansowe adresowane dla grup osób w niekorzystnej sytuacji - kobiety (P.3.2),
- wydzielone środki finansowe adresowane dla ludzi młodych (do 25 roku życia) (P.1.2),
- przedsięwzięcia dedykowane dla ludzi młodych (do 25 roku życia) (P.2.2., P.2.3, P.2.5 i P.2.6),
- przedsięwzięcia dedykowane dla seniorów (P.2.4, P.2.6),
- kryteria preferencyjne umożliwiające wprowadzanie pozytywnych zmian na rzecz ww. grup: kobiety, ludzie młodzi (do 25 roku życia), seniorzy,
- aktywizacja ludzi młodych (operacje animujące, integrujące, dedykowane ludziom młodym),
- aktywizacja seniorów (operacje animujące, integrujące, dedykowane seniorom w zakresie włączenia społecznego, cyfrowego itp.).

Wybrany sposób realizacji operacji (forma wsparcia) zostały ustalone na podstawie diagnozy, konsultacji oraz w oparciu o dotychczasowe doświadczenie.

Harmonogram osiągnięcia poszczególnych wskaźników został przedstawiony w planie działania.

Określone cele i przedsięwzięcia wraz ze sposobem ich realizacji oraz wskazaniem grup docelowych stanowi Załącznik nr 1 do LSR.

VII SPOSÓB WYBORU I OCENY OPERACJI ORAZ SPOSÓB USTANAWIANIA KRYTERIÓW WYBORU

1. Ogólna charakterystyka wewnętrznej organizacji pracy LGD, w tym przyjętych rozwiązań formalno-instytucjonalnych

Lokalna Grupa Działania „Zielone Bieszczady” realizuje zadania określone w rozporządzeniu 2021/1060 tj. w szczególności:

- a. opracowuje i wdraża LSR, w tym animuje społeczność lokalną,
- b. opracowuje kryteria wyboru i procedurę wyboru operacji (oraz grantobiorców),
- c. przygotowuje i prowadzi nabory wniosków,
- d. wybiera operacje do finansowania (spośród operacji zgodnych z LSR) oraz ustala maksymalną kwotę wsparcia, a następnie przedkłada wnioski o przyznanie pomocy do ostatecznej kwalifikowalności do podmiotu wdrażającego,
- e. monitoruje realizację LSR,
- f. prowadzi ewaluację LSR.

W celu realizacji Lokalnej Strategii Rozwoju Lokalna Grupa Działania „Zielone Bieszczady” działa w oparciu o regulaminy i procedury regulujące zarówno funkcjonowanie LGD, jak i cały proces wdrażania LSR. Powyższe dokumenty bazują na obowiązujących wytycznych, przepisach prawa krajowego i europejskiego.

Lokalna Grupa Działania „Zielone Bieszczady” do wdrażania LSR powołuje biuro i zatrudnia pracowników zgodnie z Regulaminem Biura. Biuro ściśle współpracuje z Zarządem i Radą - organem decyzyjnym.

Skład Rady, zasady wyboru członków, zakres kompetencji reguluje statut stowarzyszenia, a wszelkie uregulowania dotyczące sposobu funkcjonowania Rady określa Regulamin Organizacyjny Rady. Regulamin Organizacyjny Rady określa szczegółowo uprawnienia członków, organizację pracy oraz tryb obradowania Rady, przewiduje prowadzenie rejestru interesów członków organu decyzyjnego, pozwalającego na identyfikację charakteru powiązań z wnioskodawcami/poszczególnymi projektami.

Do wyłącznej kompetencji Rady należy w szczególności:

- 1) wybór operacji, które mają być realizowane w ramach LSR,
- 2) ustalanie kwoty wsparcia.

Szczegółowy tryb wyboru operacji oraz ustalenie kwoty wsparcia regulują odrębne **Procedury**. Dla poszczególnych typów operacji określono procedury oraz kryteria wyboru operacji wraz z procedurą ustalania lub zmiany kryteriów które regulują cały proces związany z prowadzonymi przez LGD naborami.

Celem określonej procedury jest rzetelny, otwarty, konkurencyjny, przejrzysty i bezstronny wybór operacji oraz zapewnienie potencjalnym Wnioskodawcom równego dostępu do informacji o warunkach i sposobie wyboru projektów. Z założenia są to dokumenty wskazujące sposób postępowania Radzie LGD, Zarządowi oraz pracownikom Biura, ale także gwarantujące potencjalnym wnioskodawcom obiektywizm i przejrzystość w procesie wyboru i oceny operacji.

W procedurach tych: wskazano i opisano sposób udostępnienia procedur do wiadomości publicznej; szczegółowo określono zasady podejmowania decyzji w sprawie wyboru operacji (opisano m.in. ocenę wniosków, dokumentowanie oceny, wzory dokumentów); określono sposób organizacji naborów wniosków (opisano m.in. tryb ogłaszania, czas trwania naboru, miejsce składania wniosków); przewidziano podawanie do publicznej wiadomości protokołów z posiedzeń dotyczących oceny i wyboru operacji zawierających informacje o wyłączeniach z procesu decyzyjnego, ze wskazaniem, których wniosków wyłączenie dotyczy; określono szczegółowy sposób informowania o wynikach oceny i możliwości wniesienia protestu (określono m.in.: warunki i sposób wniesienia protestu oraz termin wniesienia protestu). Ponadto procedury przewidują regulacje zapewniające zachowanie paritetu sektorowego, szczegółowo regulują sytuacje wyjątkowe (określono m.in. sposób postępowania w przypadku takiej samej liczby punktów), zapewniają stosowanie tych samych kryteriów w całym procesie wyboru w ramach danego naboru, przyjęte procedury przewidują przejrzysty sposób postępowania w sytuacji rozbieżnych ocen w ramach kryteriów, procedury uwzględniają ustanowienie osoby – Sekretarza Rady, którego zadaniem będzie czuwanie nad prawidłowym przebiegiem procesu oceny i wyboru, poprawności dokumentacji, zgodności formalnej. Przyjęte procedury są: zgodne z przepisami powszechnie obowiązującymi, niedyskryminujące, przejrzyste, pozwalające uniknąć ryzyka konfliktu interesów. Procedury zawierają także wzory wszystkich dokumentów, o których mowa w treści ich zapisów.

LGD przygotowała poszczególne procedury m.in. zgodnie z wymogami określonymi w regulacjach wspólnotowych i krajowych, z uwzględnieniem wyników konsultacji społecznych, w szczególności pod względem zgłaszanych zakresów i rodzajów operacji jakie zostały wskazane do realizacji, wykorzystując doświadczenia poprzedniego okresu programowania m.in. poprzez dokonanie analizy przypadków budzących wątpliwości przy ocenie wniosków w okresie 2014-2020, w tym celu przeanalizowano protokoły z posiedzeń Rady LGD.

Nabory wniosków będą ogłaszane zgodnie z harmonogramem naborów wniosków o wsparcie. Harmonogram oraz regulamin naborów będzie uzgadniany z Zarządem Województwa i podawany do publicznej wiadomości na stronie internetowej LGD, zgodnie z ustawą RLKS. Wybory operacji, w zależności od rodzaju operacji i funduszu z którego przewidziane jest wsparcie, będą przeprowadzane zgodnie z: ustawą o RLKS, ustawą ZFŚE, wytycznymi, programem regionalnym oraz założeniami linii demarkacyjnej określającej podział kompetencji między poziomem krajowym oraz regionalnym. Do oceny i wyboru operacji będą stosowane procedury wyboru i oceny operacji w

ramach LSR oraz kryteriów wyboru operacji wraz z procedurą ustalania kryteriów oraz procedury wyboru i oceny grantobiorców uwzględniających kryteria wyboru grantobiorców w ramach projektów grantowych, wraz z procedurą ustalania lub zmiany tych kryteriów oraz Regulamin Rady. Właściwie przygotowane procedury pozwolą na wybór tych projektów, które faktycznie przyczynią się do realizacji zaplanowanych w LSR celów i wskaźników, a tym samym rozwiązują kluczowe problemy społeczne. Procedury oraz Regulamin Rady szczegółowo określają zasady podejmowania decyzji w sprawie wyboru operacji. Określają sposób organizacji naborów i szczegółowy proces informacyjny z nimi związany. Pozwalają uniknąć ryzyka wystąpienia konfliktu interesów. W ramach realizacji swoich kompetencji Rada może, w zależności od potrzeb, korzystać z pomocy zewnętrznych ekspertów. Członkowie Rady obowiązani są zachować bezstronność w procesie oceny i wyboru operacji. Ocena operacji dokonywana jest w dwóch etapach. Pierwszy etap polega na wstępnej weryfikacji w zakresie spełnienia warunków udzielania wsparcia oraz zgodności z LSR (ocena formalna). Etap drugi polega na ocenie spełniania przez operację kryteriów wyboru określonych w LSR. Członkowie Rady dokonują oceny wniosków wypełniając kartę lokalnych kryteriów wyboru operacji i przyznając punktację. Do oceny działań w ramach konkursu zostaną opracowane karty lokalnych kryteriów wyboru w zakresie podejmowania działalności gospodarczej, rozwijania działalności gospodarczej oraz pozostałych operacji. Osobna karta oceny przeznaczona będzie do projektów grantowych. Karty oceny stanowią załącznik do Procedury oceny i wyboru operacji, a w przypadku projektów grantowych stanowią załącznik do Procedury wyboru i oceny grantobiorców. W procesie wyboru operacji Rada podejmuje decyzję w formie uchwały.

2. Sposób ustanawiania i zmiany kryteriów wyboru zgodnie z wymogami określonymi dla programów

Kryteria wyboru operacji lub grantobiorców wraz z procedurą ustalania lub zmiany kryteriów opracowuje Zarząd we współpracy z Grupą Roboczą ds. Lokalnej Strategii Rozwoju. Zgodnie ze Statutem LGD do kompetencji Zarządu należy uchwalanie i zmiana kryteriów wyboru operacji lub grantobiorców. Stosowanie kryteriów, nie jest elementem stałym/ niezmiennym. Kryteria mogą podlegać zmianom. Konieczność zmian kryteriów może wynikać w szczególności z następujących przyczyn: zmiany obowiązujących przepisów, rozporządzeń regulujących zagadnienia objęte LSR, uwag zgłoszonych przez Instytucję Wdrażającą/Zarządzającą, uwag zgłoszonych przez organy kontrolujące działalność LGD, wniosków wynikających z praktycznego stosowania LSR a także przeprowadzonej ewaluacji LSR. Zmiana kryteriów wyboru wymaga uzyskania zgody ZW.

Procedura ustalania lub zmiany kryteriów wyboru operacji oraz grantobiorców określa: tryb uchwalania i zmiany kryteriów wyboru oraz wymogi odnośnie wnioskowania o zmianę kryterium wyboru; tryb konsultowania kryteriów wyboru ze społecznością lokalną.

Warunkiem zmiany kryterium wyboru jest utrzymanie poniższych zasad obowiązujących kryteria.

Kryteria wyboru oraz punktacja są:

- 1) obiektywne,
- 2) niedyskryminujące,
- 3) przejrzyste,
- 4) powiązane z diagnozą obszaru,
- 5) bezpośrednio przyczyniające się do wyboru operacji, które przyczyniają się do osiągnięcia określonych w LSR wskaźników produktu i rezultatu,
- 6) mierzalne, a w przypadku kryteriów jakościowych powinny zawierać szczegółowy opis podejścia do ich oceny wskazujący wymagania konieczne do spełnienia; w przypadku kryteriów mierzalnych należy jasno określić wymogi konieczne do uzyskania danej liczby punktów nie tylko w odniesieniu do maksymalnej wartości; w przypadku kryteriów jakościowych konieczne jest wymaganie pisemnego uzasadnienia przyznanej liczby punktów,
- 7) kryteria posiadają dodatkowe opisy/definicje oraz sposób przyznawania punktów nie budzi wątpliwości,
- 8) dookreślone w zakresie minimalnych i maksymalnych wartości wraz z opisaniem zasad przyznawania punktów w przedziale minimum – maksimum,
- 9) zasady ustalania lub zmiany kryteriów są przejrzyste.

Określone zostanie także minimum punktów niezbędne do wyboru operacji.

Dodatkowym celem stosowania kryteriów, ma być zapewnienie jak najefektywniejszego wyboru operacji najlepiej pasujących do zaplanowanych do realizacji przedsięwzięć oraz **premijące w szczególności operacje:**

- a) przewidujące zastosowanie rozwiązań sprzyjających ochronie środowiska lub klimatu, w tym projekty wpisujące się w inicjatywę Nowy Europejski Bauhaus,
- b) angażujące ludzi młodych i seniorów, a także osoby w niekorzystnej sytuacji (kobiety),
- c) realizowane w partnerstwie (np. współpraca różnych grup sektorów),
- d) innowacyjne, wprowadzające innowację na obszar LSR.

Ważnym założeniem kryteriów oceny będzie promowanie projektów wpisujących się w inicjatywę Nowy Europejski Bauhaus (NEB). Program NEB opiera się na łączeniu założeń Europejskiego Zielonego Ładu z naszym codziennym życiem i przestrzeniami, w których funkcjonujemy. NEB kieruje się trójką trzech podstawowych, nierozłącznych wartości, takich jak: zrównoważony rozwój, estetyka oraz integracja. LSR również angażuje mieszkańców do wspólnego tworzenia zrównoważonych, sprzyjających włączeniu społecznemu i estetycznych miejsc do życia. LSR zapewnia realizację inicjatywy Bauhaus na lokalnym poziomie. Realizacja nowego europejskiego Bauhausu w LSR oznacza docieranie do lokalnych obszarów, zgodnie z podejściem terytorialnym i aktywizację społeczności lokalnej w różnych dyscyplinach i sektorach. Ponadto, LGD opracowując kryteria wyboru operacji zachowa **zasady zgodne z wymaganiami dla projektów realizowanych z EFS+ w zakresie zgodnym z FEP 2021-2027. Projekty wskazane w LSR będą wybierane zgodnie z zasadami i warunkami obowiązującymi dla EFS+ w tym SZOP.**

Jak wyżej już wspomniano uregulowania sposobu wyboru i oceny operacji/grantobiorców, a także stosowanych podczas tego procesu kryteriów, zaprojektowane zostały odrębnie dla każdego typu operacji przewidzianych w dokumencie Strategii. W trakcie opracowywania rozwiązań formalnych dbano przede wszystkim o zgodność zapisów z przepisami powszechnie obowiązującymi, a także dopasowanie ich do specyfiki obszaru objętego LSR (co w szczególności ujęte zostało w sposobie sformułowania kryteriów). Przyjęte rozwiązania formalno-instytucjonalne zostały skonstruowane w taki sposób, aby umożliwiały sprawny i transparentny wybór operacji w oparciu o ustalenia poczynione podczas definiowania problemów, przedsięwzięć, celów i wskaźników. Wszystkie przygotowane przez LGD procedury mają na celu zagwarantowanie jak największej poprawności oraz jawności stosowanych rozwiązań.

3. Określenie innowacyjności w sposobie oceny operacji

Zgodnie z Planem Strategicznym Wspólnej Polityki Rolnej innowacyjność w ramach interwencji jest rozumiana bardzo wszechstronnie „Przez innowacyjność rozumie się zmianę mającą na celu wdrożenie nowego na obszarze objętym LSR lub znacząco udoskonalonego produktu, usługi, procesu, organizacji lub nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych (kontekst lokalny)”.

W ramach przeprowadzonych konsultacji określono, iż innowacyjne rozwiązania zaproponowane w LSR stanowią rodzaj dodatkowej szansy dla rozwoju obszaru LSR.

Preferowane jest wdrażanie innowacji poprzez implementowanie zupełnie nowych produktów, usług, procesów, technologii, metod organizacji lub nowych sposobów wykorzystania zasobów lokalnych, lecz przewiduje się możliwość udoskonalenia rozwiązań już istniejących, wobec powyższego Innowacyjność operacji wraz z jej punktowaniem w zależności od rodzaju wsparcia i podmiotu aplikującego o środki, zdefiniowana została w kryteriach wyboru operacji w ramach LSR i przedstawia się następująco:

Operacja jest innowacyjna w odniesieniu do terenu całego obszaru LGD poprzez:

- wdrożenie nowego lub znacząco udoskonalonego produktu lub usługi lub procesu lub organizacji na obszarze LSR i/lub
- wdrożenie nowego sposobu wykorzystania istniejących zasobów /surowców przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych czy też nowe metody zaangażowania społeczności lokalnej.

Innowacyjność powinna mieć odniesienie do całej operacji – powinna być spójna z zakresem całej operacji, i potwierdzona wskaźnikiem realizacji operacji.

Wnioskodawca powinien udowodnić innowacyjność operacji w skali całego obszaru LGD poprzez przygotowanie wiarygodnych i przekonujących dokumentów (w zależności od zakresu operacji: analiza rynku i konkurencji i/lub diagnoza potrzeb obszaru LGD potwierdzająca zapotrzebowanie na daną nowość-innowacyjność na obszarze LGD). Punktowane będą projekty obejmujące stopień oryginalności zmian w innowacyjności jako:

- Kreatywne - powstają w wyniku autorskiego pomysłu, dotyczą nowych produktów, usług, procesów lub organizacji oraz
- imitujące - wzorowane na wcześniejszych powstałych usługach, procesach lub organizacji. Dotyczące nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów, przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych;

Nie będziemy przyznawać punktów za wprowadzanie zmian pozornych – drobnych, rzekomych nowości, które w rzeczywistości nie są innowacyjne w skali obszaru LSR.

W ramach animowania do wdrażania innowacji planuje się w ramach celu III realizację operacji własnej (P.3.1) oraz realizację grantu (P.3.2) by wdrażać na poziomie lokalnym innowacje środowiskowe (szerszy opis rozdział V). LGD zamierza nadal sięgać po środki zewnętrzne by możliwa była organizacja wyjazdów studyjnych w celu poszukiwania nowych elementów i rozwiązań potrzebnych do rozwoju obszaru LGD. Ma to na celu poznanie dobrych praktyk, czerpania z doświadczeń innych obszarów wiejskich we wdrażaniu niekonwencjonalnych rozwiązań w zakresie zrównoważonego rozwoju i związanych z kryzysem klimatycznym. Ponadto LGD jako inicjator rozwoju obszaru LSR oraz animator życia kulturalnego i społecznego w ramach realizacji planu komunikacji będzie informować i zachęcać mieszkańców LGD do podejmowania działań innowacyjnych, w tym do składania projektów innowacyjnych. Poprzez prezentowanie dobrych praktyk będziemy inspirować potencjalnych beneficjentów do wdrażania w swoich projektach rozwiązań nowych lub udoskonalonych wpływających na zwiększenie efektywności prowadzonych działań w ramach LSR

4. Informacja o realizacji projektów grantowych, operacji własnych oraz operacji realizowanych w partnerstwie, w tym z partnerami spoza obszaru danej LSR

LGD planuje realizację projektów grantowych zarówno w ramach środków z EFRROW jak i EFS+. Projekty grantowe to operacje, w których LGD udziela grantów na realizację zadań służących osiągnięciu celu tej operacji przez grantobiorców. To LGD rozpatruje wnioski, wybiera projekty, nadzoruje ich wdrażanie, co w efekcie usprawnia dostęp różnych organizacji do tych środków, a poprzez to wpływa na ich aktywizację. Każdy projekt grantowy składa się z zadań podobnych lub kilku zadań komplementarnych składających się na jedną spójną operację. Kosztami kwalifikowalnymi projektu grantowego są granty, tj. środki finansowe przeznaczone na realizację danego zadania powierzonego do realizacji grantobiorcy. Wybór grantobiorców do realizacji zadań w ramach projektów grantowych LGD będzie się odbywał przy zastosowaniu Procedury wyboru i oceny grantobiorców uwzględniającej kryteria wyboru grantobiorców. Poprzez ich realizację wspierane będą działania integracyjne/aktywizacyjne kierowane do różnych grup odbiorców, w tym grup w niekorzystnej sytuacji (kobiet), dzieci i młodzieży oraz seniorów.

Ze środków EFRROW w ramach PS WPR planowana jest realizacja 1 projektu grantowego:

- Przedsięwzięcie 3.2. Bieszczadzkie kobitki w EkoAkcji

W ramach projektów grantowych będą również realizowane wszystkie przedsięwzięcia ze środków EFS+ w ramach programu regionalnego Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027:

- Przedsięwzięcie 2.2. Wsparcie jakości edukacji uczniów poza edukacją formalną,

- Przedsięwzięcie 2.3. Wsparcie jakości edukacji uczniów, rodziców i kadry nauczycielskiej w zakresie kompetencji oraz procesów włączenia społecznego,
- Przedsięwzięcie 2.4. Wsparcie w uzyskiwaniu podstawowych kompetencji, w tym kompetencji cyfrowych mieszkańców obszaru LSR.

W ramach środków EFRROW w ramach PS WPR planuje się realizację operacji własnej, w przypadku małego zainteresowania naborami przewidujemy możliwość realizacji operacji własnej w następujących przedsięwzięciach:

- 3.1. Eko inicjatywy - podnoszenie wiedzy osób z obszaru LSR związanej z przeciwdziałaniem negatywnym zjawiskom eko-społecznym i środowiskowym.
- 3.2. Bieszczadzkie kobitki w EkoAkcji.

W związku z tym że przy nowej LSR bardzo ważnym zadaniem LGD jest wspieranie współpracy z innymi podmiotami, tj. animowanie podmiotów z obszaru objętego LSR do współpracy z innymi podmiotami poprzez szkolenia, spotkania aktywizacyjne, itp. LGD będzie wspierać realizację projektów partnerskich, czego istotnym elementem jest kojarzenie partnerów oraz możliwość zgłaszania pomysłów/inicjatyw również wykraczających poza LSR. Proces ten został wdrożony już na etapie opracowania LSR poprzez odnowienie kontaktów i inicjowanie nowych. LGD przewiduje dalsze poszukiwanie i kojarzenie partnerów w ramach operacji realizowanych w partnerstwie. W LSR w ramach środków EFRROW w ramach PS WPR zaplanowano zarówno operacje w partnerstwie, jak i projekty realizowane w partnerstwie, w tym projekt międzynarodowy:

- Przedsięwzięcie 2.5. Współpraca w zakresie wspierania edukacji przez całe życie „Cudze chwalcie swego nie znacie” / projekt partnerski międzynarodowy,
- Przedsięwzięcie 2.6. Współpraca w zakresie wspierania edukacji przez całe życie „Ocalić od zapomnienia, czyli z tradycją w nowoczesność” / operacja w partnerstwie
- Przedsięwzięcie 2.7. Współpraca w zakresie wspierania edukacji przez całe życie „Smak na produkt” / projekt partnerski.
- 3.1. Eko inicjatywy - podnoszenie wiedzy osób z obszaru LSR związanej z przeciwdziałaniem negatywnym zjawiskom eko-społecznym i środowiskowym/ projekt partnerski..

VIII. PLAN DZIAŁANIA

Charakterystyka przyjętego harmonogramu osiągnięcia poszczególnych celów i wskaźników wskazująca czas realizacji kluczowych efektów wdrażania LSR stanowi zał. nr 2 do LSR. Plan działania przedstawiony w LSR powiązany jest z logiką realizacji LSR opisaną w rozdziale dotyczącym celów i przedsięwzięć. Jest on efektem przeprowadzonych konsultacji społecznych z podmiotami społecznymi i publicznym, przedsiębiorcami, rolnikami oraz mieszkańcami obszaru LGD. Plan działania obejmuje główne kierunki rozwoju lokalnego obszaru na którym działa LGD „Zielone Bieszczady”. Głównym założeniem planu działania jest racjonalna w czasie realizacja celów, przedsięwzięć oraz wskaźników zawartych w LSR, które zostały przypisane do poszczególnych przedsięwzięć. Projektując plan działania - LGD przede wszystkim w jego postępie uwzględniła przyjęty budżet dla poszczególnych przedsięwzięć w sposób umożliwiający identyfikację okresów w których możliwe będzie wskazanie postępu osiągnięcia poszczególnych wskaźników produktu i rezultatu. Harmonogram ogłaszania naborów w ramach poszczególnych przedsięwzięć został zaplanowany w ten sposób, aby możliwe było udzielenie wsparcia w wysokości pozwalającej na osiągnięcie wskazanych w umowie ramowej kamieni milowych, w odniesieniu do alokacji w ramach PS WPR i programu regionalnego. Ponadto planowanie postępów realizacji LSR uwzględnia potrzeby jakie wynikają z założeń programowych, odnoszących się do potrzeby osiągnięcia wymaganych tzw. kamieni milowych. Realizacja zaplanowanych w ramach LSR przedsięwzięć została rozłożona w miarę możliwości na cały okres wdrażania strategii przy uwzględnieniu możliwości kadrowych i kamieni milowych wynikających z umowy ramowej. Osiągnięcie większości wskaźników produktu zaplanowano do końca 2027 roku. Na rok 2028 zaplanowano osiągnięcie wszystkich wskaźników produktu i wszystkich wskaźników rezultatu, a tym zrealizowanie kluczowych efektów wdrażania LSR i realizację poszczególnych celów. Operacje zaplanowane do realizacji w ramach PS WPR,

zostały zaplanowane w sposób umożliwiający osiągnięcie wymaganych kamieni milowych tj.: do 30 czerwca 2026 r. zaplanowano udzielenie wsparcia w wysokości powyżej 40% wartości określonej w umowie oraz do 31 grudnia 2027 r. zaplanowano udzielenie wsparcia w wysokości powyżej 80% wartości określonej w umowie. W przypadku programu EFS+ udzielanie wsparcia zaplanowano tak, aby do 31.12.2026 roku wydatkować co najmniej 40% środków, a 90% środków do końca 2028 roku. Opracowany plan działania wpisuje się w oczekiwania społeczne, uwzględniając różnorodne potrzeby samorządów lokalnych, organizacji pozarządowych i przedsiębiorców, mieszkańców obszaru - w tym osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji, tj. osób młodych do 25 roku życia, kobiet i seniorów, a powyższe działania zostaną zrealizowane w poszczególnych latach wdrażania LSR, przy pomocy programów takich jak PS WPR oraz EFS+. Na podstawie przeprowadzonych badań własnych oraz zrealizowanych konsultacji w środowiskach lokalnych – chcąc osiągnąć zaplanowane w LSR założenia – zaplanowano do zastosowania narzędzia, które będą adekwatne do osiągnięcia zaplanowanych wyników.

LGD przewidziała możliwość realizacji zaplanowanych celów za pośrednictwem: projektów konkursowych, projektów grantowych, operacji w partnerstwie i projektów partnerskich oraz operacji własnej w ramach PS WPR. Natomiast realizacja przedsięwzięć zaplanowanych w ramach EFS + zostanie zrealizowana za pomocą projektów grantowych.

Proces wdrożeniowy LSR składać się będzie z naborów przeprowadzanych systematycznie począwszy od podpisania umowy ramowej. Harmonogram osiągnięcia poszczególnych wskaźników został opracowany na podstawie analizy problemów zgłaszanych przez mieszkańców, w taki sposób, aby kolejne nabory były uzupełnieniem następnych. Takie działania pozwolą osiągnąć wszystkie zakładane cele, a tym samym zrealizować kluczowe efekty wdrażania. Zakłada się, że efekty pierwszych przedsięwzięć i ich wskaźników zaplanowanych już w 2024 r. będą podbudową dla kolejnych zaplanowanych działań LSR. Synergiczność działań pozwoli osiągnąć efekt maksymalnych korzyści dla terenu działania LGD. Współpraca oraz wzajemne uzupełnianie się przedsięwzięć stanie się siłą napędową rozwoju terenu działania.

Plan działania należy uznać za racjonalny, gdyż zaplanowano go w sposób gwarantujący spełnienie celów i założeń zawartych w LSR. W początkowej fazie harmonogramu przedsięwzięto środki na działania aktywizujące lokalne środowisko oraz granty w ramach EFS + (3 nabory w ramach 8.1, 8.3 i 8.4). Kolejne lata to zwiększenie się liczby nowych miejsc pracy, integracja mieszkańców terenu LGD oraz wzmacnianie kapitału społecznego. Kompleksowe podejście do rozwoju lokalnego, wykorzystujące zasoby obszaru zawarte w celach pozwoli na spełnienie założonych wskaźników, a co za tym idzie – zniwelowanie problemów zgłaszanych przez lokalną społeczność.

Harmonogram osiągnięcia wskaźników został sporządzony w sposób umożliwiający wywiązanie się LGD z obowiązków wynikających z projektu umowy o warunkach i sposobie realizacji LSR. Etapy wdrażania LSR będą podobne co do sposobu, sekwencji i intensywności działań, wzajemnie ze sobą powiązanych. Każdy z tych etapów będzie rozpoczynał się realizacją działań szkoleniowych i doradczych umożliwiających przyszłym wnioskodawcom zdobycie wiedzy niezbędnej do przygotowania wniosków.

Cele LSR będą osiągnane również poprzez realizację planu komunikacji i działań animacyjnych. Szczegółowy Plan działania stanowi Załącznik nr 2 do LSR

IX. PLAN FINANSOWY LSR

Strategia Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność opracowana przez LGD „Zielone Bieszczady” jest strategią wielofundusową objętą Planem Strategicznym Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 i Programem Regionalnym Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027. Ponadto zakłada się korzystanie z innych funduszy wzorem poprzednich lat, celem realizacji jej celów (III cel LSR - Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027, cel II: inne środki krajowe np. realizacja zadań publicznych o charakterze pożytku publicznego w zakresie np. turystyka, edukacja, oświata i wychowanie, kultura, sztuka, ochrona dóbr kultury i

tradycji). Zestawienie celów ze wskazaniem źródeł finansowania zostało szczegółowo przedstawione w załączniku do LSR nr 2 Plan działania. Budżet LSR (załącznik do LSR nr 3) został opracowany z uwzględnieniem zasad finansowania wsparcia na Wdrażanie LSR tj. kwota **1 750 000,00 €** (PS WPR) **oraz 907 634 €** (EFS+) oraz Zarządzanie LSR, tj. kwota **412 500,00 €** (PS WPR) i 206 027,35 € (EFS+). Łącznie **3 276 161,35 €**. Wysokość planowanego wsparcia określona została w EUR i jest zgodna z kwotami określonymi w załączniku nr 4 do regulaminu.

Zastosowanie dostępnych funduszy w ramach RLKS pozwala na kompleksowe rozwiązywanie lokalnych problemów, bowiem daje unikalną możliwość realizacji przedsięwzięć o zróżnicowanym charakterze, które wzajemnie się uzupełniają i dopełniają. Ważnym aspektem wyboru operacji, jest ich dobór pod względem komplementarnego zaspokojenia lokalnych potrzeb oraz pod kątem zapotrzebowania na nie, co wynika z konsultacji społecznych LSR. Realizacja założeń LSR odbywać się będzie poprzez działania konkursowe, projekty grantowe, operacje w partnerstwie i projekty partnerskie oraz operacje własne finansowane z dwóch różnych funduszy, a także dodatkowych środków oraz w ramach działań aktywizujących lokalną społeczność podejmowanych przez LGD. Wysokość wsparcia udzielanego beneficjentom różnić się będzie w zależności od charakteru interwencji i źródła finansowania. Trzy cele główne LSR wykorzystując komplementarnie środki dostępnych funduszy: EFRROW oraz EFS+ w poszczególnych przedsięwzięciach, spójnie i kompleksowo odpowiedzą na wyzwania wskazane w diagnozie i analizie SWOT w obszarach wskazanych do realizacji: wsparcie przedsiębiorczości, osób w niekorzystnej sytuacji, a także przyczyni się do poprawy jakości życia i stanowi wyzwanie do realizacji celów klimatycznych i budowania odporności społecznej. Konstruowanie budżetu LSR odbyło się w ramach partycypacyjnego charakteru – przy udziale mieszkańców, z uwzględnieniem dostrzeganych na obszarze problemów i dostrzeganych potrzeb społecznych. Zaplanowane do wydatkowania środki w najbliższych latach stanowią realną szansę dla lokalnych organizacji i osób fizycznych, osób prawnych, przedsiębiorców, rolników na dodatkowe wsparcie na realizację ich celów.

Budżet (załącznik nr 3 do LSR) w podziale na Fundusze EFSI wskazujący źródła finansowania oraz plan wykorzystania budżetu (załącznik nr 4 do LSR) są ze sobą bezpośrednio powiązane, a także powiązane są z celami i przedsięwzięciami zaplanowanymi do realizacji w LSR.

X. MONITORING I EWALUACJA

W celu zbadania czy LGD dobrze realizuje postawione sobie zadania, podejmuje ona obowiązek dokonywania ewaluacji oraz monitorowania wdrażania Lokalnej Strategii Rozwoju. Ma to na celu stałe podnoszenie jakości i efektywności działań.

Podstawą skutecznego wdrażania działań służących osiągnięciu celów LSR jest dysponowanie wiedzą na temat postępów osiąganych w zakresie wdrażanych kierunków interwencji oraz zdolność do reagowania na pojawiające się różnice pomiędzy przyjętymi założeniami a uzyskiwanymi efektami realizacji kluczowych zadań. LSR opracowana została w sposób partycypacyjny, w związku z czym warunkiem niezbędnym dla prawidłowej realizacji dokumentu jest możliwie jak najbardziej aktywny udział mieszkańców w procesie oceny postępów z jej wdrażania, a także ocena sposobu funkcjonowania LGD.

Ewaluacja to systematyczne badanie wartości albo cech konkretnego programu, planu, działania (eksperymentu) bądź obiektu z punktu widzenia przyjętych kryteriów, w celu jego usprawnienia, rozwoju, lepszego zrozumienia. Ewaluacja jest procesem niezbędnym do sprawnego wydatkowania środków publicznych w ramach LSR, a także do szybkiego reagowania na zmieniające się warunki otoczenia społeczno-gospodarczego na terenie LGD.

Jednym z głównych celów ewaluacji jest ocena rzeczywistych i spodziewanych efektów realizacji danej interwencji. Ewaluacja zatem jest próbą znalezienia odpowiedzi na pytanie, czy nasze działania przyniosły oczekiwane efekty. Nie może się ograniczać do pomiaru efektów realizacji interwencji, a powinna polegać na próbie ustalenia związków przyczynowo-skutkowych pomiędzy podjętymi działaniami, a osiągniętymi efektami. Ewaluacja jest także użytecznym narzędziem społecznej mobilizacji, bowiem prezentacja pozytywnych efektów działań zwiększa

poparcie społeczne dla danego typu interwencji, zatem ewaluacja, określana jest czasem jako ocena sukcesu projektu, tj. oceny odpowiedzialności, skuteczności, efektywności i oddziaływania projektu w stosunku do założeń.

Podziału na poszczególne rodzaje ewaluacji dokonujemy ze względu na moment, w którym ewaluacja jest realizowana, poziom, którego dotyczy oraz sposób jej realizacji. Ze względu na moment przeprowadzania badania ewaluacyjnego, ewaluacje dzielimy na:

➤ ewaluację *ex-ante* (przed rozpoczęciem realizacji operacji, działania, inwestycji) – celem badania jest poprawa jakości planowanej do realizacji operacji, działania, inwestycji,

➤ ewaluację *on-going* (w trakcie wdrażania operacji, działania, inwestycji) – celem jest oszacowanie stopnia osiągnięcia zakładanych celów w świetle wcześniej przeprowadzonej ewaluacji wstępnej,

- ewaluację *ex-post* (po zakończeniu realizacji operacji, działania, inwestycji) – celem jest określenie jego długotrwałych efektów, w tym wielkości zaangażowania środków, skuteczności i efektywności pomocy.

Ze względu na sposób organizacji procesu ewaluacji wyróżnić możemy ewaluację zewnętrzną i wewnętrzną.

a) **ewaluacja wewnętrzna** to ocena stopnia realizacji Strategii i osiągniętych efektów dokonywana jest siłami własnymi na podstawie zbioru informacji pochodzących z monitoringu, wsparta dodatkowymi narzędziami oceny. Jej zaletami są niskie koszty, dobra znajomość charakterystyki ewaluowanego zagadnienia, a także łatwiejszy dostęp do informacji niezbędnych do przeprowadzenia badania. Nie jest ona jednak pozbawiona wad ze względu na ewentualny brak specjalistycznej wiedzy potrzebnej do dokonywania części analiz oraz niezależności zespołu badawczego.

b) **ewaluacja zewnętrzna** - realizowana jest w postaci pracy zleconej wykonawcy profesjonalnie zajmującemu się badaniami ewaluacyjnymi. Metoda ta zapewnia wysoki poziom obiektywności wyników oraz umożliwia wykorzystanie specjalistycznej wiedzy, jaką dysponują eksperci zewnętrzeni. Jedną z istotnych wad jest utrudniony dostęp do informacji potrzebnych do przeprowadzenia ewaluacji, a także wysokie koszty jej wykonania.

Ewaluacja jest definiowana jako osąd (ocena) wartości interwencji, dokonany przy uwzględnieniu odpowiednich kryteriów:

1. Trafność – stopień, w jakim przyjęte cele projektu odpowiadają zidentyfikowanym problemom w obszarze objętym projektem i/lub realnym potrzebom beneficjentów.
2. Efektywność – ocena poziomu "ekonomiczności" projektu, czyli stosunek poniesionych nakładów do uzyskanych wyników i rezultatów, przy czym przez nakłady rozumie się zasoby finansowe, ludzkie i poświęcony czas.
3. Skuteczność – ocena stopnia, na ile cele, przedsięwzięcia zdefiniowane na etapie programowania zostały osiągnięte.
4. Użyteczność – stopień zaspokajania potrzeb beneficjentów w wyniku osiągnięcia rezultatów podejmowanych operacji.
5. Trwałość – ocena faktu, czy pozytywne efekty projektu na poziomie celu mogą trwać do zakończenia finansowania zewnętrznego oraz czy możliwe jest utrzymanie się wpływu tego projektu w dłuższym okresie na procesy rozwoju na poziomie sektora, regionu czy kraju.

Oprócz ewaluacji LSR dokonywany będzie monitoring, system monitoringu stanowi ważny element mechanizmu wdrażania LSR. Powinien on zapewnić skuteczną realizację procesów gromadzenia, przetwarzania, archiwizowania i udostępniania danych, obrazujących efekty realizacji LSR i podejmowanych w jej ramach projektów.

Monitoring to proces systematycznego zbierania i analizowania informacji ilościowych i jakościowych na temat funkcjonowania LGD oraz stanu realizacji strategii w aspekcie finansowym i rzeczowym, którego celem jest uzyskanie informacji zwrotnych na temat skuteczności i wydajności wdrażanej strategii, a także ocena zgodności realizacji operacji z wcześniej zatwierdzonymi założeniami i celami. Monitoring - kontrola (ocena) dynamiczna, ocena postępów i efektów dokonywana stale w czasie.

W procesie stałego monitoringu, kontroli podlegać będzie:

1. rzeczowa realizacja LSR polegająca m.in. na: analizie stopnia osiągnięcia mierzalnych i weryfikowalnych wskaźników wykonalności celów strategii, monitorowaniu operacyjnym na podstawie bezpośrednich rozmów z beneficjentami i wizji lokalnych na miejscu realizacji operacji, wykorzystaniu partycypacyjnych metod ewaluacji (tj. angażowaniu społeczności lokalnej w proces ewaluacji),
2. monitorowanie wydatkowania środków na poszczególne operacje i działania własne LGD.

Proces monitoringu LSR jest częścią bieżących procesów zarządzania. Celem tego procesu jest dostarczenie informacji o przebiegu realizacji zaplanowanych działań tak, aby możliwe było szybkie reagowanie na pojawiające się podczas wdrażania problemy, rozwiązywanie ich, a także ocenianie postępów realizacji działań w stosunku do pierwotnych założeń. Monitorowanie oparte będzie na osiągniętych wskaźnikach, przeprowadzonych ankietach, otrzymanych sprawozdaniach, raportach, rejestrach itp.

LGD będzie prowadzić monitoring z realizacji i wdrażania LSR począwszy od podpisania umowy ramowej. Kompleksowa ocena ewaluacyjna wdrażania LSR zostanie dokonana w końcowym etapie jej wdrażania.

W celu prawidłowej realizacji LSR, LGD będzie na bieżąco monitorowana i poddawana badaniom ewaluacyjnym. Zostaną zastosowane dwa rodzaje ewaluacji – ewaluacja wewnętrzna i ewaluacja zewnętrzna.

Ewaluacja wewnętrzna będzie przeprowadzana w I kwartale roku następującego po roku ocenianym i będzie miała za zadanie określić poziom zrealizowania założonych celów i wskaźników, poziom wykonania budżetu, prawidłowość dokonywania wyboru operacji oraz ich zgodności z kryteriami.

Ewaluacja zewnętrzna będzie przeprowadzana 1 raz w ciągu całego okresu programowania i będzie miała za zadanie ocenić całokształt pracy Stowarzyszenia, w tym jego organów, pracowników, stosowanych procedur, promocji, przepływu informacji, współpracy, aktywizacji, przedsięwzięć i projektów.

Raporty ewaluacyjne będą podawane do publicznej wiadomości np. poprzez umieszczenie na stronie www.

Monitoring realizacji LSR będzie przeprowadzany przez pracowników Biura na bieżąco, a zwłaszcza przed każdorazowym ogłoszeniem konkursu.

Powyższe działania pozwolą na stałe podnoszenie jakości usług i stosowanych procedur oraz dokonania oceny prawidłowości realizacji LSR.

Kluczowe kwestie odnośnie planowania ewaluacji

1. Elementy funkcjonowania podlegające ewaluacji:

- a. pracownicy Biura LGD – badaniu podlegać będzie rzetelność i terminowość wypełniania obowiązków wskazanych w umowie oraz zleconych,
- b. Biuro LGD – badaniu podlegać będzie funkcjonowanie i efektywność pracy Biura oraz czy realizacja LSR odbywa się zgodnie z harmonogramem,
- c. Stowarzyszenie – badaniu podlegać będzie jakość partnerstwa, sprawność funkcjonowania LGD, przedsięwzięcia zrealizowane w danym roku kalendarzowym wraz z oceną wpływu operacji na realizację celów LSR,
- d. Zarząd, Rada – badaniu podlegać będzie efektywność pracy organów LGD, sprawność podejmowania decyzji,
- e. procedury – badaniu podlegać będzie przestrzeganie procedur oraz regulaminów, efektywność stosowanych procedur, ocena przebiegu konkursów,
- f. przepływ informacji/plan komunikacji – badaniu podlegać będzie sposób, skuteczność i użyteczność przepływu informacji oraz sprawność w podejmowaniu decyzji,
- g. promocja – badaniu podlegać będzie skuteczność, użyteczność i trwałość wykorzystywanych narzędzi promocji,
- h. aktywizacja – badaniu podlegać będzie efektywność, trafność i trwałość aktywizacji lokalnej społeczności,
- i. współpraca – badaniu podlegać będzie efektywność i trwałość, współpracy,
- j. Poziom doradztwa świadczony przez pracowników Biura LGD – badaniu podlegać będzie ocena pracy pracowników

2. Elementy wdrażania LSR podlegające ewaluacji:

- a. cele i wskaźniki określone w LSR – badaniu podlegać będzie powszechność dokumentu na obszarze LGD, stopień realizacji celów i wskaźników,
- b. realizowane operacje – stopień realizacji wybranych do dofinansowania operacji, opis efektów, wpływ zrealizowanych przedsięwzięć na osiągnięcie celów LSR, efektywność projektów,
- c. budżet– trafność, efektywność i użyteczność wykorzystania budżetu na poszczególne operacje i działania własne LGD,
- d. kryteria i procedury wyboru operacji – jakość stosowanych kryteriów i procedur wyboru operacji, opinia społeczności lokalnej na temat wdrażania LSR i realizowanych operacji.

3. Kryteria, według których będzie sporządzana ocena:

- a. trafność,
- b. efektywność,
- c. skuteczność,
- d. użyteczność,
- e. trwałość,

4. Czas, w jakim zostanie przeprowadzona ewaluacja

- a. Czas pomiaru: I kwartał roku następującego po roku ocenianym.

5. Sposób pomiaru, badania ewaluacyjne zostaną zrealizowane z wykorzystaniem różnorodnych metod i technik badawczych m.in:

- a. wywiady z wnioskodawcami, członkami LGD,
- b. dokumentacja własna,
- c. Desk Research,
- d. statystyki,
- e. badania ankietowe,
- f. wywiady bezpośrednie, telefoniczne.
- g. analiza przeprowadzona przez ekspertów z pracownikami LGD, beneficjentami i wnioskodawcami,
- h. wizje lokalne w miejscu realizacji operacji,
- i. rejestr danych,
- j. karta udzielonego doradztwa,
- k. rejestr złożonych wniosków,
- l. lista obecności.

6. Okres objęty pomiarem:

- a. cały rok kalendarzowy.

7. Wnioski i opinie sformułowane podczas realizacji planu komunikacji będą wykorzystywane podczas ewaluacji

Kluczowe kwestie odnośnie planowania monitoringu

1. Elementy podlegające monitorowaniu

- a. harmonogram ogłaszania konkursów,
- b. stopień wykorzystania budżetu,
- c. wskaźniki realizacji LSR,
- d. działania promocyjne,
- e. nabory wniosków,
- f. szkolenia,
- g. jakość partnerstwa,
- h. bieżące i kluczowe zagadnienia związane z realizacją LSR

2. Sposób pozyskiwania danych, m.in.

- a. rejestr danych,
- b. Desk Research,
- c. statystyki,

- d. karta udzielonego doradztwa,
- e. lista obecności,
- f. dokumentacja własna,
- 3. Czas i okres zbierania danych** – dane zbierane na bieżąco.
- 4. Sposób przekazania danych przez beneficjentów, m.in.**
 - a. sprawozdania z realizacji operacji (druki LGD),
 - b. listy obecności,
 - c. ankiety,
 - d. zdjęcia z realizacji operacji, inwestycji.

Proces monitoringu jak i proces ewaluacji szczegółowo został przedstawiony w sposób tabelaryczny.

Tabela 16. Proces realizacji ewaluacji

Elementy poddane badaniu	Wykonawca badania	Źródła danych i metody ich zbierania	Czas i okres dokonywania pomiaru	Analiza i ocena danych
Elementy funkcjonowania LGD podlegające ewaluacji				
Pracownicy Biura LGD Biuro LGD Stowarzyszenie Zarząd, Rada	LGD (ocena własna)	- opinie biura i organów LGD - dokumentacja własna - badania ankietowe, opinie beneficjentów, wnioskodawców - rozmowy z mieszkańcami podczas otwartych spotkań konsultacyjnych - wywiady z wnioskodawcami, beneficjentami - baza danych LGD np. protokoły, listy obecności, rejestry, karty doradztwa, itp. - DeskResearch, statystyki	Czas pomiaru: I kwartał roku następującego po roku ocenianym Okres objęty pomiarem: cały rok kalendarzowy	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Rzetelne i terminowe wypełnianie obowiązków wskazanych w umowie ▪ Funkcjonowanie i efektywność pracy biura LGD ▪ Realizacja LSR zgodnie z harmonogramem ▪ Jakość partnerstwa, sprawność funkcjonowania LGD, wszystkie zrealizowane w danym roku kalendarzowym przedsięwzięcia wraz z oceną wpływu na realizację celów LSR ▪ Efektywność pracy organów LGD oraz sprawność podejmowania decyzji ▪ Przestrzeganie procedur oraz Regulaminu ▪ Efektywność stosowanych procedur, ocena przebiegu konkursów
Procedury				
Przepływ informacji/plan komunikacji Promocja Aktywizacja				
Współpraca				

<p>Poziom doradztwa świadczonego przez pracowników Biura LGD</p>		<ul style="list-style-type: none"> - anonimowe ankiety od beneficjentów dotyczące poziomu świadczonego doradztwa - arkusz sprawozdawczy Biura LGD 		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Sposoby i efektywność przepływu informacji i sprawność w podejmowaniu decyzji ▪ Skuteczność, użyteczność i trwałość wykorzystywanych narzędzi promocji ▪ Efektywność, trafność i trwałość aktywizacji lokalnej społeczności ▪ Efektywność i trwałość, współpracy lokalnej międzyregionalnej i międzynarodowej, w tym stopień realizacji zaplanowanych operacji w partnerstwie, projektów partnerskich ▪ Ocena pracy pracowników, sposób przekazywania istotnych informacji potencjalnym beneficjentom, pomoc w rozwiązywaniu problemów, efektywność świadczonego doradztwa.
--	--	---	--	---

Elementy wdrażania LGD podlegające ewaluacji

<p>Cele i wskaźniki określone w LSR</p>	<p>Podmiot zewnętrzny (ocena zewnętrzna)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Analiza przeprowadzona przez ekspertów z pracownikami LGD, beneficjentami i wnioskodawcami oraz wizji lokalnych w miejscu realizacji operacji - Analiza danych zastanych, badanie jakościowe i badanie ilościowe 	<p>Czas pomiaru: 1 raz w trakcie okresu realizacji LSR</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Powszechność dokumentu na obszarze LGD, stopień realizacji celów i wskaźników ▪ Stopień realizacji wybranych operacji, opis efektów, wpływu zrealizowanych przedsięwzięć na osiągnięcie celów LSR, efektywność projektów ▪ Trafność, efektywność i użyteczność
<p>Realizowane operacje</p>	<p>Ocena własna</p>		<p>Okres objęty pomiarem: okres realizacji LSR 2023-2027</p>	
<p>Budżet</p>	<p>Ewaluacja udziałem społeczności lokalnej z</p>			

Kryteria i procedury wyboru operacji				wykorzystania budżetu na poszczególne operacje i działania własne LGD ■ Jakość stosowanych kryteriów i procedur wyboru operacji, opinia społeczności lokalnej na temat wdrażania LSR i realizowanych operacji
--------------------------------------	--	--	--	--

Tabela 17. Proces realizacji monitoringu

Elementy poddane badaniu	Wykonawca badania	Źródła danych i metody ich zbierania	Czas i okres dokonywania pomiaru	Analiza i ocena danych
Harmonogram LSR	Pracownicy Biura LGD (ocena własna)	- arkusz sprawozdawczy Biura LGD,	Na bieżąco	■ Zgodność ogłaszania konkursów z harmonogramem
Stopień wykorzystania budżetu LSR		- baza danych LGD, - ankiety beneficjentów, - statystyki,		■ Stopień wykorzystania funduszy, wysokość zakontraktowanych środków
Stopień realizacji wskaźników LSR		- licznik odwiedzin strony internetowej LGD, - listy obecności ze spotkań informacyjno-konsultacyjnych organizowanych przez LGD,		■ Stopień realizacji poszczególnych wskaźników
Działania promocyjne		- ankiety on-line wypełnione przez beneficjentów, - karta udzielonego doradztwa, - rejestr złożonych wniosków, - listy obecności, - dokumentacja własna, - informacje zwrotne uzyskane m. in. od mieszkańców, liderów lokalnych,		■ Efektywność prowadzonych działań, skuteczność stosowanych narzędzi

Nabory wniosków		wnioskodawców - uczestników spotkania refleksyjnego,		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Stopień zainteresowania konkursami, liczba udzielonych porad lub konsultacji i ich skuteczność, liczba zgłoszonych projektów o dofinansowanie
Szkolenia		- zestawienie dostępnych danych za badany okres.		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Stopień zainteresowania szkoleniami
Jakość partnerstwa (wewnętrznego i zewnętrznego)				<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ilość zgłaszanych i/lub podejmowanych inicjatywach uwzględniających współpracę trójsektorową, partnerską
Bieżące i kluczowe zagadnienia związane z realizacją LSR				<ul style="list-style-type: none"> ▪ Skuteczność przekazywania/ uzyskiwania informacji na temat działalności LGD ▪ Bieżąca analiza procesu wdrażania LSR i jego efektów oraz zamian w otoczeniu

Sposób wykorzystania wyników z ewaluacji i analizy danych monitoringowych

Pozyskane dane z ewaluacji oraz monitoringu przeprowadzanego w LGD będą wykorzystywane do aktualizacji LSR, procedur lub zmiany funkcjonowania poszczególnych organów LGD oraz Biura. W przypadku wykrycia problemów na etapie wdrażaniem LSR lub kosztów bieżących i aktywizacji LGD zamierza opracować i zrealizować program naprawczy. Program ten zostanie stworzony przy udziale pracowników Biura, członków organów oraz pozostałych członków Stowarzyszenia. Wyniki działań oraz przeprowadzanych badań będą publikowane na stronie www.

Monitoring pozwoli na uniknięcie sytuacji, w której zaplanowane do realizacji działania nie zostaną przeprowadzone lub zostaną przeprowadzone w niedostarczany sposób.

LITERATURA

- 1) Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 26 czerwca 2021 r.
- 2) Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027.
- 3) Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027.
- 4) Strategia rozwoju województwa – Podkarpackie 2030.
- 5) Strategia rozwoju i komunikacji marketingowej turystyki województwa podkarpackiego na lata 2020–2025
- 6) Program Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027 (FERS).
- 7) Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (inaczej FEnIKS) na lata 2021-2027.
- 8) Program Fundusze Europejskie dla Nowoczesnej Gospodarki 2021-2027.
- 9) Program Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej na lata 2021-2027.
- 10) Umowa Partnerstwa Polski i Unii Europejskiej 2021-2027.

- 11) Prezentacja Związku Bieszczadzkich Gmin Pogranicza „*Rozwój Bieszczadów perspektywa lokalna*”
- 12) Raport – „*Kobiety. Wieś. Klimat i Środowisko w mozaice postaw, poglądów i działań*” (Instytut Spraw Publicznych)
- 13) Raport - *Podkarpacki barometr turystyczny 2021/2022* (Podkarpacka Regionalna Organizacja Turystyczna)
- 14) Raport *MAP Bieszczady* (Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN oraz stowarzyszenia European Rural Development Network)

ZAŁĄCZNIKI DO LSR

1. Cele i przedsięwzięcia.
2. Plan działania - wskazujący harmonogram osiągania poszczególnych wskaźników produktu.
3. Budżet LSR - w podziale na poszczególne fundusze EFSI i zakresy wsparcia.
4. Plan wykorzystania budżetu LSR – wykazujący wykorzystanie zakontraktowanych środków w podziale na poszczególne fundusze i lata.

Formularz 1: Cele i przedsięwzięcia			
Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach C.1 Przedsiębiorcze i przyjazne Bieszczady	grupy docelowe	sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
600 000	P.1.1 Rozwój gospodarczy i wzrost zatrudnienia na obszarach wiejskich w branżach kluczowych dla obszaru LSR	osoby fizyczne, przedsiębiorcy, rolnicy	konkurs PS WPR
100 000	P.1.2 Tworzenie przez osoby młode podmiotów generujących miejsca pracy w zakresie branż kluczowych dla obszaru	osoby fizyczne - młodzi	konkurs (PS WPR)
350 000	P.1.3 Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej	ngo, jst, mieszkańcy	konkurs (PS WPR)
Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach C.2 Bieszczady dla mieszkańców - wyrównywanie szans rozwojowych mieszkańców obszaru LSR	grupy docelowe	sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
350 000	P.2.1 Rozwój infrastruktury publicznej związanej z kulturą, sportem, rekreacją i turystyką	ngo, jst, mieszkańcy	konkurs (PS WPR)
320 000	P.2.2. Wsparcie jakości edukacji uczniów poza edukacją formalną	zgodnie z FEP 2021-2027	grant (FEP - EFS+)
200 000	P.2.3. Wsparcie jakości edukacji uczniów, rodziców i kadry nauczycielskiej w zakresie kompetencji oraz procesów włączenia społecznego	zgodnie z FEP 2021-2027	grant (FEP - EFS+)

387 634	P.2.4. Wsparcie w uzyskiwaniu podstawowych kompetencji, w tym kompetencji cyfrowych mieszkańców obszaru LSR	zgodnie z FEP 2021-2027	grant (FEP - EFS+)
50 000	P.2.5. Współpraca w zakresie wspierania edukacji przez całe życie "Cudze chwalicie swego nie znacie"	mieszkańcy, młodzież, dzieci	projekt partnerski międzynarodowy (PS WPR)
35 000	PP.2.6. Współpraca w zakresie wspierania edukacji przez całe życie „Ocalić od zapomnienia, czyli z tradycją w nowoczesność”	mieszkańcy, ngo, młodzież, dzieci, seniorzy	operacja w partnerstwie (PS WPR)
35 000	P.2. 7 Współpraca w zakresie wspierania edukacji przez całe życie “Smak na produkt”	kgw, przedsiębiorcy, mieszkańcy, kobiety	projekt partnerski (PS WPR)
Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach C.3 Ekologiczne Zielone Bieszczady	grupy docelowe	sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
100 000	P.3.1. Eko inicjatywy - podnoszenie wiedzy osób z obszaru LSR związanej z przeciwdziałaniem negatywnym zjawiskom eko-społecznym i środowiskowym	ngo, LGD, mieszkańcy	operacja własna (PS WPR)
30 000	P.3.2 Bieszczadzkie kobitki w EkoAkcji	kobiety	grant (PS WPR)
100 000	P.3.3 Rozwój przedsiębiorczości w zakresie biogospodarki lub zielonej gospodarki	przedsiębiorcy	konkurs

Formularz 2: Plan działania														
CEL	lata	do 31.12.2024		do 31.12.2025		do 31.12.2026		do 31.12.2027		do 31.12.2028		do 31.12.2029		Program
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	
C.1.	Przedsiębiorcze i przyjazne Bieszczady													
Przedsięwzięcie P.1.1	Liczba przedsiębiorstw utworzonych i rozwiniętych dzięki wsparciu WPR w zakresie branż kluczowych	0	0%	0	0%	12 szt.	80%	15 szt.	100%	15 szt.	100%	15 szt.	100%	PS WPR
	Liczba gospodarstw rozwiniętych dzięki wsparciu WPR	0	0%	0	0%	1 szt.	33%	3 szt.	100%	3 szt.	100%	3 szt.	100%	
Przedsięwzięcie P.1.2	Liczba utworzonych przedsiębiorstw dzięki wsparciu WPR w zakresie branż kluczowych przez osoby młode	0	0%	0	0%	0	0%	3 szt.	100%	3 szt.	100%	3 szt.	100%	PS WPR
Przedsięwzięcie P.1.3	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów małej infrastruktury objętych wsparciem	0	0%	0	0%	0	0%	7 szt.	100%	7 szt.	100%	7 szt.	100%	PS WPR

Wskaźnik rezultatu W.1.1	Nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR	0		0		12 szt.		15 szt.		15 szt.		15 szt.		PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.1.1	Liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR	0		0		1 szt.		3 szt.		3 szt.		3 szt.		PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.1.2	Nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR	0		0		0		3 szt.		3 szt.		3 szt.		PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.1.3	Odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR	0		0		0		5129 5 os.		5129 5 os.		5129 5 os.		PS WPR
C.2.	Bieszczady dla mieszkańców - wyrównywanie szans rozwojowych mieszkańców obszaru LSR													
Przedsięwzięcie P.2.1	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów małej infrastruktury objętych wsparciem	0	0%	0	0%	0	0%	2 szt.	28%	7 szt.	100%	7 szt.	100%	PS WPR
Przedsięwzięcie P.2.2	Wspierane strategie rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność	0	0%	0	0%	1	100%	1	100%	1	100%	1	100%	FEP
	Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego	0	0%	0	0%	80 os.	100%	80 os.	100%	80 os.	100%	80 os.	100%	FEP
Przedsięwzięcie P.2.3	Wspierane strategie rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność	0	0%	0	0%	1 szt.	100%	1 szt.	100%	1 szt.	100%	1 szt.	100%	FEP

	Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego	0	0%	0	0%	50 os.	100%	50 os.	100%	50 os.	100%	50 os.	100%	FEP
Przedsięwzięcie P.2.4	Wspierane strategie rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność.	0	0%	0	0%	1 szt.	100%	1 szt.	100%	1 szt.	100%	1 szt.	100%	FEP
	Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego	0	0%	0	0%	100 os.	100%	100 os.	100%	100 os.	100%	100 os.	100%	FEP
Przedsięwzięcie P.2.5	Liczba inicjatyw wspierających edukację mieszkańców LGD	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	1 szt.	100%	1 szt.	100%	PS WPR
Przedsięwzięcie P.2.6	Liczba inicjatyw wspierających edukację mieszkańców LGD w zakresie zasobów kulturowych, dziedzictwa obszaru	0	0%	0	0%	1 szt.	100%	1 szt.	100%	1 szt.	100%	1 szt.	100%	PS WPR

Przedsięwzięcie P.2.7	Liczba inicjatyw wspierających edukację mieszkańców LGD w zakresie zasobów kulinarnych obszaru	0	0%	0	0%	0	0%	1 szt.	100%	1 szt.	100%	1 szt.	100%	PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.2.1	Odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR	0		0		0		0		51 295 os.		51 295 os.		PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.2.2	Liczba uczniów, którzy nabyli kwalifikacje po opuszczeniu programu	0		0		80 os.		80 os.		80 os.		80 os.		FEP
Wskaźnik rezultatu W.2.3	Liczba uczniów, którzy nabyli kwalifikacje po opuszczeniu programu	0		0		50 os.		50 os.		50 os.		50 os.		FEP
Wskaźnik rezultatu W.2.4	Liczba osób, które uzyskały kwalifikacje po opuszczeniu programu	0		0		100 os.		100 os.		100 os.		100 os.		FEP
Wskaźnik rezultatu W.2.5	Liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami	0		0		0		0		20 os.		20 os.		PS WPR

Wskaźnik rezultatu W.2.6	Liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami	0		0		40 os.		40 os.		40 os.		40 os.		40 os.	PS WPR	
Wskaźnik rezultatu W.2.7	Liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami	0		0		0		40 os.		40 os.		40 os.		40 os.	PS WPR	
C.3.	Ekologiczne Zielone Bieszczady															
Przedsięwzięcie P.3.1	Liczba Eko-inicjatyw podnoszących wiedzę związaną z przeciwdziałaniem negatywnym zjawiskom społecznym i środowiskowym	0	0%	1 szt.	100%	1 szt.	100%	1 szt.	100%	1 szt.	100%	1 szt.	100%	1 szt.	100%	PS WPR

Przedsięwzięcie P.3.2	Liczba inicjatyw ekologicznych realizowanych przez kobiety	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	1 szt.	100%	1 szt.	100%	PS WPR
Przedsięwzięcie P.3.3	Liczba przedsiębiorstw rozwiniętych dzięki wsparciu WPR w zakresie proekologicznych działalności gospodarczych	0	0%	0	0%	1 szt.	50%	2 szt.	100%	2 szt.	100%	2 szt.	100%	PS WPR
Przedsięwzięcie P.3.4	WLWK-PLRO073 - Liczba przeprowadzonych kampanii informacyjno-edukacyjnych kształtujących świadomość ekologiczną	0	0%	0	0%	1 szt.	100%	1 szt.	100%	1 szt.	100%	1 szt.	100%	FEnI KS
Wskaźnik rezultatu W.3.1	Liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami	0		70 os.		70 os.		70 os.		70 os.		70 os.		PS WPR

Wskaźnik rezultatu W.3.2	Liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami	0		0		0		0		35 os.		35 os.		PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.3.3	Nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR	0		0		1 szt.		2 szt.		2 szt.		2 szt.		PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.3.3	Liczba operacji przyczyniających się do realizacji na obszarach wiejskich celów w zakresie zrównoważenia środowiskowego oraz osiągnięcia celów w dziedzinie łagodzenia zmiany klimatu i przystosowywania do niej	0		0		1 szt.		2 szt.		2 szt.		2 szt.		PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.3.4	WLWK-PLRR050 - Średnioroczna liczba odbiorców działań edukacji przyrodniczej we wspartych ośrodkach	0		0		50 os.		0		0		0		FEnI KS

Formularz 3: Budżet LSR

PLANOWANA WYSOKOŚĆ ŚRODKÓW NA WDRAŻANIE LSR I ZARZĄDZANIE LSR				
Zakres wsparcia	Program/Fundusz			Środki ogółem (EUR)
	PS WPR	EFRR*	EFS+*	
Wdrażanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. b rozporządzenia nr 2021/1060)	1 750 000.00	0	907 634.00	2 657 634.00
Zarządzanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. c rozporządzenia nr 2021/1060)	412 500.00	0	206 027.35	618 527.35
Razem	2 162 500.00	0	1 113 661.35	3 276 161.35

** Wysokość środków danego funduszu na RLKS dostępnych dla LGD w danym województwie będzie wyższa o wartość wkładu krajowego, którego procentowy udział w tej kwocie jest określony dla danego FEW.*

*** W wierszu odpowiadającemu danemu EFSI, z którego LSR nie będzie finansowana, należy wstawić „0”.*

Formularz 4: Plan wykorzystania budżetu LSR

fundusz	środki zakontraktowane (w Euro) do:													
	31.12.2024		31.12.2025		30.06.2026		31.12.2026		31.12.2027		31.12.2028		31.12.2029	
	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR
EFRRROW	0	0	100 000	6%	700 000	40%	700 000	40%	1420 000	81%	1750 000	100%	1750000	100%
EFS+	0	0	713 817	79%			907 634	100%	907 634	100%	907 634	100%	907 634	100%
EFRR	0	0	0	0			0	0	0	0	0	0	0	0
RAZEM	0	0	813 817	31%			1607634	60%	2327634	88%	2657634	100%	2657634	100%